

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**М.П. Баган**

**МОВНІ ЗМАГАННЯ.  
КРОСВОРДИ, СЦЕНАРІЇ ЛІНГВІСТИЧНИХ ІГОР ТА  
КОНКУРСІВ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

Видання друге, змінене й доповнене

Київ – 2023

**Баган М.П.**

**Мовні змагання. Кросворди, сценарії лінгвістичних ігор та конкурсів з української мови.** Видання друге, змінене й доповнене. Київ: Видавничий центр КНЛУ, 2023. 106 с.

Посібник призначений для студентів, які навчаються за освітньою програмою "Українська мова і література, англійська мова, зарубіжна література" першого (бакалаврського) рівня освіти за спеціальністю 014 Середня освіта, спеціалізацією 014.01 Українська мова і література.

**Рецензенти:**

**Личук М.І.**, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри романо-германських мов і перекладу Національного університету біоресурсів і природокористування;

**Мінчак Г.Б.**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології Київського національного лінгвістичного університету.

**Надруковано за ухвалою вченої ради  
Київського національного лінгвістичного університету  
(протокол № 18 від 26 червня 2023 р.).**

© М.П.Баган, 2023

© Видавничий центр КНЛУ, 2023

## Зміст

<b>ПЕРЕДМОВА.....</b>	<b>4</b>
<b>РОЗДІЛ 1. УКРАЇНСЬКА МОВА В КРОСВОРДАХ .....</b>	<b>6</b>
КРОСВОРДИ ДО РОЗДІЛУ “СЛОВОТВІР” .....	7
Кросворд “Хто ж він?” .....	7
Кросворд “Містами України” .....	11
Кросворд “Вальс квітів” .....	15
КРОСВОРДИ ДО РОЗДІЛУ “ЛЕКСИКОЛОГІЯ І ФРАЗЕОЛОГІЯ” .....	18
Кросворд “Українська гостина” .....	18
Кросворд “Мрія гурмана” .....	23
Кросворд “Усе пізнаємо через порівняння” .....	26
КРОСВОРДИ ДО РОЗДІЛУ “МОРФОЛОГІЯ” .....	31
Кросворд "Він чи вона?" .....	31
Кросворд "Прислівниковий" .....	37
<b>РОЗДІЛ 2. ЛІНГВІСТИЧНІ ІГРИ ТА КОНКУРСИ .....</b>	<b>40</b>
Сценарій лінгвістичної гри .....	40
“Ох, не однаково мені, ... як ми говоримо” .....	40
Сценарій лінгвістичної гри .....	49
“Причисти мене розмовою українською мовою...” .....	49
Сценарій лінгвістичної гри .....	57
“Кришталь моєї мови дорогої” .....	57
Сценарій лінгвістичного конкурсу для дівчат .....	66
“Українська філологиня-2023” .....	66
Сценарій лінгвістичного конкурсу для хлопців .....	75
“Український філолог-2023” .....	75
Сценарій підсумкового заняття-гри з розділу “Словотвір” .....	82

## ПЕРЕДМОВА

Методів виховання любові й поваги до рідного слова дуже багато. Але, на жаль, вони часто хибують сухістю або надмірним моралізуванням чи патетикою. Дітям на рівні правил вбивають в голови постулати про красу й багатство рідної мови, на помпезних, високопатріотичних вечорах рідної мови примушують декламувати нестямно-палкі вірші, освідчуватися в щирій любові до рідного слова. Але ні заучуванням правил, ні декламуванням патетичних поезій молодь українською мовою особливо не зацікавиш. Радше відштовхнеш, як від вимушеної, але незрозумілої, а відтак обтяжливої необхідності. *“Хіба може закохатись дитина у квітникарство, коли показати їй засушену, сплюснуту між сторінками книги позаторішню квітку й сказати: це квітка, це краса – люби її, кохайся в ній?”*, – писав В. Сухомлинський у статті “Слово рідної мови”. Навчання рідної мови повинне бути природним, безпосереднім і жвавим. Молодь потрібно не повчати й переконувати, а зваблювати, зачаровувати живим, колоритним, сучасним, актуальним для неї українськомовним спілкуванням. Робота сьогоднішніх учителів і викладачів української мови вимагає творчості й філігранності: важливо не збитись на патетику, не злукавити в почуттях, не розчарувати одноманітними, нецікавими, відірваними від природного спілкування вправами.

Сподіваємося, що у виконанні цієї нелегкої місії вчителям-словесникам якоюсь мірою допоможуть запропоновані в цьому посібнику сценарії лінгвістичних ігор та конкурсів .

Тематика ігор та конкурсів різна: одні присвячені проблемам культури мовлення, інші узагальнюють знання учнів з певних програмних тем, ще інші створені як національно-мовна альтернатива чужинським, але таким модним конкурсам Міс і Містера школи (інституту тощо). Проте усі заходи мають на меті зацікавити юнацтво українською мовою, спонукати молодь до її вживання й поглибленого вивчення.

Кожний конкурс охоплює 5-7 різнотипних завдань – на знання мови, кмітливість, формування певних філологічних навичок (переклад, редагування, написання творів тощо). Відповідно до рівня підготовки гравців деякі завдання можна скоротити або спостити. До багатьох із них запропоновано кілька варіантів і спрогнозовано поведінку гравців за тих чи інших умов змагання. Усі

конкурси апробовано в Київському національному лінгвістичному університеті серед студентів I-II курсів.

Насамкінець хочемо зазначити, що такі заходи не повинні бути разовою особливою подією у Вашому навчальному закладі, бо вже наступного дня після неї захоплення й азарт у молоді поступово згасатиме. Свято рідної мови не можна проводити раз на рік чи раз на місяць відповідно до графіку. Його елементи, його атрибути ненав'язливо й природно мають супроводжувати молодь і на щоденних заняттях, і на перервах, і на дозвіллі. Тільки так ми зможемо полонити юнацтво українською мовою, тільки так воно усвідомить, що **мова**, перефразовуючи відомого класика, – **це свято, що завжди з нами**.

Мирослава Баган

## РОЗДІЛ 1. УКРАЇНСЬКА МОВА В КРОСВОРДАХ

Пропонуємо Вашій увазі збірник кросвордів, в яких зашифровано не лінгвістичні терміни й поняття, а гарні, самобутні, часом призабуті, а часом ультрамодні українські слова, відгадуючи які, учні й студенти поповнюватимуть свій лексичний запас, тонше відчуватимуть семантичні відтінки слів, розширюватимуть своє світобачення, вдосконалюватимуть логічне мислення.

Принципи побудови кросвордів різні. Відгадування одних вимагає знання особливостей комбінаторики звуків в українській мові, словотворчих афіксів, принципів їх поєднання. Щоб відгадати інші, потрібно вміти добирати синоніми, антоніми, пароніми, знати фразеологізми, усталені порівняння, мовні кліше тощо.

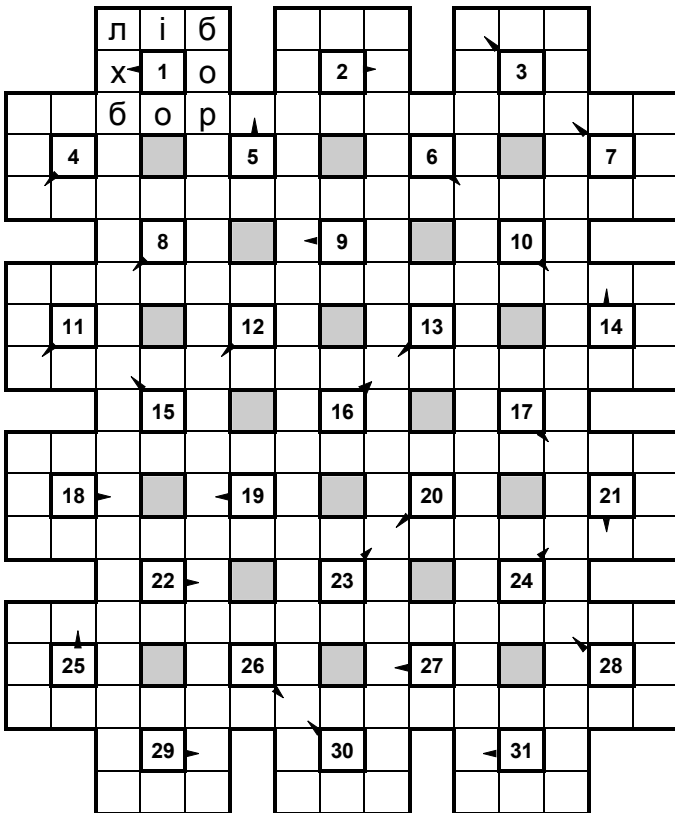
Слова-відповіді до кожного кросворду семантично, тематично чи морфологічно пов'язані між собою. З ними потрібно виконати відповідні завдання. Деякі з них є тренувальними, зорієнтованими на вироблення навичок граматично правильного мовлення, інші – творчими, розвивальними, пізнавальними. Завдання дібрано так, щоб учні, виконуючи їх, могли повторити всі теоретичні відомості про відгадуваний семантичний чи морфологічний клас слів і відчутти, простежити його функціонування в живому, природному спілкуванні.

До деяких кросвордів подано різнотипні завдання: лексичні й граматичні, лексичні й словотвірні. Залежно від потреби можна обмежитися виконанням одних із них або приділити більше уваги іншим. На уроках повторення матеріалу чи на факультативних заняттях доречно виконувати всі завдання, подані до кросвордів.

## КРОСВОРДИ ДО РОЗДІЛУ “СЛОВОТВІР”

### Кросворд “Хто ж він?”

У цьому кросворді зашифровано 8-літерні назви осіб за різними ознаками та видами діяльності. Щоб відтворити їх, потрібно переставити літери в поданих нижче комбінаціях слів. Відгадані назви запишіть навколо відповідних номерів, починаючи з клітинки, позначеної стрілочкою.



1. біб + Хорол
2. моль + до + це
3. піч + комин
4. луг + бичок
5. тенор + лов
6. авто + рви + й
7. віник + чар
8. ель + яр + тип
9. брід + йод + о
10. няв + рік + ти
11. вепр + тета
12. кий + кіл + не
13. лети + будь
14. форс + перо
15. нори + бовк
16. лани + борг
17. стіл + Рома
18. коза + будь
19. ранець + ка
20. кпин + орля
21. і + грам + йот
22. рева + чень
23. одр + юс + реп
24. ясир + Інно
25. індик + ген
26. алюр + цеп + б
27. но + лик + дяк
28. жарт + соус
29. вісь + луг + а
30. кит + ні + ПЕК
31. сир + тут + ні

<b>Відповіді:</b>			
1. Хлібороб	9. Добродій	17. Мораліст	25. Негідник
2. Молодець	10. Рятівник	18. Забудько	26. Працелюб
3. Помічник	11. Терапевт	19. Анкарець	27. Колядник
4. Голубчик	12. Келійник	20. Полярник	28. Сажотрус
5. Волонтер	13. Будитель	21. Грамотій	29. Гульвіса
6. Вартовий	14. Професор	22. Черевань	30. Пікетник
7. Чарівник	15. Виконроб	23. Продюсер	31. Інтурист
8. Приятель	16. Болгарин	24. Росіянин	

### Завдання до поданих слів:

I. З'ясуйте значення всіх поданих слів, визначте їхні морфологічні характеристики.

II. Знайдіть серед них багатозначні слова (*біб, бичок, туп, перо*) й омоніми (*ген, коза, луг, яр*), установіть їхні значення.

III. Поділіть подані слова на запозичення (*авто, ель, йод, форс, жарт, соус, ясир, алюр, кпин*) і питоми українські, за фонетичними й морфологічними ознаками визначте, де можливо, мовне джерело запозичень.

IV. Відшукайте в завданні термінологічну й професійну лексику (*моль, тенор, тета, ген, юс, йод, йот*), з'ясуйте її значення та сферу вживання;

V. З-поміж слів-завдань виділіть приклади пасивної лексики: історизми (*ясир, юс*), архаїзми (*одр, чень, лик*), неологізми (*реп, ПЕК*)

IV. Назвіть слова, характерні для розмовно-побутового стилю мовлення (*о, ну, няв, бовк, Рома, рева*).

### Завдання до відгаданих слів:

I. З'ясуйте значення відгаданих слів, згрупуйте їх за спільністю значень. Поповніть визначені семантичні групи власними прикладами:

<b>Назви осіб за місцем проживання, перебування чи роботи</b>	<i>Болгарин, росіянин, анкарець, келійник, полярник</i>
<b>Назви осіб за певним видом діяльності, професією</b>	<i>Хлібороб, помічник, волонтер, вартовий, чарівник, приятель, добродій, рятівник, терапевт, колядник, будитель, професор, виконроб, мораліст, продюсер, сажотрус, пікетник, інтурист</i>
<b>Назви осіб за якоюсь рисою характеру, здібностями тощо</b>	<i>Молодець, голубчик, забудько, грамотій, негідник, працелюб, гульвіса</i>
<b>Назви осіб за зовнішньою ознакою</b>	<i>Черевань</i>



II. Охарактеризуйте відгадані слова за конотативною ознакою, знайдіть серед них слова з позитивним оцінним значенням і негативним, слова з відтінком урочистості (*будитель, працелюб*) і слова розмовного стилю мовлення (*голубчик, грамотій, гульвіса, забудько, черевань*), слова з відтінком пестливості (*голубчик, забудько*).

III. Визначте, до якої групи лексики – активної чи пасивної – належать аналізовані слова. Назвіть ті з них, що донедавна були неологізмами, а тепер є широковживаною лексикою (*волонтер, продюсер, пікетник*), ті, які перейшли до класу застарілої лексики (*келійник, будитель, сажотрус*), ті, що певний час були призабутими, але сьогодні їх вживають активніше (*колядник, добродій*). Поясніть причини зростання чи спаду частотності вживання слів.

IV. Проаналізуйте способи творення іменників – назв істот за певною ознакою чи видом діяльності. Наведіть власні приклади до кожного способу творення.

V. Пригадайте, за допомогою яких словотвірних формантів можна ще виразити значення "носій статичної або динамічної ознаки".

VI. Які із згаданих словотвірних моделей, на вашу думку, є продуктивними, а які є або стають малопродуктивними в сучасній українській літературній мові. Чому?

VII. Від назв осіб чоловічої статі утворіть жіночі відповідники. Назвіть словотвірчі форманти, за допомогою яких це можна зробити: **-к-** (*полтавка, вчителька, приятелька*), **-а (-я)** + чергування **к → ц** (*робітниця, кранівниця, чарівниця*), **-ин'** (*кравчиня, майстриня, філологиня*), **-ес-** (*поетеса, принцеса, критикеса*), **-ен'** (*німкеня, туркеня*).

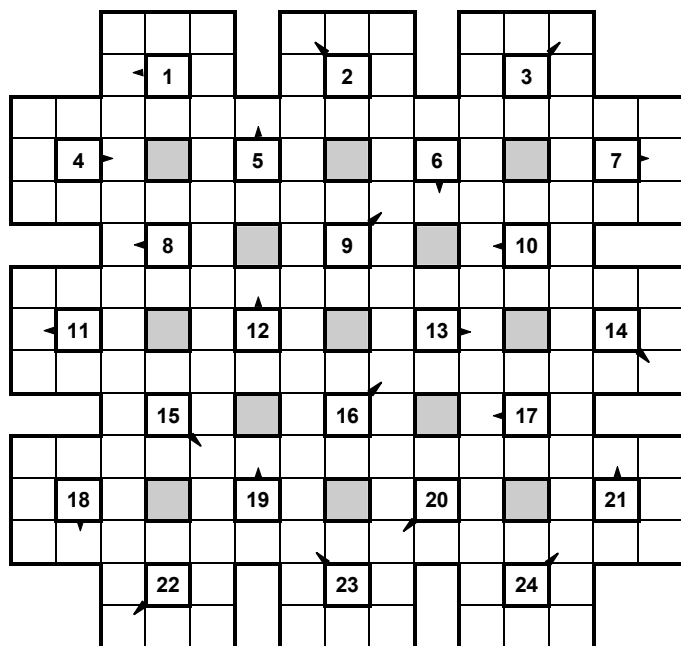
Спосіб творення, словотвірчий формант		Приклади
Афіксальні	-ник, івник	Помічник, рятувальник, келійник, керівник, колядник, пікетник, радник
	-ик,	Негідник, чарівник, полярник,
	-тель	Будитель, приятель, вихователь, вчитель, мислитель, цілитель
	-ань	Черевань, вусань, бородань, здоровань
	-ин, -анин	Болгарин, росіянин, римлянин, кримчанин, сум'янин

	-ець	Анкарець, полтавець, іванофранківець, продавець, рухівець, купець
	-ер	Волонтер, продюсер, контролер, монтер, режисер, тренер, позер
	-чик	Голубчик, зайчик, вуханчик, красунчик, мазунчик, льотчик
	-ко	Забудько, незнайко, невмійко, пізнайко, вигадько
	-ій	Грамотій, заводій, задерій, скиглій, палій, плаксій, водій, носій, бабій
Осново-складання	-роб	Хлібороб, винороб, землероб
	-люб	Працелюб, сонцелюб, людинолюб
	-дій	Добродій, злодій
	-трус	Сажотрус
Субстантивация	Вартовий, наречений, військовий, черговий, полонений, хворий	
Абревіація	Виконроб, інтурист, завгосп, завлаб, держсекретар	

<b>Інші словотворчі форманти</b>	<b>Приклади</b>
-ач (-яч)	Копач, орач, сіяч, читач, діяч, ткач, оповідач
-аль	Коваль, скрипаль, москаль
-ар (-яр)	Шахтар, пекар, друкар, лікар, кобзар, газетяр, воротар, бондар, школяр
-ак (-як)	Співак, вояк, дивак, моряк, земляк, сибіряк, маніяк, пияк
-ка	Писака, базіка, зівака, розумака, забіяка
-ун	Говорун, веселун, бігун, стрибун, трибун, товстун, коротун
-яга	Добряга, стиляга, трудяга

## Кросворд “Містами України”

У цьому кросворді зашифровано назви міст України. Відгадайте їх, переставивши літери в поданих комбінаціях слів, і запишіть навколо відповідних номерів, починаючи від клітинки із стрілочкою:



### Завдання:

1. вечір + ніч
2. крик + гала
3. гульк + сан
4. нації + дув
5. Київ + мало
6. жар + не + ким
7. речі + гнів
8. чек + аве + му
9. ром + дроги
10. няв + акр + па
11. беж + рани + е
12. гори + дещо
13. він + надра
14. рідня + пни
15. цар + титан
16. грошви + до
17. їм + кава + ік
18. чула + тис + в
19. віл + кагор
20. бант + каша
21. двері + бич
22. квач + Лесь
23. милю + лоб + ь
24. клич + пана

### Відповіді:

1. Чернівці	7. Чернігів	13.Надвірна	19.Горлівка
2. Кагарлик	8. Мукачеве	14.Дніпряни	20.Баштанка
3. Луганськ	9. Миргород	15.Антрацит	21.Бердичів
4. Дунаївці	10.Вапнярка	16.Вишгород	22.Алчевськ
5. Миколаїв	11.Бережани	17.Макіївка	23.Любомиль
6. Жмеринка	12.Городище	18.Славутич	24.Чаплинка

### Завдання до поданих слів:

I. З'ясуйте значення усіх поданих слів, визначте їхні морфологічні характеристики.

II. Знайдіть серед них багатозначні слова (*сан, жар, дуги, надра, бич, цар, лоб, квач, каша, пан*) й омоніми (*речі, гори, їм, титан, віл, чула, клич, мильо*), установіть їхні значення.

III. Поділіть подані слова на запозичення (*аве, гала, нація, ром, па, чек, акр, беж, бант*) і споконвічно українські лексеми, за фонетичними й морфологічними ознаками, де можливо, визначте мовне джерело запозичень.

IV. Відшукайте в завданні термінологічну й професійну лексику (*па, чек, акр, беж, кагор, віл (інфекція), тис*), з'ясуйте її значення та сферу вживання;

V. З-поміж слів-завдань виділіть приклади пасивної лексики: історизми (*дороги, віл (тварина), пан (поміщик)*), архаїзми (–), неологізми (*гала, віл (інфекція)*)

IV. Назвіть слова, характерні для розмовно-побутового стилю мовлення (*ніц, гульк, е, няв, ік, грошва*).

### Завдання до відгаданих слів:

I. З'ясуйте, який лінгвістичний термін охоплює назви міст.

II. Проаналізуйте, як виникли відгадані топоніми. Визначте, де можливо, від яких слів вони утворені, за допомогою яких словотворчих формантів, простежте, які з них найпродуктивніші. Доповніть словотвірні типи власними прикладами. Пригадайте назви міст, утворені за іншими словотвірними типами:

Словотворчий формант	Приклади
-к(-а) / -івк(-а), -анк(-а), -інк(-а), -инк(-а),	<i>Горлівка, Макіївка, Жмеринка, Карлівка, Гребінка, Андрушівка, Біляївка, Вапнярка, Баштанка, Боярка, Українка, Знам'янка, Кам'янка, Згурівка, Володарка, Врадіївка, Чаплинка, Калинівка</i>
-ц(-і)	<i>Чернівці, Дунаївці, Ярмолинці, Віньківці, Підгайці</i>
-ець	<i>Тростянець, Трускавець, Кременець, Володимирець, Воловець</i>
-ів (-їв)	<i>див. нижче</i>
-ин (-їн)	<i>див. нижче</i>
-ськ / -анськ,	<i>Луганськ, Лисичанськ, Бердянськ, Алчевськ, Шахтарськ,</i>

<b>-овськ, -евськ,</b>	<i>Скадовськ, Слов'янськ, Краматорськ, Кіровськ, Держинськ, Котовськ</i>
------------------------	--

III. Пригадайте назви міст, що складаються з кількох основ. З'ясуйте, які основи найчастіше беруть участь у творенні українських топонімів: **-город, -град** (*Миргород, Вишгород, Шаргород, Кіровоград*), **-поль**, (від грец. *polis* – місто-держава) (*Севастополь, Сімферополь, Мелітополь, Маріуполь, Нікополь*), **-піль** (від слов. *поле*) (*Тернопіль, Бориспіль, Томашпіль, Крижопіль*), **бог-** (*Богодухів, Богуслав, Богородчани*), **біло-** (*Білогір'я, Білозерка, Білопіль*), **ново-** (*Новоселиця, Новомосковськ, Новозаводськ*), **-мир-** (*Житомир, Миргород*).

IV. Знайдіть серед відгаданих топонімів ті, які утворені внаслідок субстантивації присвійних прикметників, наведіть власні приклади: *Миколаїв, Чернігів, Бердичів, Васильків, Київ, Харків, Львів, Богодухів, Брусилів, Гусятин, Глухів, Горохів, Чортків, Драбів, Єнакієве, Жидачів, Зіньків, Козятин, Красилів, Лебедин, Немирів, Очаків, Пирятин, Чугуїв, Яворів*. Пригадайте назви міст, що є субстантивованими якісними та відносними прикметниками: *Веселе, Вишневе, Берегове, Братське, Глибока, Надвірна, Заставна, Срібне, Сміла*.

V. Наведіть приклади топонімів, утворених лексико-семантичним способом: *Броди, Борислав, Ізяслав, Велика Багачка, Короп, Марганець, Жовті Води, Острог, Кривий Ріг, Біла Церква, Близнюки, Валки, Ізюм*.

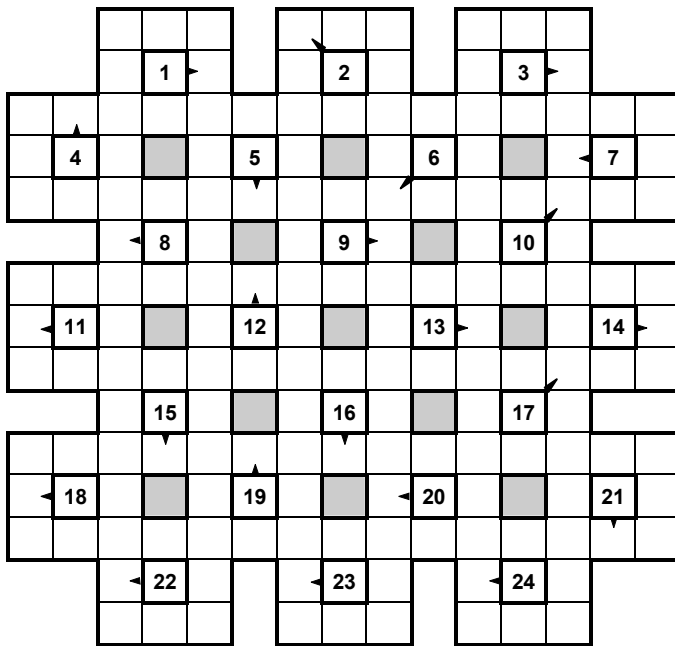
VI. Від назв міст утворіть назви їхніх жителів чоловічої та жіночої статі. Визначте словотворчі форманти, які в сучасній українській літературній мові виражають ці значення.

<b>Місто</b>	<b>Назва жителя</b>	<b>Назва жительки</b>
Чернівці	чернівчанин	чернівчанка
Кагарлик	кагарликівець	кагарликівка
Луганськ	луганець	луганка
Дунаївці	дунаївець	дунаївка
Миколаїв	миколаївець	миколаївка
Жмеринка	жмеринець	жмеринка
Чернігів	чернігівець	чернігівка
Мукачеве	мукачевець	мукачівка
Миргород	миргородець	миргородка
Вапнярка	вапнярківець	вапнярківка
Бережани	бережанин	бережанка
Городище	городищівець	городищівка
Надвірна	надвірнянин	надвірнянка

Дніпrians	<b>дніпrians</b>	дніпriansка
Антрацит	<b>антрацитівець</b>	антрацитівка
Вишгород	<b>вишгородець</b>	вишгородка
Макіївка	<b>макіївець</b>	макіївка
Славутич	<b>славутивець</b>	славутивка
Горлівка	<b>горлівець</b>	горлівка
Баштанка	<b>баштанківець</b>	баштанківка
Бердичів	<b>бердичівець</b>	бердичівка
Алчевськ	<b>алчевець</b>	алчевка
Любомиль	<b>любомілянин</b>	любомілянка
Чаплинка	<b>чаплинець</b>	чаплинка
Полтава	<b>полтавець</b>	полтавка
Бориспіль	<b>бориспілець</b>	бориспілка
Харків	<b>харків'янин</b>	харків'янка
Суми	<b>сум'янин</b>	сум'янка
Конотоп	<b>конотопець</b>	конотопка
Сміла	<b>смілянин</b>	смілянка
Івано-Франківськ	<b>іванофранківець</b>	іванофранківка
Донецьк	<b>донеччанин</b>	донеччанка
Луцьк	<b>луччанин</b>	луччанка
Немирів	<b>немирівець</b>	немирівка
Кременчук	<b>кременчуківець</b>	кременчуківка
Прилуки	<b>прилучанин</b>	прилучанка
Шостка	<b>шостківець, шосткинець</b>	шостківка, шосткинка

## Кросворд “Вальс квітів”

У цьому кросворді зашифровано 8-літерні назви квітів – польових, декоративних, заморських, казкових. Щоб відтворити їх, потрібно переставити літери в поданих нижче комбінаціях слів. Відгадані назви запишіть навколо відповідних номерів, починаючи з клітинки, позначеної стрілочкою, і квіти “закружляють” у вальсі.



### Завдання:

25. раб + вікно
26. Рим + раз + он
27. ці + гори + ТВ
28. код + ви + газ
29. соки + раки
30. мали + сіра
31. рот + палку
32. звук + один
33. юшки + нона
34. ліва + коня
35. бюст + коли
36. лють + пани
37. небо + Лада
38. циган + ти + і
39. Сава + трон
40. буль + бак + а
41. лак + не + цим
42. о + рать + поп
43. рам'я + тут + а
44. личаки + ка
45. гніт + но + ко
46. сон + книш + я
47. вись + кали
48. вік + сито + ж

### Відповіді:

7. Барвінок	13. Портулак	19. Беладона	25. Рута-м'ята
8. Розмарин	14. Дзвоники	20. Гіацинти	26. Калачики
9. Горицвіт	15. Конюшина	21. Сон-трава	27. Тонконіг
10. Гвоздика	16. Конвалія	22. Кульбаба	28. Соняшник
11. Косарики	17. Любисток	23. Цикламен	29. Васильки
12. Амариліс	18. Тюльпани	24. Папороть	30. Живокіст

### Завдання до поданих слів:

I. З'ясуйте значення усіх поданих слів.

II. Знайдіть серед них багатозначні слова (*раб, гніт, вік, вікно, сіра, один, ліва, сон, бюст, Лада, небо, нона, юшка, пан, сік, кінь, один, рот*) й омоніми (*Рим, раз, газ, палку, коли, гори, бак*), установіть їхні значення.

III. Поділіть подані слова на запозичення (*бюст, Лада, Рим, код, трон, лак, нона, бак, кали*) і споконвічно українські лексеми, за фонетичними і морфологічними ознаками визначте, де можливо, мовне джерело запозичень.

IV. Відшукайте в завданні термінологічну й професійну лексику (*нона, бак, лак, код, газ, кінь (шахова фігура)*), з'ясуйте її значення та сферу вживання;

V. З-поміж слів-завдань виділіть приклади пасивної лексики: історизмів (*пани (поміщики) личаки*), архаїзмів (*рать, книш*), неологізмів (*ТВ, пон*)

IV. Назвіть слова, характерні для розмовно-побутового стилю мовлення (*о, ну, но, ко, он, вікно (вільний час), буль, Сава*).

### Завдання до відгаданих слів:

I. Опишіть відгадані квіти, максимально використавши прикметники, прислівники і числівники. Пригадайте не лише колір квітів, а й де переважно росте рослина, чи має вона цілющі властивості, чи використовують українці її в обрядовій діяльності. Можливо, рослина щось символізує, є оберегом, оспівана в піснях. Стежте, за правильним творенням відмінкових форм числівників.

II. Порівняйте будь-які дві квітки, використавши якомога більше прикметників вищого ступеня порівняння.

III. Порівняйте запозичену й питому назву деяких рослин: *іпомея – кручені паничі, гладіолуси – косарики, цикорій – петрів батіг*. Яка назва відбиває характерні ознаки рослини, є більш промовистою, колоритною?

IV. Поясніть правопис відгаданих слів. Наведіть приклади інших назв квітів, що пишуться з апострофом та через дефіс .

V. Проаналізуйте способи творення іменників – назв квітів. Наведіть власні приклади до кожного способу творення. Визначте найпродуктивніші словотвірні типи.

Спосіб творення, словотвірний формант	Приклади
Лексико-семантичний спосіб	Васильки, калачики, дзвоники, косарики, півники, ковалики, грицики, ротики, петрів батіг, кручені паничі, неопалима купина



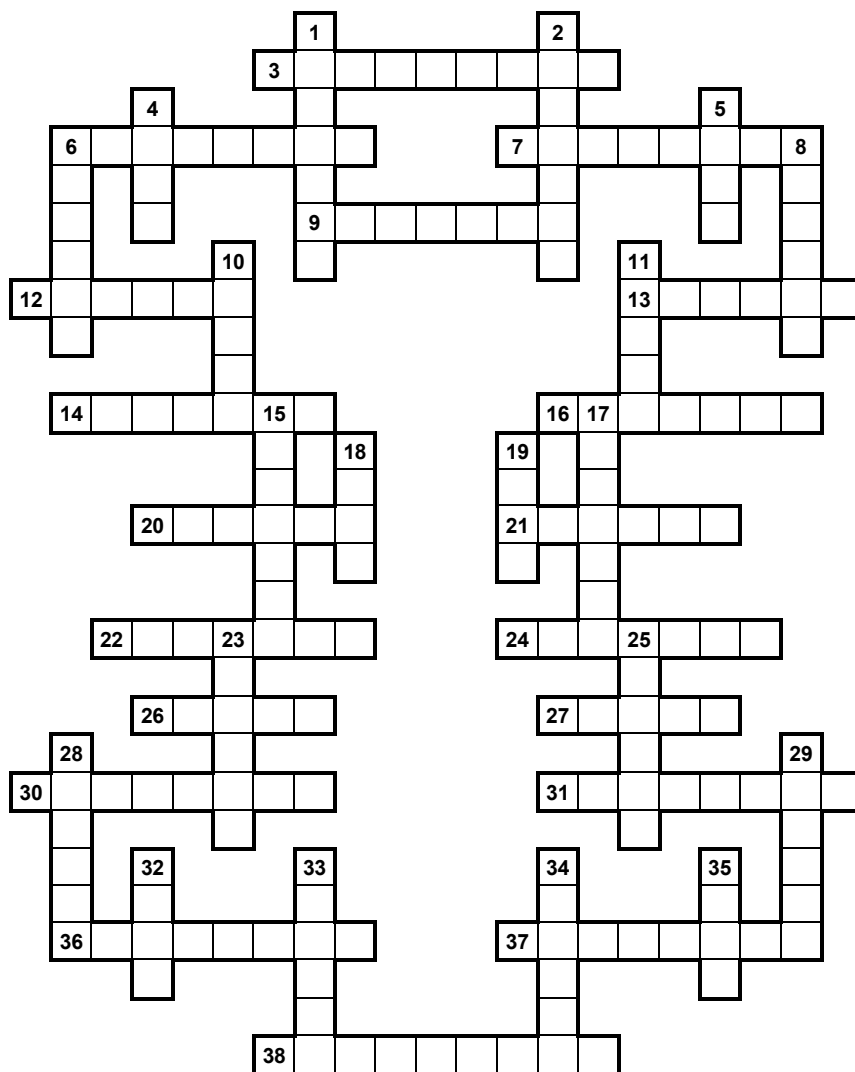
Лексико-синтаксичн	Осново-складання	Тонконіг, горицвіт, живокіст, кульбаба, чорнобривці, звіробій, ломикамінь, ломиніс, пізньоцвіт, первоцвіт
	Слово-складання	Сон-трава, рута-м'ята, чар-зілля, мати-й-мачуха, люби-мене-не покинь
Морфо-логічні	-ець	Рябець, чебрець, жовтець, зозулинець
	-к- /-авк-, -анк-	Волошка, любка, красавка, материнка, ромашка, незабудка, товстянка, наперстянка

V. З'ясуйте, які ознаки чи властивості квітів послужили мотиваційною основою їхніх назв (споконвічно українських).

Назва квітки	Мотиваційна ознака
Мальва	Яскравість, барвистість квітів
Косарики	Міцна, струнка форма стебел
Дзвоники	Форма квітів
Конюшина	Застосування (корм для коней)
Любисток	Здатність коренів рослини посилювати любовну енергію людей
Сон-трава	Раннє пробудження квітки, коли природа ще спить
Кульбаба	Форма квіток
Рута-м'ята	Запах, шовковистість стебел і листя
Калачики	Форма листків
Тонконіг	Товщина стебел
Соняшник	Сонцелюбність рослини, рух квітки за сонцем
Васильки	Привабливий зовнішній вигляд, подібність до гарних хлопців
Живокіст	Цілющість рослини
Ведмеже вушко	Особливості листя і квітів
Дивина	Зовнішні ознаки рослини
Горобине око	Форма квітів
Троян, трой-зілля	Трійчаста форма листя
Наречена	Білий колір, пишний цвіт
Чорнобривці	Забарвлення пелюсток

## КРОСВОРДИ ДО РОЗДІЛУ “ЛЕКСИКОЛОГІЯ І ФРАЗЕОЛОГІЯ”

### Кросворд “Українська гостина”



Заповніть кросворд, пригадавши українські страви й напої. Щоб полегшити роботу, попередньо перечитайте такі книжки: “Енеїда” І.Котляревського, “Пан Халявський” Г.Квітки-Основ’яненка, “Позичений чоловік” Є.Гуцала. Назвіть інші твори, у яких згадано багато українських страв:

Зліва праворуч:

3. Страва, яка сама застрибувала до рота героя “Вечорів на хуторі біля Диканьки”.
6. Горілка, настояна на прянощах.
7. Рідка козацька страва.
9. Кисле молоко.

12. Підсмажені скибочки хліба.
13. Густий, жирний продукт із молока.
14. Продукт харчування з м'ясного фаршу та круп, якими начиняють кишку.
16. Смажене м'ясо чи яйця.
20. Тонкі коржички з рідкого тіста, смажені на сковороді.
21. Товстий коржик, приготований на меді чи патоці із додаванням прянощів.
22. Вид печива або пиріжків.
24. Борошняна страва, що має форму тоненьких і маленьких смужечок.
26. Овоч, червоні корені якого раніше подавали печеними, а тепер використовують у салатах.
27. Білий хліб, випечений із крученого тіста.
30. Рідка страва з капусти і пшона.
31. Коржик з маком.
36. Овоч, який подають печеним, смаженим, тушеним, вареним і називають другим хлібом.
37. Драглиста страва, приготована охолодженням м'ясного чи рибного відвару зі шматочками м'яса або риби.
38. Борошняні вироби, які подають до борщу з часником.

#### Згори донизу:

1. Підсмажені скибочки хліба з начинкою.
2. Підсмажені шматочки сала.
4. Традиційна українська рідка страва з м'ясом, буряком, капустою, картоплею і зеленню.
5. Продукт тваринного походження, обіграний в анекдотах як найулюбленіша їжа українців.
6. Рослина, духмяні корені і листя якої використовують як присмаку.
8. Гостра приправа з перцю, помідорів і спецій.
10. Копчене м'ясо
11. Призабута страва з гречаного або житнього борошна із солодом.
15. Коржички із сиру, смажені на сковорідці.
17. Борошняний виріб на меді.
18. Рослина, з кореня якої роблять однойменну гостру приправу до м'ясних та рибних страв.
19. Овочева рослина, солодкуваті корені якої варять, парять, запікають.
23. Оладки з тертої картоплі.
25. Коржі з тертим маком, политі медом.

28. Овочева рослина з гострим смаком і запахом, яку подають до м'яса, сала, борщу.
29. Драглиста страва з ягідного або фруктового сиропу чи молока з домішкою крохмалю.
32. Плаский печений борошняний виріб.
33. Густий суп з крупи або борошна.
34. Вухата тваринка, яку тушкують або запікають.
35. Рідина, різка й кисла на смак, яку вживають як приправу до їжі.

### Відповіді:

#### Зліва праворуч:

3. Вареники. 6. Спотикач. 7. Саламаха. 9. Кисляк. 12. Грінки. 13. Вершки. 14. Ковбаса. 16. Смаження. 20. Млинці. 21. Пряник. 22. Пундики. 24. Локшина. 26. Буряк. 27. Калач. 30. Капусняк. 31. Маківник. 36. Картопля. 37. Холодець. 38. Пампушки.

#### Згори донизу:

1. Канапки. 2. Шкварки. 4. Борщ. 5. Сало. 6. Селера. 8. Аджика. 10. Шинка. 11. Кваша. 15. Сирники. 17. Медяник. 18. Хрін. 19. Ріпа. 23. Деруни. 25. Шулики. 28. Часник. 29. Кисіль. 32. Корж. 33. Кулеша. 34. Кролик. 35. Оцет.

### Завдання:

I. Пригадайте, які Ви знаєте назви українських страв і напоїв. Опишіть їх:

Хліб	Хлібина, паляниця, буханець, коровай, книш, калач, житняк, малай, перепічка, плачинда
Борошняні страви	Вареники, млинці (ляпуни), пампушки, пундики, кренделі, коржики, галушки, кваша, пиріжки, медяник, маківник, пряник, гречаники, мамалига, лемішка, сластьони, присканці, затірка, бублики, плетуни, вергуни, вушка
Хмільні напої	Горілка, оковита, первак, варенуха, медовуха, запіканка, паленка, спотикач, наливка, перцівка, вишнівка, слив'янка, черешнівка, пиво
Нехмільні напої	Узвар, кисіль, квас, сирівець, сироватка, молоко, маслянка, сколотини
М'ясні вироби	Ковбаса, кров'янка, печеня, смаження, січеники, відбивні, шинка, холодець, солонина, душенина, верещака
Рідкі страви	Борщ, юшка, холодник, капусняк, саламаха, гляганка
Круп'яні страви	Куліш, кулеша, каша, путря
Рослинні страви	Морквяники, деруни, квашенина, мішанка (салат)

II. Назвіть і опишіть обрядові страви українців. Розкажіть, як і коли готують такі страви, як: *кутя, узвар, паска, крашанки, шулики, миколайчики, коровай, шишки*.

III. Перекладіть українською мовою російські назви продуктів харчування. Запам'ятайте нормативні українські відповідники:

*Сельдерей – селера;  
 укроп – кріп;  
 окрошка – холодник;  
 блинчики – млинці;  
 студень – холодець, драглі;  
 пончики – пундики;  
 сливки – вершки;  
 ветчина – шинка;  
 уксус – оцет;  
 жаркое – печеня (смаження);  
 творог – м'який сир;  
 печенье – печиво;  
 клубника – полуниці, трускавки (діал.), капишуки (діал.);  
 клюква – журавлина;  
 ежевика – ожина;  
 конфеты – цукерки;*

IV. Підберіть українські відповідники до запозичених назв страв:

*Рулет – завиванець;  
 кефір – кисляк;  
 котлети – січеники;  
 спеція – присмака;  
 шампінйони – печериці.*

V. Проаналізуйте творення іменників – назв страв в українській мові. Установіть найпродуктивніші словотвірні типи:

Спосіб словотвору, словотворчий формант		Приклади
Безафіксний		Узвар, відвар, квас
Суфіксальний	-ен'(-а)	Печеня, смаження, пряження
	-к-/ -іvk-, -ивк-, -анк-(-янк-)	Горілка, перцівка, вишнівка, наливка, підливка, слив'янка, кров'янка, перепічка, запіканка, паленка, затірка
	-ик/ -ик-(-и)	Вареники, січеники, товченики, морквяники, пряники, сирники, медяник, маківник, сметанник, соложеник

	-ун(-и)	Вергуни, ляпуни, деруни, плетуни
	-ин(-а)	Солонина, квашенина, тушеніна, душенина
	-ець	Холодець, завиванець, стоянець
Основоскладання		Самогон, острогляд
Лексико-семантичний		Баба, миколайчики, шишка

VI. Запишіть увесь текст словами, поставивши виділені сполуки числівників та іменників у потрібному відмінку:

#### Суп "Бурда"

Почищений і подрібнений гарбуз (близько **2 кілограми**) разом з **230 грами** вівсянки, **358 грами** манки, **470 грами** кров'янки, 7 цибулинами і **1,2** ложечки солі вкинути в окріп і варити біля **15** хвилин. На **16** хвилині додати підсмажений на **150 грами** меду мак і печений буряк, збризнутий **38 краплями** лимонного соку. Їх, до речі, можна замінити **26 краплями** коньяку. Заправити цей духмяний і апетитний відвар сумішшю із збитого киселю (до **297 грами**), **168 грами** рису і **584 мікрограми** перцю. Посипати **6,85** подрібненого банана і тертим шоколадом (достатньо **80 грами**). Смачного!

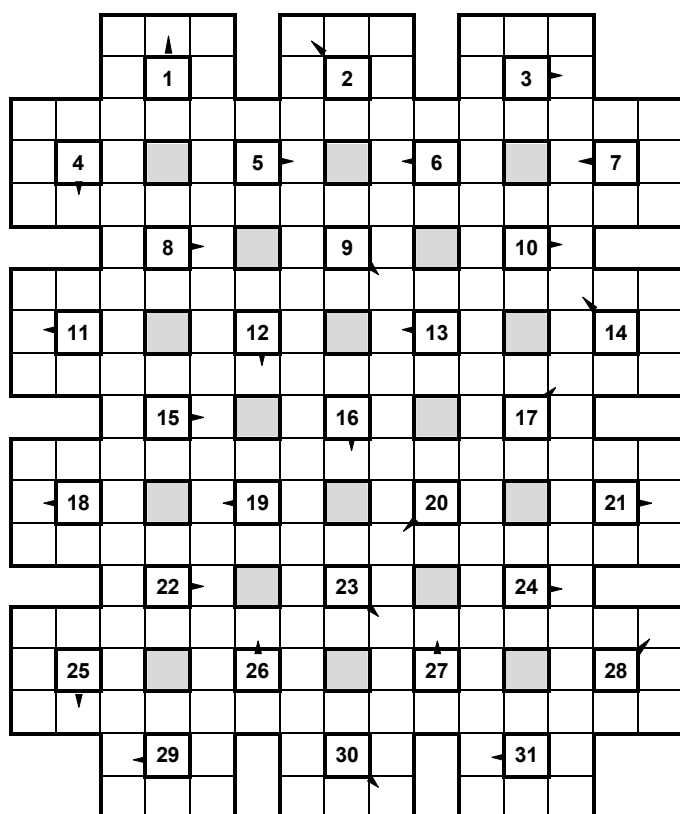
VII. Назвіть свою улюблену страву, докладно опишіть технологію її приготування, правильно відмінюючи іменники та числівники.

VIII. Пригадайте фразеологізми, у яких є назви українських страв та напоїв. Поясніть значення таких фразеологічних одиниць:

*Вигадати таке, що і в борці не кришать; наплювати в борці; шилом юшки/ меду/ каші вхопити; пускати юшку; поповарити юшку; перебиватися з юшки на квас; як вареник у маслі/ сметані; як мед, то й ложкою; липнути, як мухи до меду; додати куті меду; мазати медом; не мед; не з медом; каші не звариш; всипати/ пригостити березовою кашею; мало каші з'їв; дурне сало без хліба; дивиться, мов кіт на сало; на комариному салі; знає кіт, чиє сало з'їв; залити сала за шкіру; топити лихо в горілці; топити розум в горілці; заливати очі горілкою; полоскатися у горілці; дружити з горілкою; порубати / посікти на докшину; вішати докшину на вуха; мов хрону понюхав; піднести тертого хрону; сьома/ десята вода на киселі; за сім верст киселю їсти; котитися ковбасою; мазати пирогами зверху; і калачем не заманити; ні риба ні м'ясо; збирати вершки/ сметану; дісталоя перцю з квасом; наколотити гороху з капустою; наздогад буряків, щоб дали капусту; дати шкварки.*

## Кросворд “Мрія гурмана”

Цей кросворд утворюють назви українських та заморських страв, продуктів харчування. Відгадаєте їх, переставивши літери в поданих нижче комбінаціях слів. Відгадані іменники потрібно записувати навколо відповідних номерів, починаючи від клітинки із стрілочкою.



### Завдання:

1. день + Клер
2. пуп + мишка
3. булка + яке
4. еру + чек + би
5. дві + ким + не
6. неба + жну + и
7. кутя + рани
8. речі + цепи
9. зам + реп + на
10. сан + о + тире
11. нирка + ви + е
12. регіт + не + в
13. кит + час + по
14. Сян + валки
15. ці + липу + но
16. чек + тост + і
17. карк + няв + о
18. пуск + як + на
19. опір + моди
20. кинь + ля + до
21. рани + кома
22. карти + тин
23. порт + ляк + а
24. мала + гами
25. крик + те + в + е
26. куди + ранг
27. вікна + ким
28. мла + дам + ре
29. шинка + вів
30. ноги + радо
31. кисне + чи + і

**Відповіді:**

1. Крендель	9. Пармезан	17. Кров'янка	25. Креветки
2. Пампушки	10. Осетрина	18. Капусняк	26. Грудинка
3. Кулеб'яка	11. Вареники	19. Помідори	27. Маківник
4. Чебуреки	12. Вінегрет	20. Льодяник	28. Мармелад
5. Медівник	13. Спотикач	21. Макарони	29. Вишнівка
6. Буженина	14. Слив'янка	22. Тартинки	30. Городина
7. Курятина	15. Полуниці	23. Картопля	31. Січеники
8. Печериці	16. Тістечко	24. Мамалига	

**Завдання:**

I. Поясніть значення поданих у завданні слів, визначте їхні морфологічні характеристики.

II. З'ясуйте значення відгаданих іменників. Поділіть їх на питомі українські та запозичені. За допомогою Словника іншомовних слів установіть походження запозичених назв страв. Для довідок:

Пармезан	від назви італійського міста Парми
Вінегрет	франц. vinaigrette < франц. vinaigre – оцет < франц. vin – вино
Помідори	італ. pomodoro < romi d'oro – золоті яблука
Макарони	італ. maccheroni
Креветки	франц. crevettes < норманд. chevrette – кізочка
Мармелад	франц. marmelade < португ. marmelada < marmelo – айва < лат. melimelum – солодке яблуко

III. Назвіть свою улюблену страву, докладно опишіть технологію її приготування, правильно відмінюючи іменники та числівники.

IV. Позмагайтеся, хто складе найкращий, “найапетитніший” опис святкового столу.

V. Зіграйте в гру “Їм не наїмся”. Гравці мусять по черзі називати страви чи продукти харчування так, щоб кожне слово починалося літерою, на яку закінчувалося назване попереднім гравцем слово, пор: *вінегрет – торт – тістечко – огірок – картопля – яблуко – омлет – ...* Той, хто обриває ланцюжок, виходить із гри. Переможця можна нагородити гумористичною відзнакою “Неперевершений гурман” або “Власник бездонного черева”.



VI. Пригадайте, які українські етикетні вислови доречні за столом: *Смачного! Пригощайтеся, будь ласка; Передайте мені, будь ласка, ...; Дозвольте Вас почастувати...; Спасибі, мені досить; Який розкішний стіл! Яка щедра гостина! Які пахощі! Як смачно! Мені дуже смакує; Мені все до смаку; Як називається ця чудова страва? Ваші страви мають особливий смак; Ви – неперевершений кулінар; У вас чудовий смак і золоті руки; Дай Боже здоров'я рукам, що приготували всю цю смакоту; Це справжні ласощі; Спасибі за смачний обід; Дякуємо за частування; Спасибі за щедру гостину; На здоров'я!*

VII. Назвіть іменники, що позначають приймання їжі: *сніданок, снідання, обід, полуднування, вечеря, гостина, трапеза, частування, бенкет/банкет*. Поясніть значення цих слів, складіть із ними речення.

VIII. Підберіть синоніми до слова *їсти*: *споживати, вживати, жити, пожитися, жувати, ремігати, трапезувати, харчуватися, гамати, їстоньки, наминати, молотити, утирати, рубати, тьопати, мотати, жерти, лопати, лупити, тріскотати, троцити, зжирати, навертати, ковтати, глитати, лигати, лизати, лизькати, поїдати, підмітати, поглинати, пожирати, підживлюватися, підкріплюватися, плямкати, чавкати, чвакати, чвякати, чвакотіти, клювати, хватати*. З'ясуйте семантичні та стилістичні відтінки синонімів, складіть із ними речення.

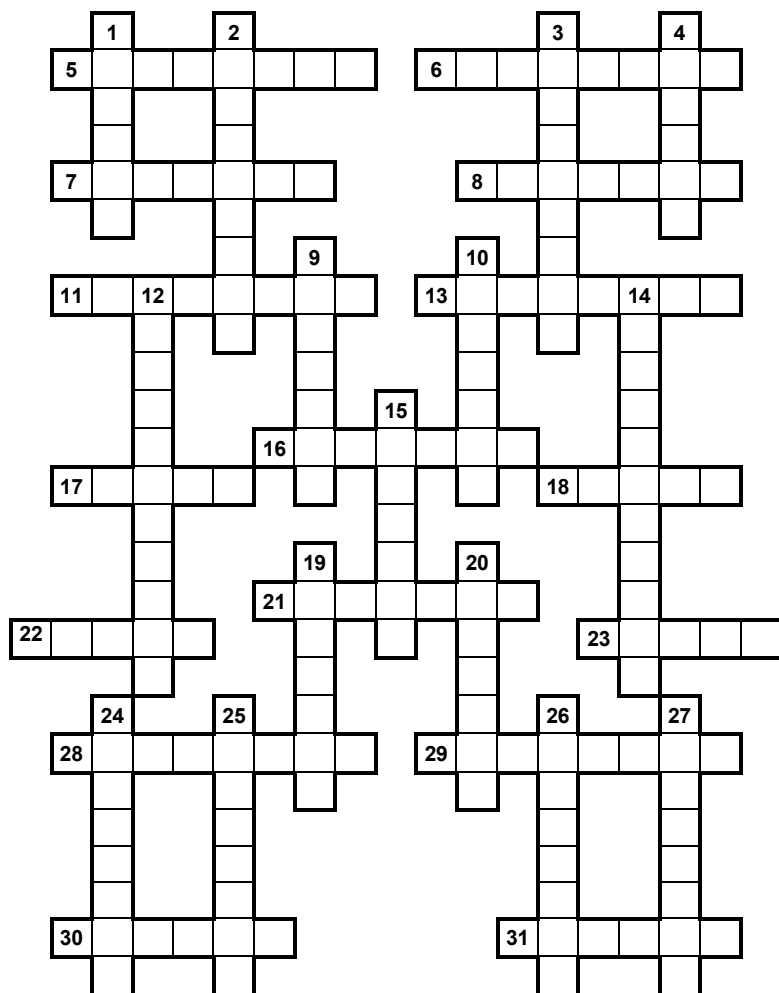
IX. Підберіть прислівники й дієприслівники до дієслова *їсти* (напр.: *жадібно, ласо, апетитно, смачно, багато, мало, залюбки, нехотя, охайно, неохайно, часто, постійно, швидко, поспіхом, похапки, мимохідь, коли-не-коли, всухопарки, повільно, голосно, красиво, вишукано, церемонно, всмак, донесхочу, по зав'язку, безперестанку; плямкаючи, чавкаючи, сьорбаючи, розмовляючи, читаючи, лежачи, стогнучи, далячись, запихаючись, поспішаючи, запиваючи, жуючи, дякуючи, хвалячи, захоплюючись, прихвалюючи, смакуючи, насолоджуючись*). Виберіть з-поміж названих слів ті, що характеризують поведінку вихованих, культурних людей, і ті, що стосуються поведінки невихованих, некультурних людей.

X. Пригадайте фразеологізми про вживання їжі. Поясніть їхні значення:

*Аж за вухами лящить; мов тиждень/ сім днів не їв; уминати за обидві щоки; уплітати на всі заставки; їсти, мов не в себе; укладати в копи; набивати пельку; лизати, як кіт; їсти за сімох; їсти, як з голодного краю; кинути на зуб; допастися, як віл до калюжі; допастися, як дурний до мила.*

## Кросворд “Усе пізнаємо через порівняння”

Щоб заповнити цей кросворд, потрібно пригадати українські усталені порівняння й поставити їхні опорні прикметники у вихідній формі. Пам’ятайте, що для посилення експресивності в деяких фразеологізмах прикметники вживають у переносному значенні. Біля них стоїть позначка *перен.*



Зліва праворуч: 5. ..., мов рак. 6. ..., як вовк. 7. ..., мов індик (павич). 8. ..., мов лев. 11. ..., як погода. 13. ..., як ведмідь до горобців (*перен.*). 16. ..., як журавель (чапля). 17. ..., мов полотно (стіна). 18. ..., мов миша (земля). 21. ..., мов худоба у спеку. 22. ..., як сибірський валянок (віслюк). 23. ..., мов бубон (коліно). 28. ..., як жаба (лід). 29. ..., як морозяні візерунки. 30. ..., мов церковна миша. 31. ..., як сльоза.

Згори донизу: 1. ..., як пух. 2. ..., як бджола (віл). 3. ..., як п’яте колесо до воза (як дірка в мості, як собаці п’ята нога; як зайцеві бубон; як лисому гребінь; як корові сідло, як зайцеві стоп-сигнал) (*перен.*). 4. ..., як лис. 9. ..., як тополя (щогла). 10. ..., як цап (баран, віслюк). 12. ..., як голуб з голубкою (лебідь з

лебідкою, риба з водою). 14. ..., мов камінь (статуя, стіна). 15. ..., як пес на блохи. 19. ..., мов птах (вітер). 20. ..., як степ. 24. ..., мов столітній дуб. 25. ..., як тур. 26. ..., як курка в дощ (*перен.*). 27. ..., мов пацюк (миша).

### Завдання:

I. Пригадайте інші усталені порівняння (*старий, як світ; гострий, як бритва; набридливий, як муха (оса); повний, як ружа; білолиця, як мазниця, чорнобрива, як руде теля; кусюча, як муха у спасівку, дурний, як пень (теля); сумний, як побитий пес; незліченний, як морський пісок (зорі на небі); лякливий, як заєць; спритний, як хорт; німий, мов риба; повільний, мов черепаха (рак); мокрий, мов хлющ, міцний, як з клоччя батіг; злий, як собака; солодкий, як мед; стрункий, мов тополя (береза); співучий, мов соловейко (жайворонок); надутий, як сич (індик, хмара); сивий, мов голуб; схожий, як дві краплі води*).

II. Назвіть фразеологізми, в яких прикметники вживаються в переносному значенні й іронічно позначають протилежні якості: *потрібен, як п'яте колесо до воза* – зовсім непотрібний; *спритний, як ведмідь до горобців* – незграбний, вайлуватий, неповороткий; *чепурний, як курка в дощ* – нечупарний, брудний; *білолиця, як мазниця, чорнобрива, як руде теля* – зовсім не гарна; *міцний, як з клоччя батіг* – зовсім не міцний.

III. Простежте, що слугує основою для порівняння: якості тварин, природних явищ, предметів побуту.

IV. Придумайте власні порівняння з прикметниками *несподіваний, кмітливий, задрісний, солодкий, нудний, моторний, відважний, розумний, надійний, сильний, кумедний*.

V. Утворіть власні порівняльні звороти, до складу яких входили б такі іменники: *троянда, гриб, кошеня, метелик, осінь, канікули, калюжа, телесеріал, булочка*.

VI. Поділіть клас чи групу на дві команди і зіграйте в гру "Все пізнається через порівняння". Правила гри: команди по черзі характеризують за допомогою порівняльних зворотів вибраний вчителем предмет чи явище. Повторювати опорний прикметник, змінюючи лише порівняльний образ, не можна. Виграє та команда, яка підбере найбільше порівнянь або найвлучніші порівняння.

V. Підберіть до відгаданих прикметників синоніми й слова, протилежні за значенням:

**Відповіді до кросворду :**

№	Слово-відповідь	Синоніми	Слова, протилежні за значенням
<b>З л і в а п р а в о р у ч :</b>			
5.	Червоний	Кораловий, кармінний, калиновий, багряний, рум'яний	—
6.	Голодний	Неситий, зголоднілий, ненагодований	Ситий, неголодний, нагодований
7.	Пихатий	Зарозумілий, гордий, гордовитий, бундючний, пишний, чванливий, спесивий, гоноровий, гонористий	Доступний, привітний, скромний
8.	Грізний	Сердитий, лютий, роздратований, страшний, лихий	Спокійний, добрий, привітний
11.	Мінливий	Непостійний, несталий, перемінливий, нестійкий, перепадистий, вередливий	Постійний, сталий, незмінний, тривкий, стабільний, непохитний, непорушний, твердий
13.	Спритний	Вправний, зграбний, меткий, проворний, повороткий, моторний, шпаркий	Незграбний, нековирний, невмілий, неповороткий, вайлуватий, мішкуватий, ведмедкуватий
16.	Цибатий	Довгоногий	Малий, приземкуватий, куций
17.	Білий	Білосніжний, сніжно-білий, молочний, лебединий, крейдяний, мармуровий	1. Чорний. 2. Брудний.
18.	Сірий	1.Попелястий, димчастий, сталевий, крицевий, чалий свинцевий, шпакуватий, мишастий, 2. Невиразний,	Кольоровий, барвистий, строкатий, яскравий,

		блідий, ніякий	
21.	Лінивий	Ледачий	Працьовитий, працелюбний, роботящий, беручкий, невтомний
22.	Тупий	Дурний, нерозумний, дурнуватий, дурноголовий, тупоголовий, пустоголовий, безголовий, безмозкий, пустолобий, туполобий, дурноверхий, пришелепкуватий, макоцвітний,	Розумний, тямкий, метикуватий, тямковитий, здібний, геніальний
23.	Лисий	Голомозий, облісілий	Чубатий, чупринистий.
28.	Холодний	Зимний, студений, крижаний, льодовитий, морозний, прохолодний, задубілий	Теплий, літеплий
29.	Химерний	Вигадливий, дивний, дивовижний, чудернацький, мудрий, хитрий, хитромудрий	Простий, простяцький, примітивний, нехитрий, немудрий, невігадливий
30.	Бідний	Убогий, злиденний, нужденний, голий, обідраний, неімущий	Багатий, маєтний, грошовитий, імущий
31.	Чистий	Прозорий, криштальний, ясний	Мутний, брудний, каламутний
<b>З г о р и д о н и з у :</b>			
1.	Легкий	Легковагий, невагомий, ефірний	Важкий, тяжкий, нелегкий, непосильний
2.	Роботящий	Працьовитий, працелюбний, трудолюбний, беручкий	Ледачий, лінивий, лінкуватий
3.	Потрібний	Необхідний, обов'язковий, неодмінний, важливий	Зайвий, непотрібний, недоречний, неактуальний,
4.	Хитрий	Лукавий, хитрющий, пронозливий	Чесний, правдивий, праведний
9.	Високий	Височенний, рослий, довгий, гінкий, підхмарний,	Низький, короткий, куций

		довготелесий, довгов'язий	
10.	Упертий	Непоступливий, непіддатливий, незгідливий, незговірливий, затятий, запеклий, міднолобий	Поступливий, згідливий, зговірливий, піддатливий, м'який
12.	Нерозлучний	Нерозливвода, постійний, невід'ємний	Зрадливий, непостійний
14.	Незворушний	Монументальний, суворий, кам'яний	1. Жвавий, рухливий, меткий, живий, моторний, проворний. 2. Чуйний, проникливий, уважний
15.	Багатий	Багатий, маєтний, грошовитий, імуций	Убогий, злиденний, нужденний, голий, обідраний, неімуций
19.	Вільний	Вольний, свободний, розкутий, розкріпачений, незалежний	Невільний, залежний,
20.	Широкий	Широченний, просторий, необмежений, безмежний, розлогий, розгонистий, привільний, обширний	Вузький, неширокий, обмежений, тісний
24.	Здоровий	Дужий, великий, сильний, міцний, могутній, потужний, стосилий, мускулястий	Слабкий, слабкий, слабосилий, безсильний, малосильний, немічний, недужий, хирлявий, хирявий, напівживий, дохлий, вутлий, тендітний
25.	Могутній	Великий, величезний, сильний, міцний, стожильний, непоборний	Слабкий, слабкий, слабосилий, безсильний, малосильний
26.	Чепурний	Охайний, доглянутий, прибраний	Нечупарний, неохайний, брудний, недоглянутий, занехаяний
27.	Миршавий	Непоказний, поганий, поганенький, жалюгідний, сірий, ніякий	Показний, видний, славний, солідний, імпозантний

## КРОСВОРДИ ДО РОЗДІЛУ “МОРФОЛОГІЯ”

### Кросворд "Він чи вона?"

Щоб заповнити клітинки цього кросворду, потрібно пригадати іменники спільного роду. Їх специфіка полягає у можливості позначати осіб двох статей. Одні з них за формальними показниками збігаються з іменниками чоловічого роду, відповідно їх називають маскулізмами (від лат. *masculus* – чоловічий), інші мають закінчення іменників жіночого роду, тому їх кваліфікують як фемінативи (від лат. *femina* – жінка).

#### Маскулізми:

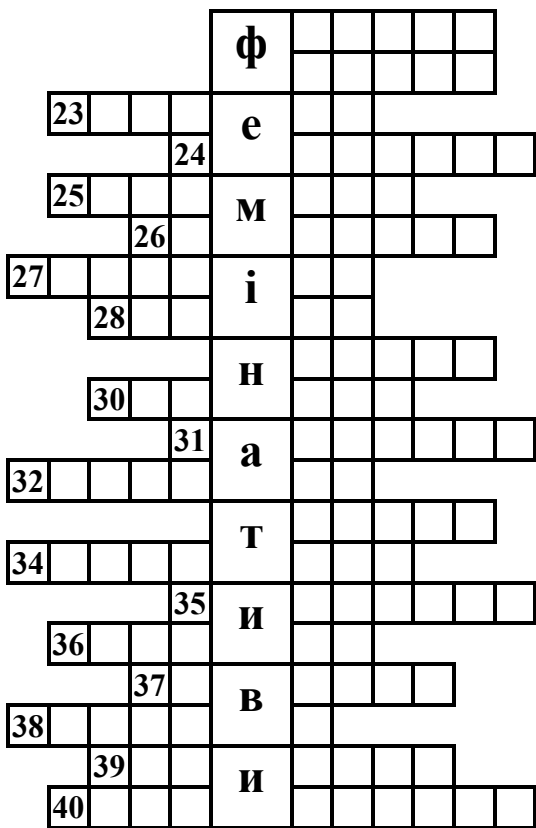
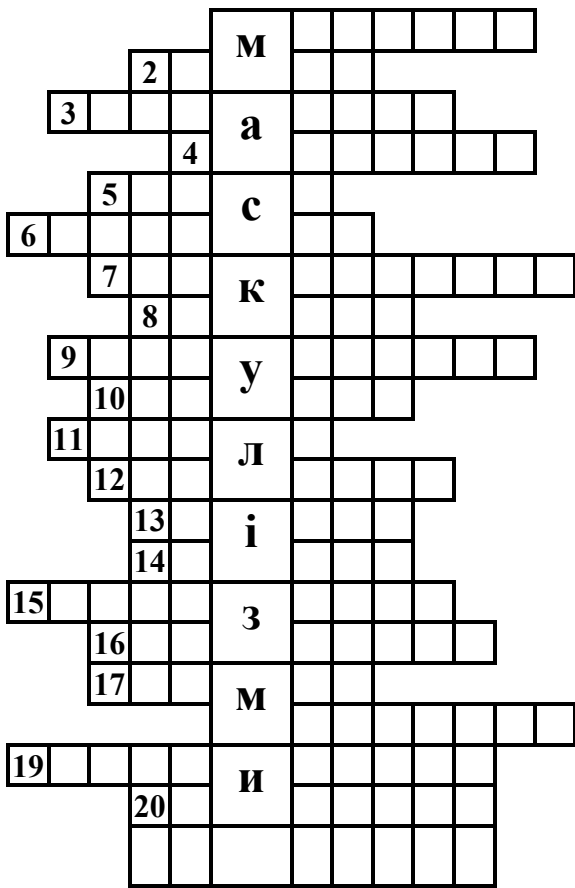
1. Службова особа, що входить до уряду. 2. Особа – об’єкт захоплення, обожнювання. 3. Працівник, що відповідає за ведення документального обліку коштів. 4. Людина обізнана у якійсь галузі. 5. Спеціаліст із правознавства. 6. Наукове звання. 7. Службовець, що супроводжує туристів. 8. Працівник радіо або телебачення. 9. Посадовець, обов’язок якого відповідати на питання й давати поради. 10. Член органу державної влади, обраний виборцями. 11. Типовий фах усіх красунь і красенів. 12. Наставник студентів. 13. Людина, що була присутня при якійсь події. 14. Військове звання. 15. Автор музики. 16. Головна посадова особа деяких установ та держав. 17. Глава уряду. 18. Модна нині назва організатора, керівника управлінням. 19. Людина, що володіє промисловим, торговельним закладом. 20. Працівник Служби довіри.

#### Фемінативи:

21. Важлива, помітна особа. 22. Жіноче ім’я, яким називають незібраних, неуважних, або балакучих людей. 23. Набридлива людина. 24. Дуже ледача людина. 25. Дуже розумна людина. 26. Людина, що зовсім не дбає про чистоту одягу, рук тощо. 27. Людина з дефектами мовлення. 28. Людина, що багато говорить. 29. Людина, що діє зухвало, безцеремонно. 30. Корислива, скупа людина. 31. Пихата, чванлива людина. 32. Нещасна людина, що викликає в інших співчуття. 33. Розпорядник бенкету. 34. Красиве, миле створіння. 35. Зневажлива назва людини, яка щось вистежує. 36. Людина, що ходить уві сні. 37. Негарна людина або людина, схожа чимось на мавпу. 38. Незібрана, неуважна людина. 39. Вередлива людина. 40. Смілива людина, яка ні перед чим не зупиняється.







## Відповіді:

1. Міністр. 2. Кумир. 3. Бухгалтер. 4. Фахівець. 5. Юрист. 6. Професор. 7. Екскурсовод. 8. Диктор. 9. Консультант. 10. Депутат. 11. Модель. 12. Викладач. 13. Свідок. 14. Офіцер. 15. Композитор. 16. Президент. 17. Прем'єр. 18. Менеджер. 19. Підприємець. 20. Психолог.

21. Фігура. 22. Феська. 23. Причепа. 24. Ледацюга. 25. Розумака. 26. Замазура.

27. Недоріка. 28. Базіка. 29. Нахаба. 30. Жаднюга. 31. Задавака. 32. Бідолаха. 33. Тамада. 34. Симпатяга. 35. Нишпорка. 36. Сновида. 37. Мавпуля. 38. Роззява. 39. Варивода. 40. Зірвиголова.

## Завдання до відгаданих слів:

I. Порівняйте відгадані маскулізми й фемінативи за такими ознаками:

- наявність емоційно-оцінного забарвлення;
- іншомовне/ питомо українське походження;
- можливість уживання в текстах розмовно-побутового та художнього стилів мови;
- можливість уживання в текстах офіційно-ділового та художнього стилів мови;
- наявність синонімів;
- здатність вступати в антонімічні відношення.

II. Пригадайте, які ви ще знаєте маскулізми. Згрупуйте їх за значенням: назви посад, назви військових звань, назви осіб за певною ознакою чи діяльністю.

III. Установіть, які з відгаданих маскулізмів частіше позначають чоловіків, а які – жінок. Наведіть приклади тих, що однаково активно вживаються для називання осіб обох статей.

IV. Наведіть власні приклади фемінативів. Виділіть з-поміж них фемінативи, які не мають експресивного забарвлення (*листоноша, тамада, суддя, староста, голова, слуга, фігура, особа, рок-зірка*), фемінативи з позитивнооцінним значенням (*симпатяга, добряга, скромняга, розумака, бідолаха*), фемінативи, у яких негативна семантика твірної основи модифікується пестливим значенням суфікса (*капризуля, вередуля, мавпуля*), фемінативи з суто негативним забарвленням (їх більшість), а також ті, суфікси яких особливо увиразнюють негативну оцінку (*ледацюга, жаднюга, хитрюга*).

V. З'ясуйте, за допомогою яких словотворчих засобів утворюються фемінативи. Наведіть приклади. Визначте найбільш продуктивні моделі:

Спосіб словотвору, словотворчий формант		Приклади
Флективний, -а		Нечема, нахаба, нікчема, базіка, роззява, проява, невдаха, нездара, ненажера, потвора, нероба, ябеда, підлиза, незграба
Суфіксальний + -а	-ак(-а)	Писака, читака, задавака, забіяка, гуляка, дохляка, розумака, потіпака, посіпака, рубака, зівака, служака, задирака, кривляка
	-ул'(-а)	Капризуля, вередуля, мавпуля, хитруля, бруднуля
	-юг(-а)	Ледацюга, волоцюга, жаднюга, хитрюга, хамлюга
	-аг(-а), -яг(-а)	Симпатяга, роботяга, добряга, шустряга, стиляга, скромняга, молодчага, бідняга, бродяга
	-ур(-а)	Замазура, мацапура
Основоскладання + а/-я	Варивода, паливода, зірвіголова, сновида, пустомеля, листоноша, книгоноша, лежебока, білоручка	
Лексико-семантичний		Ворона, лисиця, фігура, баба, жаба, феська, зірка (рок-зірка)

VI. Підберіть до відгаданих фемінативів синоніми, з'ясуйте їхні семантичні та стилістичні відтінки:

Причепа	– надоїда, настира, набридака, іржа, сльота, реп'ях
Ледацюга	– ледар/ ледарка, ледащо, лінивець/ лінивиця, лінтюх, ледарюга, лежень, лежебока, нероба, білоручка, пічкур, бабак
Розумака	– розумник/ розумниця, грамотій/грамотійка, всезнайко, мудрагель/мудрагеля
Замазура	– нечупара, бруднуля, невмивака, задрипанка, нетіпаха, свинота
Недоріка	– 1) недомова, заїка; 2) нікчема, пігмей, непотріб, мізерія, черв'як
Базіка	– патякало, брязкало, торохкало, пустомеля, пустобрех, пустодзвін, балаболка, талалай, талалайко, феська
Нахаба	– зухвалець/ зухвалиця, нечема, хам/ хамка, хамло, хамлюга, безсоромник/ безсоромниця, грубіян/грубіянка
Жаднюга	– скнара, жмикрут/ жмикрутка, скупердяй/ скупердяйка, живолуп/ живолупка
Задавака	– хвалько, хвастун/ хвастунка, вихваляка, самохвал, зазнайко

Бідолаха	– бідаха, сердега, невдаха, бідак, неборака, сіромаха, горопаха
Симпатяга	– вродливець/ вродливиця, красень/ красуня, красунчик/ красунечка
Нишпорка	– шпигун/ шпигунка
Мавпуля	– 1) страшко, стаховище, страховисько, страховидло, страшидло, чудисько; 2) кривляка, блазень
Роззява	– розтелепа, гава, ворона, шлапак, солопій, феська
Варивода	– вереда, вередун/ вередунка, вередій, капризун/ капризуха, капризуля, коверзун/ коверзунка, комиза
Зірвиголова	– 1) одчайдух, сміливець/ сміливиця; 2) бешкетник/бешкетниця, розбишака, шибеник/ шибениця, хуліган/ хуліганка, урвитель, шалапут/ шалапутка, халамидник/ халамидниця, паливода

VII. Назвіть фемінативи, які в контексті можуть виступати антонімами: *бруднуля – чистюля; симпатяга – мавпуля; недотепа – розумака; скромняга – нахаба; ледацюга – трудяга, зірвиголова – тихоня.*

VIII. Пригадайте героїв художніх творів, вивчених на уроках української літератури, яким би пасували відгадані фемінативи. Позмагайтеся, хто підбере більше прикладів або хто виконає це завдання швидше.

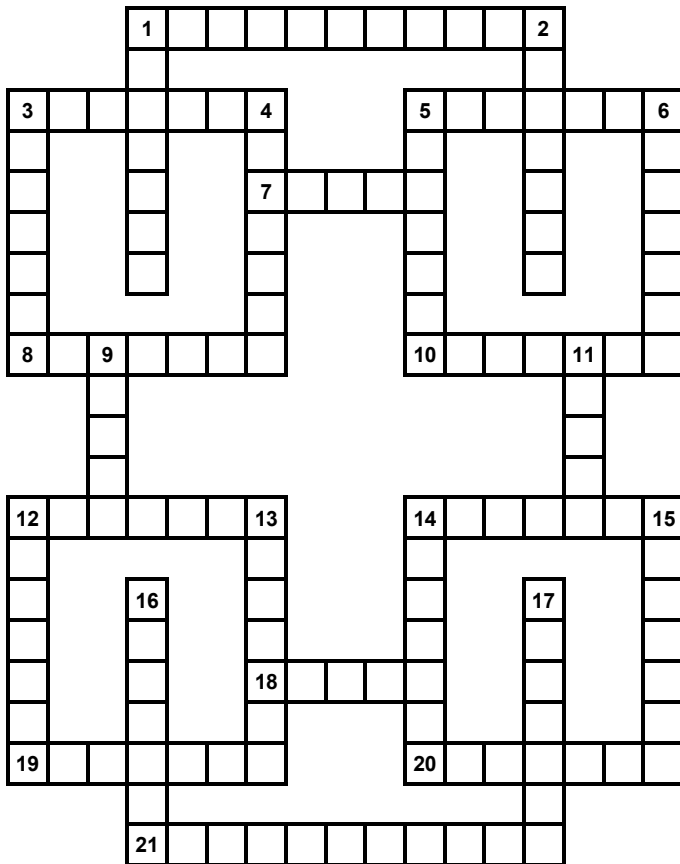
IX. Зіграйте в гру "Він чи вона?". Для цього поділіть клас на 2 команди – команду тих, хто вважає, що в сучасній українській мові маскулізмів більше, ніж фемінативів, і команду їхніх опонентів. Гравці повинні по черзі називати маскулізми та фемінативи. Переможе той, хто назве більше іменників обраного типу.

X. Пригадайте, які незвичні фемінативи Ви чули чи прочитали нещодавно. Чи зрозуміли Ви їхнє значення? Чи вважаєте їх вдалими, вмотивованими? Якщо ні, поміркуйте, якими словами їх можна замінити.

XI. Опишіть себе або близьку людину, вживаючи маскулізми й фемінативи. Розкажіть, ким Ви були в дитинстві і ким мрієте стати в майбутньому.

## Кросворд "Прислівниковий"

I. Розгадайте кросворд, правильно дібравши прислівники:



### Зліва праворуч:

1. Прислівник міри, яким виражають неймовірність якоїсь ознаки.
3. Як друзі ділять радощі й прикрощі?
5. Якщо в Києві тепло, то на півдні України й ...
7. Як розташовані стрілки на годиннику о шостій годині?
8. Характерна для української мови пестлива форма вказівного прислівника місяця.
10. Коли впродовж доби найбільша спека?
12. Спосіб орання, підмітання, розрівнювання.
14. Звідти привозять екзотичні фрукти, прилітають інопланетяни...
18. Як беруться за роботу добровольці?
19. Туди посилають людей, аби тільки вони не заважали.
20. Прислівник міри, який вживають для підсилення ознаки.
21. Поводитися, як з рівним.

### Згори донизу:

1. Діяти, не бачачи або не маючи точних орієнтирів.
2. Зручний спосіб втечі для групи осіб.
3. Манера ходити статечних людей.
4. Прислівник "роззосередженого" місця.
5. Означальний прислівник, що характеризує одержання різних відзнак, виконання важливих місій, добродійних дій.
6. Говорити, не беручи до уваги окремі випадки.
9. Коли на Землі існували динозаври?
11. Прислівник на позначення стану справ.
12. Прислівник часу, що вказує на наступний день.
13. Де зазвичай перебуває суперник у грі?
14. Чому некультурні особи псують громадське майно?
15. Так перевіряють свої письмові роботи неуважні й ліниві учні.
16. Для чого виставляють речі на виставках ?
17. Коли найкраще дивитися салют?

II. Доберіть до відгаданих прислівників синоніми.

### Відповіді до кросворду "Прислівники":

№	Прислівник-відповідь	Синоніми
<b>З л і в а п р а в о р у ч :</b>		
1.	Навдивовижу	Напрочуд, надзвичайно, на диво, вдивовижу
3.	Пополам	Порівну, нарівно, по-братськи
5.	Поготів	Тим паче, тим більше, потому
7.	Сторч	Стійма, ставма, прямовисно, перпендикулярно, вертикально
8.	Онечки	Он, онде, отам, отамечки
10.	Опівдні	Ополудні, в обід
12.	Врозгін	Врізнобіч, від центру, на боки
14.	Здалеку	Здаля, звіддалік, віддалеки
18.	Охоче	Залюбки, радо
19.	Абикуди	Будь-куди, куди-небудь
20.	Якомога	Сильніше, більше, скількимога, чимдуж, щосили, щодуху
21.	Запанібрата	Запросто, на рівних, фамільярно
<b>З г о р и д о н и з у :</b>		
1.	Наосліп	Усліпу, навпомацки, навмання

2.	Урозтіч	Урізнобіч, урозбрід, урозсип, урозпорошки, не разом, навсібіч
3.	Поважно	Повагом, повільно, неквапно, небавом, з гідністю
4.	Місцями	Де-не-де, деінде
5.	Почесно	Гідно, заслужено, благородно
6.	Взагалі	Загалом, універсально, за всіх умов
9.	Давно	З давніх-давен, за діда-прадіда, хтозна-коли, давним-давно
11.	Добре	Чудово, незле, до ладу, гаразд
12.	Взавтра	Завтра, позавтра
13.	Напроти	Навпроти, супроти, віч-на-віч, очі в очі
14.	Знічев'я	Без причини, несподівано, раптом, просто, з доброго дива; здуру
15.	Упівока	Мигцем, неуважно, ледве
16.	Напоказ	На огляд, назовні
17.	Затемна	Смерком, увечері, поночі, досвіту

III. Пригадайте граматичні ознаки прислівника як частини мови. Поміркуйте, які функції виконують прислівники в нашому мовленні.

IV. З'ясуйте морфологічну будову й походження всіх відгаданих прислівників.

V. Поясніть їхній правопис.

VI. Складіть з відгаданими прислівниками речення. Визначте, з якими частинами мови "дружать" прислівники.

VII. Назвіть найкумедніший прислівник, нові для вас прислівники, найгроміздкіший прислівник, найніжніший прислівник. Пригадайте найкоротший прислівник, прислівники з двома дефісами.

VIII. Доберіть прислівники до таких дієслів:

*Перемогти, волонтерити, смакувати, помилитися, спізнитися, змерзнути, закохатися, ледарювати, допомагати, програмувати, зачаклувати, начитатися, розмріятися, листуватися, покарати, перепросити.*

## РОЗДІЛ 2. ЛІНГВІСТИЧНІ ІГРИ ТА КОНКУРСИ

### Сценарій лінгвістичної гри

#### “Ох, не однаково мені, ...як ми говоримо”

**Ведучий:** Добрий день, шановне товариство! Сьогодні ми проводимо лінгвістичну гру "Ох, не однаково мені, ...як ми говоримо". Українська мова дедалі ширше проникає в наше повсякденне суспільне життя. Проте нерідко звучить вона навіть з уст високопосадових осіб або примітивно, або недолуго, тоді як нашою українською мовою захоплюється весь світ. Про неї відгукуються як про мову дуже мелодійну, поетичну, яскраву. Так, славнозвісний російський актор Собінов, коли приїхав 1926р. на гастролі до Харкова і прочитав переклад українською мовою опери Вагнера "Лоенгрін", вигукнув: "Це звучить зовсім по-італійському: гарно, звучно, високо й поетично". Або інший приклад: 1934 року у Парижі на всесвітньому конкурсі краси мов українській мові за фонетичну розкіш, лексичне та фразеологічне багатство, синтаксичну гнучкість, величезні словотворчі властивості присудили III місце (I місце — французькій, II — перській).

Замислімося над цими історичними фактами і прислухаймося до свого мовлення. Чи гідне воно таких відзнак і епітетів, чи, може, потребує вдосконалення, збагачення, очищення від суржику. Дехто каже: "Чи не однаково, як я говорю. Головне, щоб мене розуміли". Не однаково. З того, як розмовляє та чи інша людина, можна зробити висновок про її освітній і культурний рівень. Що культурнішою є людина, то розвиненішою, досконалішою є її мова, багатшим лексичний запас. І навпаки, скалічена мова отуплює людину, робить примітивним її мислення. За влучним визначенням В.Сухомлинського, "говорити скаліченою мовою — все одно, що грати на неналаштованій скрипці. Все одно — що з дерева різьбити красуню тупою шербатаю сокирою".

Сподіваюся, що розв'язати деякі мовно-культурні проблеми Вам допоможе наша сьогоднішня гра. Участь у ній беруть... (*представляє команди*), а оцінюватиме їх відповіді компетентне журі, до якого входять... (*представляє членів журі*).

#### Конкурс №1. "Будьмо взаємно ввічливими"



**Ведучий:** З культурою мови пов'язують насамперед уміння правильно говорити й писати, добирати мовно-виражальні засоби відповідно до мети й обставин спілкування. Культура мови — це й мовний етикет, тобто найуживаніші слова, звороти, з якими люди звертаються один до одного, виявляючи свою ввічливість, повагу, пошану тощо. Нам багато разів на день доводиться вітатися, просити вибачення, дякувати, запрошувати, бажати. Робити це потрібно чемно, ввічливо й доречно до ситуації. Зараз ми з'ясуємо, наскільки обізнані з мовним етикетом наші гравці.

Насамперед запропонуємо їм привітатися, використовуючи всі можливі українські етикетні форми вітання і не повторюючи один одного. Привітання є найчастіше вживаним етикетним виразом, за допомогою якого встановлюється контакт між людьми, визначаються їхні стосунки. Неспроста кажуть: "Заговори, щоб я тебе побачив". Як Ви вітаєтесь — так Вас і сприймають. Послухаймо, хто з гравців знає більше формул вітання, вітається вишуканіше й доброзичливіше. *(Гравці команд по черзі вітаються. Ведучий може попросити прокоментувати особливо оригінальні чи обмежені у вжитку вітання: де і коли їх можна використовувати).*

Доброго ранку, добрий день, добрий вечір!

Добрідень, добривечір!

Доброго здоров'я!

Вітаю Вас!

Привіт!

Здорові будьте!

Мої щирі вітання!

Здрастуйте!

Здрастуйте Вам у хату/ в аудиторію

Бажаю Вам доброго дня!

Моє шанування/ шануваннячко/ вітання

З неділею будьте здорові!

Радий Вас бачити/ привітати

Як ся маєте?

З Миколаєм будьте багаті!

Богпоміч!

Слава Ісусу!

**Ведучий:** Молодці, знаєте багато гарних форм вітання. Отже, вітайтеся, вітайтеся завжди привітно, незалежно від настрою, вітайтеся завжди першими, а особливо — зі старшими, вітайтеся з обслугою (з гардеробницями, з бібліотекарями), вітайтеся з незнайомими людьми, якщо зустрічаєтесь з ними часто, вітайтеся з викладачами, які у Вас вже не викладають. І намагайтеся завжди дібрати найтепліше, найдоречніше вітання.

Наступне завдання — ввічливо, за допомогою мовних кліше висловити згоду. Нерідко ми чуємо вислови типу *о'кей, забили, ну ладно, уговорили* і под.

Вони і ненормативні, і нешанобливі. Навіть якщо Ви погоджуєтеся неохоче, так би мовити "добровільно-примусово", потрібно робити це ввічливо і красиво. Зараз гравці кожної команди будуть по черзі чемно погоджуватися з тим, що я скажу. Отож я гадаю, що:

Вам пощастило, бо Ви навчатесь в нашому ліцеї/ коледжі/ інституті  
Вивчаючи іноземні мови, потрібно постійно вдосконалювати знання рідної мови  
Від завтра розмовлятимете на перервах українською мовою  
Ви докладете всіх зусиль, щоб стати висококваліфікованими фахівцями

А Ви як вважаєте?

Так  
Безперечно, безумовно, безсумнівно  
Погоджуюся  
Згоден, згодна  
З приємністю, з радістю  
Я не заперечую  
Домовилися  
Ви маєте рацію  
Певна річ, саме так  
Авжеж  
Чудово, добре  
Гаразд  
Охоче зроблю

Тепер пропоную гравцям ввічливо й коректно висловити відмову, незгоду. Дуже часто Ви послуговуєтеся висловами *Ще чого? Щоб я це робила? З якої радості?* Пам'ятайте, що відмова мусить бути не лише правильною, а й чемною, необразливою для співрозмовника. Отож я припускаю, що:

Ваша команда сьогодні поступиться у змаганні  
Навіщо вчитися, Ви й так усе знаєте  
Хай викладачі першими вітаються  
Досконало вивчити мову просто неможливо  
Заняття української мови можна й прогуляти  
Вийшовши з аудиторії, забудьте все, про що говорили

А Ви як вважаєте?

Ні  
На жаль, не можу  
Мене це не влаштовує  
Я не згоден  
У жодному випадку  
Це неможливо  
Ви не маєте рації  
Ви помиляєтеся  
Шкода, але мушу відмовитися  
Про це не може бути мови  
Дякую, але не можу  
Я іншої думки  
Нічого подібного  
Не поділяю Вашої думки

Овва! Ще побачимо  
Дуже хибні припущення!

**Ведучий:** Дякую. Ви мене цілком переконали, що мої припущення були хибними. Тепер пропоную подякувати один одному за те, що погодилися взяти участь у грі.

Спасибі, велике спасибі  
Дякую, широко дякую, сердечно дякую, красно дякую  
Дуже вдячний, безмежно вдячний  
Я Вам зобов'язаний  
Дякую від щирого серця  
Це дуже люб'язно з Вашого боку  
Не знаю, як Вам і дякувати  
Ви зробили мені велику послугу  
Мені дуже приємно, спасибі  
Я у великому боргу перед Вами  
Як же мені Вам віддячити?  
Моя щира подяка Вам!

**Ведучий:** А тепер вибачтеся за те, що будете гідними суперниками і не плануєте здаватися.

Вибачте, вибачте, будь ласка  
Пробачте, пробачте, будь ласка  
Перепрошую  
Даруйте, даруйте, будь ласка  
Мені шкода  
Я дуже шкодую  
Прошу вибачити  
Прийміть мої вибачення  
Не ображайтесь, будь ласка  
Не гнівайтесь, будь ласка

**Ведучий:** Думаю, наші гравці зарекомендували себе як чемна, шляхетна молодь. Прошу журі оцінити їхні відповіді.

## **Конкурс №2 "Поклич мене, поклич..."**

**Ведучий:** Спілкуючись, ми неминуче вдаємося до звертання. Змалку нас вчать, як звертатися до мами, тата, дідуся, бабусі. Батьки, бажаючи, щоб діти росли вихованими, добрими, чемними, називають їх: *синочку, синку, доню, донечко, мій котику, зайчику, пташечко, пестунчику, розумнику, моя втіхо, моя крихітко*. Коли діти виростають, то чомусь забувають, як ніжно й тепло зверталися до них батьки, і використовують у спілкуванні з друзями та дорослими одноманітні, невиразні, часто ненормативні, недолугі форми типу *подру-у-уга!, Ленка, Толян, Ей ти!, Народ!, Тань!*, тоді як потенціал звертань в українській мові досить великий і розмаїтий.

Отже, другий конкурс має на меті виявити, чи вмієте ви звертатися, чи вмієте відшукати те єдине слово, яким можна відімкнути серце людини, завоювати її прихильність.

(Гравці тягнуть картки і добирають звертання до осіб, зазначених у картках; бажано коментувати названі варіанти). Наприклад:

<b>До матері</b>	Мамо, матусю, рідна матусю, матусенько, мамцю, мамонько, люба моя мамонько, мамусю, рідненька мамусю, мамуню, мамунечко, мамусечко, нене, рідна нене, рідна ненько,
<b>До батька</b>	Батьку, батечку, тату, татку, таточку, татусю, татуню
<b>До бабусі</b>	Бабусю, бабусенько, бабуню, бабунечко, бабунцю
<b>До незнайомої людини в громадських місцях</b>	Пане, шановний пане, добродію, громадянине, товаришу, чоловіче добрий, юначе, хлопче Пані, шановна пані, панночко, панянку, добродійко, громадянко, дівчино, красуне, крале
<b>До однокласника</b>	Друже, товаришу, колего, любий..., по імені, але в кличному відмінку
<b>До викладача</b>	Шановний / вельмишановний Іване Олександровичу; пане професоре, пане Іване, пані викладачко
<b>До коханого</b>	Любий, коханий, дорогий, єдиний, милий, любчику, голубе, голубчику, серденько, зайчику, котику
<b>До коханої</b>	Люба, кохана, дорога, єдина, мила, любонько, голубонько, пташечко, щибетушечко, ластівочко, квіточко, зірочко, крихітко, ясочко
<b>До Наталі</b>	Наталю, Наталіє, Наталко, Наталонько, Натальцю, Наталочко, Натасю
<b>До Андрія</b>	Андрію, Андрійку, Андрійчику, Андрійцю, Андрусю, Андрієчку
<b>До чужої дитини</b>	Хлопчику/ дівчинко, красунчику/красунечко, пустунчику/пустунко, малечо, дитино, дитинко, сонечко, зайчику
<b>До групи людей</b>	Шановне товариство, любі друзі, дорога спільнота, дорогі колеги, шановна громадо, шановні учасники, дорогі гості

**Ведучий:** Дякую за відповіді. Пам'ятайте:

- Вибираючи звертання, потрібно враховувати ситуацію спілкування (вдома, на роботі, з незнайомими людьми) і фактор адресата (вік, стать, фах)
- В офіційному спілкуванні слід послуговуватися звертанням на ім'я по батькові або моделлю пане/ пані + прізвище. Позбудьтеся стереотипу, що пан — це експлуататор, пригноблювач. Таке звертання здавна вживалося в українських колядках, приказках (як пан Бог допоможе, пане-господарю, пане-брате, панове-молодці).

— У неофіційному спілкуванні, у колі друзів, рідних не скупіться на вишукані, приємні звертання.

### **Конкурс №3. "Не виключайте мікрохвон!"**

**Ведучий:** Культура мовлення вимагає від мовця дотримання норм літературної мови. Культурна людина повинна правильно вимовляти слова, наголошувати їх, відмінювати, поєднувати відповідно до змісту та граматичних законів мови. Людина, яка не дбає про чистоту свого мовлення, засмічує його суржилом, вживає ненормативні, незграбні конструкції, не викликає поваги в інших. Вона виглядає комічно, а іноді просто ганебно. Особливо, якщо говорить про серйозні речі з високої трибуни. Сподіваюся, що Ви переконаєтеся в цьому, узявши участь у конкурсі "Не виключайте мікрохвон!". Гравцям необхідно відредагувати виступ депутата, знайти в ньому порушення орфоепічних, лексичних, граматичних і стилістичних норм української літературної мови та прокоментувати їх.

Шановний пан голова!

Прошу всіх до уваги! Я хочу тут сказати слідує. Ми всі тут вмісті сидимо вже на протязі чотирьох років. Чотири роки ми вносимо і одобряємо пропозиції, приймаємо активну участь в розробці законів. Ми єдинодушно одобряємо всі програми уряду, хоча вони і не втілюються в життя. Нам тут непогано. Ми своєчасно ходимо в дві години на обід, систематично отримуємо зарплату і гроші за командировки. Ми всі тут навчилися гарно висловлюватися. Але ми бачимо, що наше суспільство перебуває в важкому положенні. Вже шостий уряд маємо. І в ніякого уряду нічого не отримується. Хіба я неправий? Останні дії уряду це лишній раз доводять. Мова йде про систему податків. Обіщали, обіщали, а віз і нині там. Кому такі податки можуть сподобатися? Нікому. А тому я піднімаю питання про звільнення уряду. Я вважаю, що його бездіяльність у сфері податкової політики веде, чесно говорячи, до падіння економіки, затримує розвиток соціальної сфери. Вона наносить шкоду державі. Важко собі уявити, але президент це спокійно спостерігає, нічого не приймає. Ми повинні всі це добре з'ясувати і накінець поставити крапку. Державу треба якось врятувати. Я особисто прошу звільнення. Всі повинні піти у звільнення, так як всі цього заслуговують: і уряд, і президент, і Голова Верховної Ради. Да, да...! І ви пан головуєчий не улыбайтесь і не лишайте мене слова. Ви постійно порушуєте регламент. Слово даєте, кому хочете, а чий погляд Вам не подобається, тому не даєте, а як даєте, то одразу перебиваєте. Я вніс пропозицію і настоюю на відкритому голосуванні. Нехай люди знають, хто тут за народ дбає, а хто потрапив сюди випадково.

Умісно нагадати ще про деякі моменти, хоча їх нема у повістці денній. Заєць, Іван не мішай говорити. Ти тут по кожному вопросу виступаєш і я тобі не мішаю. І ти, Мовчан, мовчи. Коли ти тут якусь чепуху про державний мовний закон ніс, то я сидів і мовчав. Тут поповзли про мене брехливі слухи, ніби я вже сім раз був у командировці за границею. Я вже звик, що мене звинувачують по всякому приводу. Щодо цього мушу дати слідує справку. Я в двох словах. Я являюсь членом Комітету у закордонних справах. Комітет уже дав своє рішення. Не виключайте мікрохвон, потому що....

*(Текст можна поділити між командами на частини або дати на редагування його цілком кільком гравцям кожної команди завчасно. У будь-якому разі команди відповідають по черзі, уважно слухаючи, а якщо потрібно, виправляючи або доповнюючи суперників).*

**Ведучий:** Дякую. Сподіваюся, що в майбутньому Ви не будете байдужими до чужих мовних помилок і, ставши перекладачами, референтами, представниками різних фірм, дбатимете про високий рівень своєї мовної культури, а також мовний імідж своєї фірми і нашої країни взагалі.

#### **Конкурс №4. "Антисуржик студента"**

**Ведучий:** Кажуть, негарно висміювати чийсь помилки, не помічаючи власних, тому наступний конкурс присвячено викоріненню русизмів, жаргонізмів та іншої ненормативної лексики з ваших, студентських (учнівських) уст. Члени команд називають по черзі один одному суржиковий варіант слова, який часто вживається в їхньому мовленні і без якого їм "важко обійтися". Гравці з іншої команди, маючи 30 сек. на роздуми, мусять дібрати нормативний відповідник. Наприклад:

<b>Ненормативне слово</b>	<b>Нормативний відповідник</b>
<b>Тіпа</b>	
тіпа ти знаєш	— ніби/ немов/ наче ти знаєш;
щось тіпа корони	— щось на зразок/ на кшталт/ подібне до корони
<b>Прикол</b>	
ну й прикол вчора був	— вчора було таке диво/ чудасія/ okazія/ курйоз/ комедія
<b>Таски</b>	
У коридорі такі таски	— У коридорі такий галас/ лемент/ вереск/ верещання/ регіт
<b>Закосити</b>	
Вчора обіцяв зробити, а сьогодні закосив	— Вчора обіцяв зробити, а сьогодні почав симулювати/ придурюватися/ віднікуватися/ прикидатися, що не може

#### **Конкурс №7. "Домашнє завдання"**

**Ведучий:** Гравці мусили завчасно знайти на стінах та стендах нашого навчального закладу якомога більше мовних помилок. Кожна команда уклала своєрідний чорний список таких помилок. Поки ці "домашні завдання" оцінює журі, послухаємо, що ж пишуть байдужі до свого мовлення люди.

*(Члени команди по черзі називають, де і які мовні помилки вони знайшли та як їх можна буде усунути. Якщо помилок зібрано дуже багато, варто обмежити час відповідей для команд, запропонувати їм назвати найбільш кричущі мовні "ляпи". Журі слід враховувати загальний обсяг зібраних командами помилок, їх "оригінальність", правильність коментарів до них)*

**Ведучий:** Дякуємо всім гравцям за успішно проведену надзвичайно корисну операцію щодо очищення стін рідного університету (рідної школи) від

прикрих виявів мовного нігілізму, байдужості до слова і просто незнання правил. Усі помилки буде виправлено завтра, а висновки, думаю, Ви зробили вже сьогодні: не можна ганьбити свій навчальний заклад мовною незугарщиною. Тож перед тим, як сказати чи написати щось, “не бійтесь заглядати у словник. То пишній яр, а не сумне провалля...”.

### Оцінювання відповідей

Відповіді гравців можна оцінювати за п'ятибальною або дванадцятибальною системою. Крім того, замість або паралельно з оцінками журі може присуджувати гравцям за кожен конкурс заздалегідь виготовлені з картону різноколірні відзнаки з надписами, які узагальнено відображають думку журі про відповіді команди. Наприклад:

Оцінка		Відзнака	Колір
“5”	“12” - “10”	<i>Які слова! Неначе спів...</i> (З. Когут) <i>Слухаєш Вас — не наслухаєшся!</i> <i>Найвища шляхетність — у Слові!</i> (А. Листопад) <i>Чистая, щирая річ українська...</i> (А. Кримський)	Червоний
“4”	“9” - “7”	<i>Красне словечко тішить сердечко</i> (Нар.тв.) <i>Люблю я слово райдужне і стисле...</i> (В. Бичко) <i>Слово до слова...</i> (Нар.тв.) <i>Студент скаже, як зав'яже</i>	Жовтий
“3”	“6” - “4”	<i>До словечка, до слов'ятка притулися...</i> (М. Тимча) <i>Не бійтесь заглядати у словник...</i> (М. Рильський) <i>Буду я навчатись мови золотої...</i> (А. Малишко)	Зелений

### Прикінцеве слово ведучого:

Сердечно вітаємо переможців. Сьогодні всі учасники гри продемонстрували і глибокі знання, і зацікавлення проблемами культури української мови, були активними, чемними, шанобливими, красномовними, грамотними, уважними до свого мовлення і мовлення інших. Будьте такими постійно. Пам'ятайте, що правильно й чисто говорити своєю мовою може кожен, аби тільки було бажання. Це обов'язок кожної культурної людини.

На все впливає мови чистота:

Зір глибшає, і кращають уста,

Стає точнішим слух, а думка гнеться,

Як вітром розколихані жита. (Д.Павличко)



## Сценарій лінгвістичної гри

### “Причисти мене розмовою українською мовою...”

**Ведучий:** Добрий день, шановне товариство! Сьогодні ми проводимо лінгвістичну гру "Причисти мене розмовою українською мовою".

Українська мова посіла належне їй місце у нашому суспільно-громадському житті. Нею говорять диктори радіо і телебачення, друкують підручники, викладають у школах і вищих навчальних закладах, її використовують у діловодстві. Проте при такому позірному благополуччі залишається одна суттєва проблема: українською мовою не всі розмовляють у повсякденному житті. Проблема, справді, серйозна, бо, за висловом класика, мова вмирає не тоді, коли її не знають, а тоді, коли нею не розмовляють.

Українською мовою можна відтворити все багатство людських почуттів і думок, нею можна сягати вершин філософської думки, нею можна легко переконати співрозмовника і зачарувати його, нею можна самоутвердитися і возвеличитися, що зробили свого часу і Анна-регінa, королева Франції, і Роксолана, полонянка-дружина найпишнішого султана. Сподіваюся, переконає Вас у тому, що українська мова ніжна, приваблива, соковита, сильна й наша сьогоднішня гра. Участь у ній беруть... (*представляє команди*), а оцінюватиме їхні відповіді компетентне журі, до якого входять... (*представляє членів журі*).

#### **Конкурс №1. "Емоції? Аж через край"**

**Ведучий:** Найбільше дивує те, що наша молодь вперто вдається до чужих мов тоді, коли яскравих, виразних українських засобів хоч греблю гати, хоч мак сій. Візьмімо, наприклад, емоційну сферу мовлення. Як щиро й гарно можна нашою мовою висловити захоплення, а Ви послуговуєтеся одноманітними, невиразними *Клас!*, *Супер!* і ненормативним *Вещь!* Отже, перше завдання командам – пригадати типові українські формули захоплення (*називають члени кожної команди по черзі, не повторюючи один одного*):

Чудово!

Прекрасно!

Неймовірно!

Невимовна краса!

Що за...!

Оце так ...!

Яка ...!

Це казка, а не...!

Це пісня, а не...!

Що аж-аж!

Треба ще пошукати такого (такої, таких), як...  
Це треба бачити!

**Ведучий:** Молодці, знаєте багато гарних форм захоплення. Тож захоплюйтеся, не скупіться на добре слово для своїх рідних і знайомих, пам'ятайте, що похвала, комплімент – це завжди запорука гарного настрою, прекрасних взаємин і поштовх до подальшого вдосконалення.

Тепер пропонуємо нашим гравцям здивуватися. Так, здивуватися, але не за допомогою скупого, хоч і модного, американського *Unc!* чи російського *Ничего себе!*, чи його кальки *Ничого собі!*, а щиро, емоційно, переконливо, по-українськи. Ну ж бо...

Ти диви!/ Дивина!  
Неймовірно!  
Невже?  
Хіба?  
Та Ви що?  
Оце так!  
Не вірю очам своїм!  
О-ля-ля!  
Оце okazія!  
Овва!  
Ба!  
Ти ба!

**Ведучий:** Чудово, а зараз послухаємо, хто емоційніше, дошкульніше зуміє висловити осуд, обурення, бо в коридорах на перервах у всіх на устах чомусь тільки російські *Кошмар!* та *Ужас!* То що Ви тепер скажете з приводу величезного домашнього завдання?

Жах!  
Ганьба!  
Страхіття!  
Нікуди не годиться!  
Це ні в тин, ні в ворота!  
Де таке чувано, де таке бачено!  
Це казна-що, а не...!  
Це Ви явно переборщили  
Це знуцання, а не...!  
Це просто пародія на...!

**Ведучий:** Гаразд, людині властиво не лише засуджувати чужі вади, помилки, а й іронізувати з них. Прощу гравців поіронізувати, наприклад, з ймовірності перемоги суперників:

Та що Ви кажете!  
Та невже?  
Хто Вам таке сказав?  
Хіба як на вербі груші виростуть  
Хіба як рак свисне

Дай Боже нашому теляті вовка з'їсти  
Це ми ще побачимо  
Та що Вам приснилось?  
А Ви мрійники!  
Про що Ви ще мрієте?  
Нема ради!  
Он як!  
А ми й не знали!  
Ага! Обов'язково...

**Ведучий:** Дякую. До речі, іронію називають витонченою насмішкою. Тому пильуйте, щоб Ваші іронічні слова були трішки глузливими, трішки дошкульними, але не образливими для співрозмовника. Так би мовити, не передайте куті меду, чи точніше – своїм словам перцю.

Є ще одна, не така яскрава, але прекрасна, світла й глибоко людяна емоція – співчуття. Послухаймо, як учасники гри співчуватимуть один одному з приводу майбутньої поразки в цій грі.

Не засмучуйтеся
Вам пощастить наступного разу
Співчуваємо / глибоко співчуваємо / дуже співчуваємо
Нам шкода
Нам жаль
Ви були гідними суперниками, але сьогодні не Ваш день
Буде свято й на Вашій вулиці
Не пощастило в грі – пощастить у навчанні / коханні / на іспитах
Буде все гаразд! Буде все краще!

**Ведучий:** Спасибі гравцям. Усім бажаю лише світлих, приємних емоцій. Гадаю, що тепер Ви за словом у кишеню, а за вигуком у чужу мову не лізтимете – знайдете свій рідний, нічим не гірший, а ще емоційніший, ще колоритніший мовний засіб. Пам'ятайте: українська мова дуже багата й барвиста. У ній знайдете й іскрометний, дошкульний кпин, і гідну відповідь на будь-який жарт, і втішне, ласкаве слово.

Прошу журі оцінити відповіді команд.

## **Конкурс №2 "Ой гарна я, гарна..."**

**Ведучий:** Наш другий конкурс має на меті спростувати ще один хибний стереотип, який побутує серед представниць слабкої статі. Споконвіку українки славилися доладністю, гармонійністю і розкішністю свого вбрання. Його описали багато письменників (запитання до залу: пригадайте, в яких творах яких українських письменників є описи жіночого вбрання). А от сучасні україночки вважають, що про моду українською мовою говорити неможливо: слів не вистачає. Наші гравці мусили перекласти отакі "неперекладні"

тексти про моду, а ми послухаємо рідною мовою, що ж варто носити в цьому сезоні. (Тексти дібрано з огляду на перевагу дівчат у філологічних навчальних закладах. У разі потреби для хлопців тексти про моду можна замінити текстами про футбол, вибраними з російськомовної газети "Команда").

Російський варіант	Український відповідник
<p>Всеобщие любимцы — длинные, ниже щиколотки расширяющиеся от линии шага, и прямые, облегающие брюки – обязательно пригодятся вам этой осенью. Актуальными остаются колготки из серии "Ну, маньяк, погоди!" — бросающиеся в глаза цветные, ажурные и в "сеточку".</p>	<p>Загальні улюбленці – довгі, аж за кісточку, розширені від лінії кроку, і прямі, приталені ("в обліпку") штани – обов'язково стануть вам у пригоді цієї осені. Не втратили своєї актуальності панчішки із серії "Ну, маніяче, постривай!" — усі, що ваблять очі: кольорові, мережані, "сіточкою".</p>
<p>Сапожки для этой зимы дизайнеры шили по принципу: чем выше каблук, тем выше голенище. Но парадокс заключается в том, что высокое голенище понабилось им для того, чтобы небрежно приспустить его гармошечкой. Бахрома,вшитая в боковой наружный шов голенища еще более усиливает модный нынче эффект разгильдяйства.</p>	<p>Чобітки для цієї зими дизайнери шили за принципом: що вищий каблук, то вища халява. Але парадокс полягає в тому, що висока халява (халявка) знадобилася їм для того, щоб недбало призібрати її. Торочки,вшиті в зовнішній бік халяв, ще більше підсилюють (увиразнюють) модний нині ефект недбалості.</p>
<p>Не стоит особенно зацикливаться на аксессуарах. Такого количества золотых украшений, которыми так любят щеголять украинки в обыденной жизни (всего лишь цепочка с кулончиком, роскошные сережки-висюльки, браслетик и пара-тройка колец), иностранки себе не позволяют. Золото также, как и ожерелья из драгоценных камней, – это прежде всего вечерние аксессуары.</p>	<p>Не варто зловживати (божеволіти від, втрачати голову від) аксесуарами. Такої кількості золотих прикрас, якими так люблять хизуватися українки у будні (всього-на-всього ланцюжок з підвіскою, розкішні сережки-дармовиси, браслетик і двійко-трійко перснів), іноземки не носять. Золото, як і намиста з коштовного каміння, – це передусім (насамперед) вечірні аксесуари.</p>
<p>Рискнем обратить ваше внимание на роскошные шляпы с широкими полями, изготовленные из привычного фетра или супермодной кожи. Представляете, как вызывающе будет смотреться возвышающаяся над серой будничной толпой широкополая шляпа из кожи цвета бордо. Она способна буквально преобразить женщину, с ничем не</p>	<p>Ризикнемо звернути вашу увагу на розкішні кристалі капелюшки, виготовлені зі звичного фетру чи супермодної шкіри. Уявляєте, як зухвало виглядатиме кристалий шкіряний капелюшок кольору бордо над сірим буденним натовпом. Він може прямо-таки (прямісінько) перевтілити жінку: з невиразної (непримітної) сірої мишки</p>

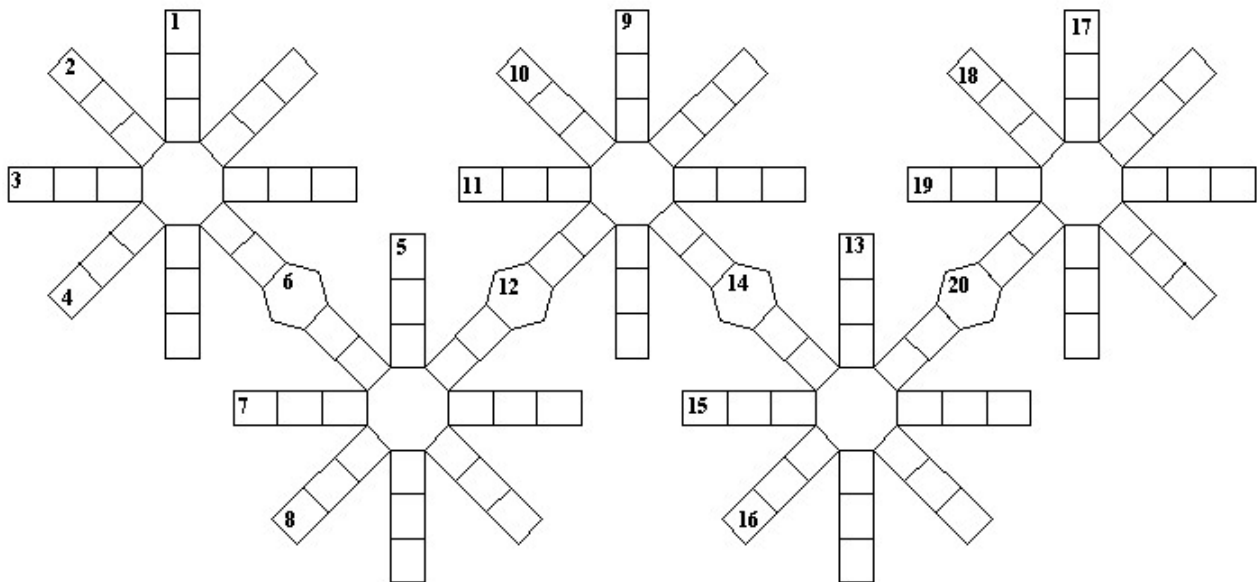
Російський варіант	Український відповідник
приметной замухрышки сделать оборотительную, ослепительную даму	зробити чарівну, сонцесяйну пані ( <i>панну</i> ).

**Ведучий:** Ну що? Звучить? Можна бути одночасно модно вбраним і українськомовним? Думаю, що так. До того ж у Вас з'явиться ще й певний шарм, стильова неповторність, ось побачите. Отож держайте, фантазуйте, крокуйте пліч-о-пліч з модою чи обганяйте її, якщо вона вам не до вподоби, але спілкуйтеся з нею рідною мовою. Мода і мова – не лише близькозвучні слова, а й взаємопов'язані поняття. Знаєте, чому? Бо, перефразовуючи відомий вислів, за одягом зустрічають, а за мовленням проводжають. Саме за мовленням, тому що з нього роблять висновок і про Ваш розум, і про Вашу гідність.

### **Конкурс № 3 "І чужому научайтесь, й свого не цурайтесь..."**

**Ведучий:** А тепер поговоримо українською мовою про серйозні речі. Часто, відповідаючи на заняттях, студенти намагаються справити про себе враження, як про дуже ерудованих, тому так і сиплють чудернацькими чужомовними словами: *медитація, пролонгація, девальвація, оптимізація*, тоді як в рідній мові є анітрохи не гірші, а навпаки – не такі незвичні й громіздкі відповідники: *роздуми, продовження, знецінення, політшення*. Навіщо ж міняти шило на мило? Я не закликаю повністю відмовитися від запозичень. Без деяких із них просто не обійтися, але ж не варто і зловживати ними. Пам'ятаєте, як кумедно виглядав Свирид Петрович Голохвостий, коли, прагнучи бути дуже сучасним, щедро пересипав своє мовлення іноземною, незрозумілою для українських міщан лексикою або потворив українські слова на чужомовний лад. Отож не будьте схожими на цього героя!

Наш третій конкурс доведе, що українська мова має повновартісні відповідники до багатьох запозичень. Їх зашифровано в кросворді, або хрестослові, хрестиківці, яку розгадували біля дошки гравці кожної команди. Подивімося, як вони справилися із цим завданням. (*Нез'ясовані слова відгадують команди або вболівальники. Журі оцінює ступінь розгаданості кросворда й активності кожної команди в цілому. Залежно від віку й фахового рівня гравців їм можна запропонувати дібрати до слів-відповідей питомі українські синоніми або за словотвірними чи морфологічними ознаками встановити, з якої мови запозичене слово-завдання*).



**Завдання:** 1. Віраж. 2. Акцент. 3. Журнал. 4. Десерт. 5. Монстр. 6. Сомнамбула.  
7. Юрист. 8. Принцип. 9. Егоїст. 10. Асортимент. 11. Деградація.  
12. Аплодисменти. 13. Сабантуй. 14. Кафетерій. 15. Блондинка.  
16. Дисципліна. 17. Рекетир. 18. Фантазія. 19. Оказія. 20. Гладіолус.

**Відповіді:** 1. Поворот. 2. Наголос. 3. Часопис. 4. Солодке. 5. Потвора. 6. Сновида.  
7. Правник. 8. Правило. 9. Себелюб. 10. Перелік. 11. Занепад.  
12. Оплески. 13. Гулянка. 14. Кав'ярня. 15. Білявка. 16. Порядок.  
17. Вимагач. 18. Вигадка. 19. Випадок. 20. Косарик.

**Ведучий:** Дякую гравцям, дякую вболівальникам і ще раз закликаю використовувати запозичення лише за крайньої потреби. А якщо її немає, віддавайте перевагу споконвічній українській, усім зрозумілій лексиці. Не забувайте заповіт великого українського поета: "І чужому навчається, й свого не цурайтесь..." "

#### **Конкурс №4. "Слухаєш Вас — не наслухаєшся!"**

**Ведучий:** А тепер запропонуємо гравцям самостійно подолати свою мовну невмілість і невпевненість, або, як кажуть іноземці, свої комплекси. Кожна команда підготувала і зараз запропонує іншій певні мовленнєві ситуації (2-3), у яких їм важко або неприродно розмовляти українською мовою. Інша команда, маючи 30 сек. на підготовку, мусить грамотно і якомога колоритніше, красномовніше озвучити цю мовленнєву ситуацію.

(Мовленнєві ситуації: *освідчення в коханні, знайомство на вулиці, обговорення нового фільму, розмова з бібліотекарем, з продавцем на базарі, життєві проблеми в гуртожитку, роздуми про чоловічу підступність, обмін жіночими хитрощами тощо*).

## Конкурс №5. "Ви нам слово – ми Вам десять!"

**Ведучий:** Наступний конкурс мусить остаточно переконати Вас у лексичному багатстві й колоритності рідної мови. Члени команд дібрали й зараз називатимуть по черзі один одному російські слова чи звороти, які часто вживаються в їхньому мовленні і які просто "неможливо" перекласти. Гравці з іншої команди, маючи 30сек. на роздуми, мусять дібрати якомога більше повноцінних українських відповідників. Наприклад:

<b>Російське слово (зворт)</b>	<b>Українські відповідники</b>
<b>шевелить мозгами</b>	розмірковувати, мізкувати, метикувати, гадкувати, кумекати
<b>превосходить</b>	перевершувати, перевищувати, переважати, перескакувати (розм), перепльовувати (розм),
<b>преуспевать</b>	процвітати, мати успіхи, зростати, розквітати
<b>трепетать</b>	тремтіти, потерпати, дрижати, труситися, тріпотіти
<b>основательный</b>	грунтовний, глибокий, повний, вичерпний, розгорнений, поглиблений, ретельний, детальний, всебічний, солідний
<b>ловкий</b>	вправний, умілий, майстерний, зугарний, повороткий, доладний, спритний, меткий, верткий, шустрий (розм),
<b>невдомёк</b>	незрозуміло, невтямки (розм.), невдогад (розм.)
<b>наобум</b>	навмання (розм.), навздогад (розм.), навдогад (розм.), наосліп, всліпу, навпомацки (розм.),
<b>щеголь</b>	чепурун, дженджуристий молодик (зневажл.)
<b>балаболка</b>	балакун (розм.), базіка (зневажл.), торохтій (розм.), талалай (зневажл.), пустомеля (зневажл.), язиката хвеська (розм.), сорока (розм.)
<b>простофиля</b>	роззява (розм.), розтелєпа (розм.), гава (зневажл.), ворона (зневажл.), шлапак (зневажл.), солопій (розм.),
<b>милашка</b>	красунчик/ красунечка, чарівне / миле створіння, славний / утішний хлопчик/ песик тощо, вродливець
<b>касатик</b>	зайчик (пестл.), зайченя (пестл.), пострибайчик (розм. пестл.), вуханчик (розм. пестл.)
<b>хитрец</b>	хитрун (розм.), хитрюга (підсил. розм.), хитруля (пестл. розм.), хитряк (розм.), лукавець (розм), крутій (розм.), крутько (пестл. розм.), крутихвіст (розм.), лис (розм.), лиско (пестл. розм.), лисиця (розм.)
<b>бабник</b>	бабій, залицяльник, ловелас, джигун (розм.), дівчачур (розм.), спідничник (зневажл.), волоцюга (зневажл.)

<b>озорник</b>	бешкетник, шибеник (розм.), пустун, збитошник (розм.), розбишака (розм.), зірвиголова (розм.), паливода (розм.), пробийголова (розм.)
----------------	---

### Оцінювання відповідей

Відповіді гравців можна оцінювати за п'ятибальною або дванадцятибальною системою. Крім того, замість або паралельно з оцінками журі може присуджувати гравцям за кожен конкурс заздалегідь виготовлені з картону різноколірні відзнаки з надписами, які узагальнено відображають думку журі про відповіді команди. Наприклад:

Оцінка		Відзнака	Колір
“5”	“12” - “10”	<i>Які слова! Неначе спів...</i> (З. Когут) <i>Слухаєш Вас — не наслухаєшся!</i> <i>Найвища шляхетність — у Слові!</i> (А. Листопад) <i>Чистая, щирая річ українська...</i> (А. Кримський)	Червоний
“4”	“9” - “7”	<i>Красне словечко тішить сердечко</i> (Нар.тв.) <i>Люблю я слово райдужне і стисле...</i> (В. Бичко) <i>Слово до слова...</i> (Нар.тв.) <i>Студент скаже, як зав'яже</i>	Жовтий
“3”	“6” - “4”	<i>До словечка, до слов'ятка притулися...</i> (М. Тимча) <i>Не бійтесь заглядати у словник...</i> (М. Рильський) <i>Буду я навчатись мови золотої...</i> (А. Малишко)	Зелений

### Прикінцеве слово ведучого:

Сердечно вітаємо переможців. Сьогодні всі учасники гри продемонстрували і глибокі знання, і зацікавлення проблемами культури української мови, і щире бажання долучитися до примноження її багатств. Усі Ви були активними, красномовними, впевненими і природними. Будьте такими завжди. Пам'ятайте, що найкрасивіше, найвільніше, найколеритніше можна розмовляти лише рідною мовою.



## Сценарій лінгвістичної гри “Кришталь моєї мови дорогої”

**Ведучий:** Добрий день, шановне товариство! Сьогодні ми зіграємо в лінгвістичну гру "Кришталь моєї мови дорогої". Як і в кожній грі, у ній будуть переможці. Їх визначить компетентне журі, до якого входять: ... Звичайно, жага перемоги – гарна, стимулювальна риса сучасної молоді. Та все ж сьогодні постараюся розпалити у вас іншу жагу – жагу кришталевого, соковитого, барвистого слова. Хай вона заповнить Вас у цій грі.

### Конкурс № 1 "Заговори, щоб я тебе побачив"

**Ведучий:** У грі беруть участь міні-команди різних факультетів. Я не буду представляти команди, а надам їм самим слово для коротенької вітальної промови – представлення. Це їхнє перше конкурсне завдання. А ми із задоволенням послухаємо, бо в народі кажуть: "Гарне вітання миліше за частування".

### Конкурс № 2 "Такі густі смарагдові слова"

**Ведучий:** Нашу мову називають і барвистою, і соковитою, і ніжно-пісенною, і дзвінкою, бо її слова – це не сухі, абстрактні форми для вираження змісту. Кожне слово має своє неповторне звучання, що ідеально припасоване до змісту, свою фактуру, свій колорит і ніби навіть запах. Відомий український поет О.Олесь писав:

*Є слова, що білі-білі, Як конвалії квітки,  
Легідні, як усміх ранку, Ніжносяйні, як зірки.  
Є слова, як жар, пекучі. І отруйні, наче чад...*

Гравцям заздалегідь було запропоновано покопатися в мовній скарбниці і віднайти там ось такі характерні за кольором, настроєм, звучанням слова. Безперечно, що в мові їх дуже багато, і згадані гравцями слова – лише суб'єктивно вибрана дешиця мовних скарбів, та, думаю, навіть її буде цікаво й корисно почути всім:

#### ▪ Наймилозвучніші слова

Це слова, які ми, мабуть, не вимовляємо, а співаємо: настільки гармонійно в них поєдналися голосні й сонорні чи пом'якшені

приголосні звуки, пор.: *солов'їний, закоханий, леліяти, милуватися, голубінь, половіти, любенько, зіронька*. Володарем музики слова в українській літературі вважають Павла Тичину. Виплекані ним слова відображають все розмаїття і дивовижну гармонію звуків природи, пор.: *акордитися, вітровіння, ніжнодзвонний, ніжнотонний, розпрозоритись, яблуневоцвітно, зеленотіння*.

#### ▪ **Найдзвінкіші слова**

Дзвінко лунають слова, в яких кілька сонорних, дзвінкх приголосних, пор.: *грім, град, брязкати, зброя, збудити, громада*. Варто зауважити, що українську мову недарма називають дзвінкою: дзвінкі приголосні звуки в ній майже ніколи не оглушуються (крім префікса з- перед глухими та [г] у кількох словах), а глухі, навпаки, перед дзвінкими уподібнюються до них, пор.: [*молод'ба*], [*вогза́л*], [*пйад:е"с'ат*].

#### ▪ **Найпестливіші слова**

Особливої пестливості іменникам надають суфікси *-к-, -ечк-, -очк-, -атк-(-ятк-), -еньк-, -оньк-, -ул'-, -ус'-, -ун'-, -ик-, -чик-, -ок,* та ін., пор.: *зозулька, перлинка, пташечка, зірочка, голубонька, бабуся, кицюня, пострибайчик, мазунчик*. За спостереженнями вчених, "суфіксальні оцінні назви більш продуктивні в українській мові порівняно з англійською, французькою, навіть російською мовами і мають у цілому емоційний характер, що пов'язано з великою кількістю оцінних суфіксів та їхнім емоційним забарвленням. В англійській та французькій мові суфіксні утворення мають насамперед раціональний характер"<sup>1</sup>. Зверніть увагу, що в українській мові є не лише пестливі іменники та прикметники, а й пестливі дієслова, прислівники, займенники, вигуки, пор.: *спатоньки, спатусі, їстоньки, питоньки, ондечки, самісінький, іншенький, ой-йечки*.

#### ▪ **Найтепліші слова**

Найтепліші слова не ті, що означають теплі предмети (як у відомому анекдоті, коли хлопець на прохання дівчини сказати їй щось тепле випалив: "Батерея!"), а ті, що асоціюються з природним або душевним

---

<sup>1</sup> Безсонова О.Л. Оценка как семантический компонент лексического значения слова (на материале существительных – наименований лица в английском, французском и украинском языке): Дис.... канд.филол.наук: 10.02.19. Донецк, 1995. С.8.

теплом, затишком, зігрівають своїм звучанням, пестливим, забарвленням, пор.: *сонечко, серденько, сяяти, промінчик, літепло, осоння*. Враження тепла словам надають шиплячі звуки [ж], [ш], [ч] а також свистячі [с], [с'], пор.: *жагучий, соняшник, жасмин, женчик*.

#### ▪ **Найкумедніші слова**

Одні слова кумедні за звучанням (*цидулка, паця, цюця, жевжик*), інші – за своїм внутрішнім образом (*гультипака, зірвіголова, опецьок, песиголовець*), ще інші – через контраст, "непоєднуваність" складників (*буквоїд, книгогриз, віршомаз*). Кумедно звучать славнозвісні українські прізвища, утворені згортанням словосполучень, пор.: *Некусайпаска, Неїжбориц, Чортійогобатька, Панібудьласка, Покиньборода* тощо.

#### ▪ **Найвпливовіші слова**

Це слова, які просто не можна ігнорувати, пропускати повз вуха. Одні з них привертають увагу (*гей, людоньки*), інші свідчать про небезпеку чи біду (*твалт, рятуйте, полундра, пробі*), ще інші тиснуть на співрозмовника авторитетом позначуваних суб'єктів (*декан, шеф, директор*). Є слова, що улещують, "укоськують" того, кому адресовані (*вельмишановний, добродію, безперечно*), і слова, що свідчать про вашу чемність та спонукають інших бути з Вами чемними й порядними (*будь ласка, прошу, спасибі, дякую, перепрошую*).

#### ▪ **Найжиттєрадісніші слова**

Такими здебільшого вважають слова, які асоціюються з чимось приємним, веселим, бажаним, життєдайним, пор.: *молодість, здоров'я, щастя, усмішка, веселоці, бажання, весна, стипендія, віра, надія, любов*

#### ▪ **Найпопулярніші слова в студентів**

На жаль, студенти іноді наводять ненормативні для сучасної української літературної мови приклади особливо вживаних ними слів, напр.: *шара, прикол, степуха*. До таких слів гравці мусять одразу ж дібрати нормативні відповідники. Треба відзначити й правильні, поширені в студентському товаристві лексеми (*сесія, залік, семінар, конспект, їсти*).

#### ▪ **Найширше вживані слова**

За статистичними підрахунками, найуживанішими в різних мовах є службові слова: сполучник *i* – в українській мові, сполучник *and* – в англійській, артиклі *le, la, les* – у французькій, прийменник *de* – в іспанській мові.<sup>2</sup> Отож за рівнем зниження частоти вживання в сучасній українській мові слова розташовуються так: *і, в, не, на, з, він, а, до, я, вона, що, бути (зв'язка)...* Серед іменників найпоширенішими є лексеми *рука, око, люди, голова, час, земля*, серед дієслів – *бути, сказати, знати, могли*.<sup>3</sup>

▪ **Найсимпатичніша (допустима!) лайка чи прокльон**

Висловлювати незгоду, обурення, осуд – природна потреба людини. Проте для цього зовсім не обов'язково вживати брутальну російську чи американську лайку. Українці, будучи дуже емоційними й чутливими, виробили багато власних, дуже симпатичних формул вираження невдоволення. Симпатичними називаю їх тому, що лайки баби Параски і баби Палажки з оповідання І.Нечуя-Левицького, прокльони прабаби Марусини з автобіографічної кіноповісті О.Довженка, колоритні "обміни люб'язностями" Мартохи й Одарки Дармограїхи із роману "Позичений чоловік" Є.Гуцала не гнітять і не принижують, від них "не в'януть вуха", а, навпаки, сміються вуста й піднімається настрій. Мабуть, лайка, кажучи яку, людина знімає власну напругу, але при цьому не псує настрій іншим, а може, навіть піднімає його, і є найкращою. Напр.: *Матері твоїй шапка грошей! Матері твоїй індик печений! Хай тобі повні груди здоров'я будуть, щоб ти й дихнути не зміг; Щоб тебе качка копнула; Щоб ти в сметані скис; Щоб ти за свій язик укусився! Щоб тебе підняло та гепнуло; Щоб твої діти телевізора боялися; Бодай ти сказився! А щоб на тебе кицька чхнула! Щоб ти жив на одну зарплату/стипендію; Щоб тебе дідько лисий з'їв; Хай тобі абищо!*

▪ **Найдовший іменник (загальновідомий, не термін)**

Дуже довгі слова не є окрасою мови: їх важко вимовляти й запам'ятовувати. Здебільшого це слова із запозиченими коренями (*недисциплінованість* (19), *заідеологізованість* (19) або утворені основоскладанням лексеми (*електромашинобудування* (22), *світловолодікування* (19)). Найдовшими є іменники, до складу яких входить декілька числівників, пор.: *чотиристадвадцятидев'ятиріччя* (28), *шістьтисячшестисот-*

<sup>2</sup> Частотний словник сучасної української художньої прози. Т.1-2. Київ, 1981. С.20

<sup>3</sup> Там же. С.714.

шістдесятишестиметрівка (41), чотиритисячівісімсотдев'яносто-дев'ятиповерхівка (45)

### Конкурс № 3 "До словечка, до слов'ятка притулися"

**Ведучий:** Чи можна знати мову на 100 відсотків? Мабуть, ні. Настільки це великий, складний організм. Деякі його клітинки, тобто слова, відмирають, забуваються, інші, навпаки, з'являються. Але що більше слів людина знає, то впевненіше себе почуває, може найточніше назвати, найяскравіше описати будь-яку річ чи явище. За висловом М.Рильського, "кожне слово – то перлина". Кільканадцять призабутих "перлинок" ми відшукали у творах українських письменників і наразі пропонуємо гравцям пояснити їх значення, дібрати до них синоніми, визначити стилістичні параметри вживання. Першим відповідає той, хто швидше піднесе руку. Інші гравці можуть доповнювати:

№	Слово	Значення, синоніми	Приклад вживання в контексті
1.	Кебетливий	Здібний, умілий, розумний	<i>Один – зразу видно, що не в потилицю битий, <u>кебетливий</u>, другий ходить до сусіда ума позичати (Є.Гуцало)</i>
2.	Рахманний	Спокійний, тихий, смирний	<i>Прийдуть сні <u>рахманні</u> (Колискова)</i>
3.	Незугарний	1. Той, що не має навиків, нездатний, неспроможний. 2. Негарний, неадекватний, негармонійний	<i>Мелашка була молода, <u>незугарна</u> до важкої роботи (І.Неч-Лев.); <u>Незугарний</u>, низькочолій, Нерозумний, хирний, кволий, Викликав він [жених] тільки сміх (Л.Первомайський)</i>
4.	Макоцвітний	Дурний, нерозумний, дурно-головий, тупоголовий, пустоголовий, безголовий, дурноверхий, пришелепуватий	<i>...а то вже її голосок схожий на спів синиці..., так і хочеться слухати, завороженому й задурманеному, <u>макоцвітному</u> (Є.Гуцало)</i>
5.	Вутлий (утлий)	Слабкий, слабкий, слабосилий, безсильний, малосильний, недужий, немічний, напівживий, тендітний	<i>Левантина хоч і була собі утла й тендітна, але не боялася ніякої роботи (Б.Грінченко)</i>
6.	Пучка	1. Кінчик пальця руки. 2. Дрібка	<i>У дитини заболить <u>пучка</u>, а в матері серце (Нар.тв.); Кинь в окріп <u>пучку</u> солі</i>

7.	Мартопляс	Рухлива, вертлява особа легковажної вдачі, вітрогон, жевжик	<i>Колись Юпітер ненароком з Олімпа глянув і на нас; І кинув в Карфагену оком. Аж там троянський мартопляс (І.Котляревський)</i>
8.	Талалай (талалайко)	Людина, схильна до довгих, беззмістовних розмов, базіка, пятакало, брязкало, торохкало, пустомеля, пустобрех, пустодзвін	<i>Оце привезли талалая! Цей навіки заб'є памороки людині (М.Стельмах); За білими березами талалайко плеще (Укр.нар.загадка)</i>
9.	Пащекувати	Говорити недобррозичливо і багато; базікати, теревенити, пятакати, пасталакати, балагурити	<i>Мотря пащекувала, базікала за десятьох (О.Копиленко)</i>
10.	Чеберяти	1. Швидко рухатися маленькими кроками. 2. Часто перебирати ніжками	<i>Вже од полів закрадався вечір і лагідним лисом чеберяв поміж тинами (Є.Гуцало); Ой на горі гречка, Сидить зайчик, Він ніжками чеберяє (Нар.тв.)</i>
11.	Грамзуляти	Писати каракулями	<i>...навіть экс-спікер українського парламенту... нишком грамузляє собі якісь тяжко патріотичні поези про красу рідної природи (О.Забужко)</i>
12.	Далебі	Правда! Слово честі! Йй-бо(гу)! От тобі хрест! Бог мені свідок! Бігмє!	<i>Та є печальна втіха, далебі, Комусь на світі гірше, ніж тобі (Л.Костенко)</i>
13.	Нівроку	1. Непоганий, такий, як треба; 2. Як побажання не наврочити	<i>Нівроку зять, не зять, а дуб, тернові очі, чорний чуб, з обличчя видно – дружелюб (О.Гончар); Не стану запевняти, ніби регулярно спілкуюся з представниками українського злочинного світу (досі якось, нівроку, милував Бог) (О.Забужко)</i>
14.	Достоту	Точно, якраз, саме так, достеменно	<i>...застогнала Мотря достоту таким жалібним голосом, як стогнала Кайдашиха (І.Неч-Лев.)</i>

**Ведучий:** Отож, почувши чи прочитавши незнайоме слово, не нехтуйте ним, не минайте його. За допомогою тлумачного словника з'ясуйте значення цього слова, запишіть його до свого нотатника. Колекціонуйте особливо цікаві,

маловживані слова – вони обов'язково стануть Вам у пригоді. "До словечка, до слов'ятка притулися" – писав поет М.Тимчак. Прислухайтесь до його хоч і жартівливої, але мудрої поради.

#### **Конкурс №4."Співучості джерельної води Не може заздрити моя ласкава мова"**

**Ведучий:** Практично всі іноземці, які залишили свої спогади про українську мову вказують на її милозвучність і співучість. Власне, кожна мова має своє неповторне звучання. Особливо виразно його відчуваєш, коли слухаєш поезії чи пісні незнайомою мовою. Наші гравці підготували невеличкі поезії (4-8 рядків) тією іноземною мовою, яку вони вивчають. Послухаймо, як звучить ... мова (*Бажано прочитати ліричні поезії хоч би 3-4 іноземними мовами*).

**Ведучий:** "О, що за мова! Тільки скажеш слово – Й воно співає...", – писав Микола Браун про українську мову. Співучості, милозвучності української мови сприяє велика кількість сонорних і дзвінких звуків, тенденція до пом'якшення звуків, гармонійне поєднання голосних і приголосних, відсутність збігу приголосних, рухомий наголос, асиміляції за місцем і способом творення. Це теорія, а тепер вслухаймося в мелодійне звучання рідної мови (*Кожна команда мусить розповісти вірш (4-12 рядків), який, на її думку, яскраво засвідчує мелодійність і співучість рідної мови. Попередньо гравцям можна порадити звернути увагу на ранню поезію П.Тичини, лірику М.Рильського, М.Вінграновського, В.Симоненка, Л.Костенка*). Наприклад:

О, панно Інно...

О, панно Інно, панно Інно!

Я – сам. Вікно. Сніги...

Сестру я Вашу так любив –

Дитинно, злотоцінно.

Любив? – Давно. Цвіли луги...

О, панно Інно, панно Інно,

Любові усміх квітне раз – ще й тлінно,

Сніги, сніги, сніги... (П.Тичина)

Осінній день, осінній день, осінній!

О синій день, о синій день, о синій!

Осанна осені, о сум! Осанна

Невже це осінь, осінь, о! – та сама.

Ген килим, витканий із птиць, летить над полем,

Багдадський злодій літо вкрав, багдадський злодій.

І плаче коник серед трав – нема мелодій... (Л. Костенко)

### **Конкурс № 5. "На вустах розквітає слово – і любистково, і барвінково..."**

**Ведучий:** Відомо, що українська мова має багаті виражальні засоби. У ній досить слів, щоб точно, барвисто охарактеризувати будь-що, відтінити найтонші нюанси і назвати найспецифічніші ознаки. У цьому конкурсі команди змагатимуться на вміння добирати найхарактерніші, найбарвистіші слова, а саме прикметники-епітети до запропонованих іменників. Відповідатимуть команди по черзі, але часу на роздуми вони не матимуть і відповідно виходитимуть із гри, якщо вчасно не назвуть епітет.

Київ — *вечірній, рідний, стародавній, великий, могутній, мільйонноголосий, ошатний, великий, гарний, златоглавий, престольний, стольний, ясночолоий, незнищенний, молодий, красивий.*

Мова — *рідна, державна, дзвінка, красива, мелодійна, приємна, солодкозвучна, тиха, легка, щира, точна, чиста, чітка, багата, барвиста, велична, вибрана, живописна, поетична, прекрасна, розкішна, соковита, самобутня, співуча, художня, ошатна, яскрава, життєдайна, незнищенна, бездоганна, вчена, зразкова, невимушена.*

Дніпро — *повноводий, голубий, дужий, ревучий, роздольний, сивий, синій, широкий, чудовий, могутній, сильний, потужний, безмежний, старий, спокійний, бурхливий, рідний, неспинний.*

Кохання — *перше, вірне, безмежне, безсмертне, вічне, давнє, запізніле, лебедине, нетлінне, пізнє, юнацьке, справжнє, юнацьке, безмежне, безнадійне, ніжне, божевільне, величезне, взаємне, високе, відверте, всесильне, всепоглинаюче, гаряче, глибоке, драматичне, ідеальне, красиве, надзвичайне, невимовне, поетичне, палке, пекуче, п'янке, самовіддане, світле, чисте, щире, сірооке, тонкостанне, теплоруке.*

Весна — *квітуча, волога, дощова, зелена, красна, прохолодна, бурхлива, дзвінка, запашна, молода, пахуча, рання, співуча, юна, довгождана, розкішна, радісна, хмільна, щаслива, срібнороса.*



А тепер пропонуємо гравцям дібрати до іменників не епітети, а порівняльні звороти – усталені, фразеологізовані чи оригінальні, неповторні. Ось як за допомогою порівнянь характеризував нашу мову Б.Стельмах: "Пречиста рідна мова з непам'ятних глибин – Співуча, як весілля, живуча, як верба". Повторювати опорний прикметник, змінюючи лише порівняльний образ, не можна, напр.:

<i>Сніг</i>	<i>Першокурсник</i>	<i>Сесія</i>
<i>білий, як молоко; пухнастий, як вата;</i>	<i>наївний, як дитя працьовитий, мов бджілка;</i>	<i>страшна, як смерть; минуца, як всі радощі й печалі;</i>
<i>сріблястий, як кришталь; м'який, мов перина; холодний, як крига;</i>	<i>щасливий, мов іменинник; безпомічний, мов сліпе кошеня красномовний, мов Цицерон;</i>	<i>напружена, як перегони довга, як літній день; незнана, як справжнє кохання;</i>
<i>сипучий, мов крупа; довгожданий, мов канікули; безмежний, мов степ; тимчасовий, як все на землі; однорідний, мов пісок; набридливий, як мухи; колючий, як терня;</i>	<i>заклопотаний, як дорослі; бадьорий, мов жайворонок; окрилений, як Пегас; галасливий, мов горобець; переляканий, мов заєць; голодний, як вовк; спокійний, як другокурсник</i>	<i>невчасна, як сніг у березні; важка, як Сізіфова праця; неминуча, як розплата; виснажлива, як праця в полі ворожа, як колись Америка громадянам СРСР; весела, як усе студентське життя</i>
<i>ошатний, як весільна сукня;</i>	<i>невтомний, як мурахи;</i>	<i>довга, як аргентинський серіал</i>

(Гравцям можна запропонувати такі іменники: *книга, костюм, незнайомка, очі, мова, день, канікули, робота*. Врахуйте, що до іменників – назв предметів та істот дібрати означення та порівняння легше, ніж до іменників – абстрактних назв. Проте до останніх можна придумати особливо оригінальні порівняння).

### **Прикінцеве слово ведучого:**

Ось і скінчилася гра. Сподіваюся, вона була цікавою й пізнавальною, веселою й захопливою. Мовні скарби – багатющі й різнобарвні, їх не перерахуєш за кілька годин. Та вони доступні для кожного, бо розсипані скрізь: у художніх творах і словниках, у народних піснях і в мовленні Ваших бабусь і дідусів. Придивіться, вслухайтесь: слова, словечка, фразеологізми, образні народні назви міняються своїми барвами, чарують звучанням, вражають експресивністю і мудрістю, а ще збагачують, зміцнюють, окрилюють та надихають, кожного, хто їх шанує.

## Сценарій лінгвістичного конкурсу для дівчат

### “Українська філологія-2023”

**Ведучий:** Добрий день, шановне товариство! Сьогодні ми пропонуємо красуням нашого університету (ліцею, школи тощо) продемонструвати не свою незрівнянну вроду й численні таланти, а вміння спілкуватися рідною мовою. Про вродливих жінок кажуть, що з їхнього обличчя можна воду пити, а тим, хто гарно говорить, відповідають: “Вашими устами мед пити”. Отож ми вирішили знайти в стінах нашого навчального закладу таку вродливицю, якій би пасували обидва фразеологізми. Жінки – народ мудрий: словами можуть найбільшого впертюха вкоськати і домогтися свого. Саме вміння вишивати словами, пеленати солодкими речами, проймає голосом і вражати дотепом виявлятимуть сьогоднішні учасниці змагання. Найуміліша, найкрасномовніша з них одержить почесну відзнаку “Українська філологія -2023”.

Відповіді дівчат оцінюватиме компетентне журі, до складу якого входять...

#### Конкурс № 1 “Ой я дівчина Полтавка, А зовуть мене Наталка...”

**Ведучий:** Передусім, шановне товариство, хочу познайомити Вас із нашими красунями-філологіями. Оскільки українські дівчата здавна були не з полохливого десятка і завжди говорили самі за себе, то ми теж вирішили надати слово конкурсанткам, щоб вони представили себе самостійно. Для першого конкурсу учасниці повинні були написати вдома невелику (до 1 стор.) художню розповідь про себе, своє походження, звички, уподобання тощо. Оцінюючи розповідь, журі враховуватиме не тільки його змістовність, а й естетичність, стилістичну досконалість, грамотність.

Цей конкурс ми назвали “Ой я дівчина Полтавка, А зовуть мене Наталка...”, бо саме так представляла себе героїня п’єси “Наталка Полтавка” І.П.Котляревського. Послухаймо ж, які україночки завітали сьогодні до нас на сцену.

**Ведучий:** Спасибі учасницям конкурсу! Гадаю, що журі буде нелегко визначити з-поміж них найпоетичнішу й найкрасномовнішу. Та все ж послухаймо його оцінки за перший конкурс.

## Конкурс № 2 “Ти мій цьомцьомчику, ти мій помпомчику...”

**Ведучий:** Кажуть, що слабка половина людства все-таки сильніша за сильну внаслідок слабкості сильної статі до слабкої. Такий собі кучерявий афоризм, а насправді, у житті, все простіше. Досить жінці чи дівчині сказати кілька лагідних слів, і непохитні, неприступні серця чоловіків відразу в’януть, м’якнуть, розтають. Ми вирішили з’ясувати, які ж пестливі і водночас підступні словечка мають в арсеналі свого впливу на чоловіків наші красуні-філологині. Тож підготували для них конкурс “Ти мій цьомцьомчику, ти мій помпомчику...”.

Шановні конкурсантки, зараз Вам потрібно буде по черзі називати вжиті в кличному відмінку пестливі іменники, якими Ви звертаєтеся до чоловіків, щоб їх улестити, підкорити, інакше кажучи, спеленати. Вживати спільнокореневі слова і довго роздумувати не можна. Та з Вас, яка вчасно не добере пестливого іменника, повинна вийти із кола змагання.

*Любчику, цьомчику, пустунчику, буркотунчику, веселунчику, ласунчику, бешкетнику, хитрунчику, товстунчику, спокуснику, зайчику, котику, песику, вовчику, ослику, слонику, ведмедика, кудлатику, їжачку, голубчику, соловейку, горобчику, соколику, півнику, красеню, вродливцю, герою, козаче, лицарю, хлопчиську, розумнику, дурнику, химернику, місяцю, щастячко...*

**Ведучий:** Дякую. А ось послухайте, як зверталася до Хоми Прищепи – героя роману Є.Гуцала “Позичений чоловік, або ж Хома невірний і лукавий” його жінка: *Хомонько-дукачику, Хомонько-карбованцю, Хомонько-лебедика, Хомонько-сатано*. Так і казала: “*Ти, Хомонько-сатано, любіший мені від ясного сокола*”. Образні порівняння – це також досить сильна жіноча зброя. Зверніть увагу, як віртуозно володіла нею героїня того самого роману Одарка Дармограїха: “*Ти такий розумний, Хомо, неначе по коліна в біблії!*” або “*Ти будеш мов князь, а не такий красивий, мов кабан сивий*”, а ще “*А ти Хомо... дивишся... так, наче з очей сизих голубів пускаєш*”. Певно, й наші конкурсантки вміють лоскотати чоловічі вуха такими яскравими порівняннями. Тож просимо їх пригадати, якими чоловічими рисами вони захоплюються і з чим їх порівнюють. Порівняльні конструкції також потрібно називати по черзі, не зволікаючи. Ні порівнювані ознаки, ні порівняльні образи повторювати не можна.

*Ставний, як явір; міцний, як дуб; пишний, мов гетьман, хвацький, як козак, нестримний, як вітер; ніжний, мов сонячний промінчик; сміливий, як тигр; пластичний, як леопард; стрункий, як кипарис; втішний, як котик;*

*відданий, мов песик; солодкий, мов медом помазаний; привітний, як весняне сонечко; надійний, мов кам'яна стіна.*

**Ведучий:** Від імені чоловічої половини залу дякую за такі чудові й зворушливі порівняння. Що не кажіть, а чоловіки все-таки незрівнянні. Не забуваймо лише нагадувати їм про це.

### **Конкурс № 3 “Хлопець моєї мрії”**

**Ведучий:** Наступний конкурс має на меті з'ясувати, які ж хлопці подобаються нашими красуням. Ми дібрали кількадесят колоритних українських прикметників, які характеризують зовнішність, характер чи поведінку людини. Я називатиму їх по одному, а дівчата відповідатимуть, подобається їм ця ознака в чоловіках чи ні, і чому. Безперечно, для цього треба знати, що означає кожен прикметник. Відповідатиме той, хто першим піднесе руку. А журі враховуватиме активність дівчат і правильність їхніх відповідей. Отож чи до вподоби Вам:

<b>Можливі прикметники</b>	<b>Їхні значення</b>
<i>кремезний</i>	<i>широкоплечий, плечистий</i>
<i>кирпатий</i>	<i>ніс якого задраний догори</i>
<i>опецькуватий</i>	<i>товстий, огрядний, повний, дорідний, гладкий, череватий, барилкуватий</i>
<i>гамаликуватий</i>	<i>приземкуватий, присадкуватий, низький, але не худий</i>
<i>зграбний</i>	<i>доладний, граційний</i>
<i>зизоокий</i>	<i>косоокий</i>
<i>миршавий</i>	<i>непоказний, поганий, поганенький, жалюгідний, сірий, ніякий</i>
<i>гожий</i>	<i>гарний, вродливий, красивий, доладний</i>
<i>знадливий</i>	<i>привабливий, чарівний, сексуальний, магнетичний</i>
<i>ставний</i>	<i>поставний, статурний, показний</i>
<i>тюхтійкуватий</i>	<i>несміливий, боязкий, невпевнений</i>
<i>розважливий</i>	<i>розсудливий, мудрий, поміркований, серйозний</i>
<i>палкий</i>	<i>пристрасний, щирий, чутливий</i>
<i>маркітний</i>	<i>сумний, невеселий, невдоволений</i>
<i>війнуватий</i>	<i>гулящий, непостійний</i>
<i>мурлуватий</i>	<i>мовчазний, неговіркий, некомпанійський</i>
<i>тречний</i>	<i>привітний, щирий, ввічливий</i>
<i>велелюбний</i>	<i>той, що любить багатьох (пор. рос. любвеобильный)</i>

**Ведучий:** Дякую. Як бачите, дівчата в нашому університеті вибагливі й достобіса розумні: на милозвучні слова не купуються, шукають тільки *ставних, розважливих і тречних. Війнувати й мурлувати* їм не до вподоби чи, як кажуть, не до шмиги. Отож робіть висновки, шановні хлопці! А тим часом журі вже підбило підсумки третього конкурсу. Прошу.

#### Конкурс № 4 “Українська філологія – славна господиня”

**Ведучий:** Українські дівчата здавна славилися не лише своєю вродою, мудрістю, дотепністю, а й працьовитістю, старанністю, завзятістю. Гадаю, ці риси властиві й сучасним україночками. Вони є прекрасними господиньками, газдиньками, кулінарочками. А оскільки дівчата претендують на почесне звання “Української філологині”, то їй господарювати мають філологічно правильно: готувати не *жаркоє*, а *печеню*, смажити не *бліни*, а *млинці*, пекти не *пірожниє*, а *тістечка*. Тому в цьому конкурсі їм потрібно швидше за інших дібрати українські нормативні відповідники до російських іменників – назв предметів побуту й кулінарії. Пам’ятайте, що відповідатиме та з Вас, яка першою піднесе руку. Тож як Ви, шановні філологині-господині, називаєте...

Російські слова	Українські відповідники:
<i>хрустальный бокал</i>	<i>кришталевий келих</i>
<i>стакан</i>	<i>склянка</i>
<i>кружка</i>	<i>кухоль</i>
<i>вилка</i>	<i>виделка</i>
<i>сахарница</i>	<i>цукорниця</i>
<i>спички</i>	<i>сірники</i>
<i>поднос</i>	<i>таця</i>
<i>половник</i>	<i>ополоник</i>
<i>скалка</i>	<i>качалка</i>
<i>салфетка</i>	<i>серветка</i>
<i>полотенце</i>	<i>рушник</i>
<i>тряпка</i>	<i>ганчірка</i>

**Ведучий:** Гаразд, а тепер скажіть, будь ласка, шановні мовниці-трудівниці, чи кладете Ви у свої страви...

Російські слова	Українські відповідники:
<i>укроп</i>	<i>кріп</i>
<i>лук</i>	<i>цибуля</i>

<i>изюм</i>	<i>родзинки</i>
<i>сливки</i>	<i>вершки</i>
<i>творог</i>	<i>м'який сир</i>
<i>растительное масло</i>	<i>олія</i>
<i>сельдерей</i>	<i>селера</i>
<i>приправа</i>	<i>присмака</i>
<i>отруби</i>	<i>висівки</i>

**Ведучий:** Бачу, що на кухні в дівчат усе гаразд: *масло* й *олію* вони тримають у різних слоїках. Але журі цікаво, чи до ладу в них у домі взагалі. Чи є в них...

<b>Російські слова</b>	<b>Українські відповідники:</b>
<i>прихожая</i>	<i>передпокій</i>
<i>гостиная</i>	<i>вітальня</i>
<i>коврик</i>	<i>килимок</i>
<i>тапочки</i>	<i>капці</i>
<i>одеяло</i>	<i>ковдра</i>
<i>утюг</i>	<i>праска</i>
<i>полки</i>	<i>полиці</i>
<i>занавески</i>	<i>фіранки</i>

**Ведучий:** Дякую, шановні філологині-господині. Хай Вам у господарстві так гарно ведеться, що, кажуть, і півень несеться. А ще гарним газдиням бажають: ходіть здорові, і при свині, і при корові. Але Вам це не актуально, зате цікаво, як Ваші філологічно-господарські навички оцінило журі. Надаю йому слово для оголошення оцінок.

### **Конкурс № 5 “Нісенітниця нам до лиця!”**

**Ведучий:** Скажіть, чи може сучасна панночка бути байдужою до косметики? Звичайно, що ні, адже всі вродливиці прагнуть стати ще вродливішими, а тому пильно стежать за новинками косметичної продукції. А от панночки-філологині стежать не лише за тим, що пропонують виробники косметики, але і як її пропонують. Все-таки страшно ватися користуватися “*тушию для рясниць*” або “*кремом для розпрасовування зморшок*”.

Наступний конкурс має на меті перевірити, наскільки прискіпливі наші конкурсантки до мовного оформлення анотацій на косметичних виробках. Зараз кожна з Вас одержить текст однієї з таких анотацій і прокоментує його: чи є в ньому помилки, якщо є, то як їх треба виправити. Усі конкурсантки повинні

слухати одна одну, бо в разі потреби можуть доповнити своїх суперниць і в такий спосіб заробити собі додаткові бали.

Анотації до косметики	Відредагований текст
<p>Наложіть краску на відрослі корені волосся прядь за пряддю. Затим розподіліть краску по всьому волоссю і видержіть його так 30хв. По закінченні даного строку вспінйте краску невеликим обсягом води і старательно ополосніть волосся.</p> <p>При попаданні краски в очі, зразу ж промийте їх водою.</p>	<p>Нанесіть фарбу на відросле волосся пасмо за пасмом. Потім розподіліть фарбу по всьому волоссю і вичекайте так 30 хв. Після цього спінйте фарбу невеликою кількістю води і ретельно прополощіть волосся.</p> <p>Якщо фарба потрапить в очі, відразу промийте їх водою.</p>
<p>Даний шампунь розроблений спеціально для покрашеного і тонірованого волосся. Нова формула по догляданню за волоссям з колоріном стабілізує красящі пігменти, значно продовжує стійкість і блиск краски. До даного шампуня рекомендується ополоскувач, який облегшує розчісування волосся.</p>	<p>Цей шампунь розроблено спеціально для пофарбованого й тонованого волосся. Нова формула догляду волосся з колоріном стабілізує барвникові пігменти, додає фарбі стійкості й блиску. До цього шампуню пропонуємо споліскувач, який полегшує розчісування волосся.</p>
<p>Дякуючи зменшеним абрикосовим кісточкам скраб ніжно очищує шкіру лица від забруднень та видаляє огрубівші клітки шкіри. Вітамін А нормалізує освіту кератину шкіри, допомагає діленню кліток шкіри і покращує обмін речовин в шкірі. При використанні скрабу Ваша шкіра стане небувало м'якою, ніжною, здобуде еластичність і хороший тонус.</p>	<p>Завдяки подрібненим абрикосовим кісточкам скраб ніжно очищає шкіру обличчя від бруду та видаляє згубілі клітини шкіри. Вітамін А нормалізує утворення кератину шкіри, сприяє поділу її клітин й поліпшує обмін речовин у ній. Від використання скрабу Ваша шкіра стане надзвичайно м'якою, ніжною, набуде еластичності й хорошого тону.</p>

<p>Дитяче масло “Х” являється чудовим зволожуючим заходом. Додаток вітаміну Є чинить на шкіру протизапальну і захисну дію. Нанесене на вологу шкіру, масло зберігає в 7 раз більше вологи, чим звичайні креми. Рекомендується так же використовувати масло при масажі.</p>	<p>Дитяча олія “Х” є чудовим зволожувальним засобом. Додавання в олію вітаміну Є зумовлює її протизапальний і захисний вплив на шкіру. Нанесена на вологу шкіру олія зберігає в 7 разів більше вологи, ніж звичайні креми. Рекомендовано також використовувати олію для масажу.</p>
<p>Молочко “Х” володіє новою, патентованою формулою “уніпертан”, яка дає можливість не тільки захистити шкіру від ультрафіолета, але й отримати справжній тропічний загар на протязі кількох сонячних ванн. Наносити на вологу шкіру легкими похлопуючими рухами. Молочко дуже скоро впитується шкірою й забезпечує їй високу ступінь захисту від сонця</p>	<p>Молочко “Х” містить нову, патентовану формулу “уніпертан”, яка дає змогу не тільки захистити шкіру від ультрафіолету, але й досягти справжньої тропічної засмаги упродовж кількох сонячних ванн. Наносити на вологу шкіру легкими поплескуваннями. Шкіра дуже швидко вбирає (всотує) молочко, що забезпечує їй високий рівень захисту від сонця.</p>

**Ведучий:** Що ж, наші красуні абищо на лице не намажуть. І правильно зроблять. Як можна довіряти своє здоров’я і, зрештою, життя виробам, про які написано якусь карколомну нісенітницю. Отож, якщо хочете, щоб Вам довіряли люди, висловлюйтеся завжди грамотно, чітко, зрозуміло.

Передаю слово журі.

### **Конкурс № 6 “Славетна філологиня – української мови берегиня”**

**Ведучий:** Перед тим як журі остаточно визначить найкрасномовнішу і найобдарованішу філологиню, ми вирішили все-таки запитати учасниць змагання про їхній ідеал жінки-філолога, жінки-словесниці. Чомусь вважають, що великих успіхів на мовознавчій ниві можуть досягти лише чоловіки. Побутує навіть не зовсім етичний афоризм: *“Чоловік-філолог? – Хіба це чоловік? – Але який філолог! Жінка-філолог – Хіба ж це філолог? – Але яка жінка!”*. Проте в історії є чимало прикладів того, як саме жінки підносили й оживляли рідну мову, прославляли її на світовому відноколлі. Наші конкурсантки повинні були пригадати імена таких жінок і про одну з них (внесок якої у розвиток рідної мови, на їхню думку, найбільший) написати невеликий твір (1-2 стор.) *“Славетна філологиня – української мови берегиня”*.



*(Студенткам вищих навчальних закладів лінгвістичного спрямування можна запропонувати це завдання безпосередньо на конкурсі, давши якийсь час на його виконання. Проте навіть якщо дівчата писатимуть твір удома, користуючись відповідною літературою, цінність конкурсного завдання не змаліє: конкурсантки засвідчать і свої смаки, і навички пошукової роботи, і вміння висловлюватися. Крім того, підготовлені вдома відповіді будуть повнішими, цікавішими й кориснішими для глядачів, ніж спонтанні).*

*Школяркам й гімназисткам можна дозволити писати не тільки про філологинь за фахом, а про жінок-майстринь слова взагалі – поетес, журналісток, культурно-громадських діячок. Але кого б не обрали героїнею свого твору дівчата, важливо, щоб вони переконливо довели, чому ту чи іншу жінку можна вважати берегинею української мови.*

*Зазвичай учасниці змагання пишуть про Марусю Чурай, Лесю Українку, Ольгу Кобилянську, Олену Пчілку, Ліну Костенко. Ведучому слід нагадати імена відомих дослідниць рідної мови – Олени Курило, Марії Пшенюрської, Євгенії Чак, Алли Коваль, Олександри Сербенської тощо. Варто коротко розповісти слухачам про цих відомих українських філологинь, порадити прочитати їхні науково-популярні праці).*

### **Про кого варто згадати:**

**Олена Курило** – провідна українська філологиня 20-х рр. ХХст., працювала над нагальними мовознавчими проблемами того часу: укладанням різногалузевих словників, виробленням фахової термінології, дослідженням українських діалектів, установленням орфоепічних і правописних норм української мови. Зокрема, О.Курило уклала “Російсько-український словник медичної термінології”, “Словник української фізичної термінології (Проект)”, “Словник української хімічної термінології (Проект)”. Сьогодні, коли терени української мови щедро бур’яніють русизмами, англіцизмами й штучними, недолугими кальками, особливо актуальними є мовно-стилістичні поради О.Курило, висловлені в студії “Уваги до сучасної української літературної мови” (1920, 1923, 1925р). У цій праці дослідниця зібрала надзвичайно багато прикладів вживання нетипових для української мови слів та конструкцій і запропонувала замість них вдалі питомі українські відповідники. Наприклад, замість словосполучення *тим більше* О.Курило радить вживати слово *поготів*, замість узвичаєної прислівникової сполуки *з дня на день* пропонує форми *день крізь день*, *день при дневі*, а замість прийменника *через* у словосполученні *зустрінемося через тиждень* рекомендує вживати прийменник *за*, пор.: *зустрінемося за тиждень*. Дослідниці не вдалося реалізувати всі свої творчі й

наукові плани: у 30-х рр. її двічі безпідставно арештовували, звинувачуючи у причетності до контрреволюційної націоналістичної організації, і з другого заслання до Казахстану О.Курило не повернулася.

**Алла Коваль** – українська філологиня, яка займалася проблемами стилістики й культури української мови. Усім студентам-філологам відомі її праці: “Практична стилістика сучасної української мови” (1967, 1978, 1987), “Науковий стиль сучасної української літературної мови” (1970), “Культура ділового мовлення” (1974, 1977), “Ділове спілкування” (1992). А.Коваль знають також як співукладача книжки “Крилаті вислови в українській літературній мові” (1975). Проте найзахопливіше про українську мову розкажуть науково-популярні видання Алли Коваль – “Слово про слово” (1986), “Життя і пригоди імен” (1988), “Знайомі незнайомці” (1990).

**Євгенія Чак** – українська філологиня, що багато років досліджувала особливості українського слововживання, походження особових імен, крилатих слів. Давно побачили світ, але не втратили до сьогодні актуальності її праці “Складні випадки українського слововживання” (1965, 1969), “Складні випадки граматики та орфографії” (1979), “Складні випадки вживання слів” (1984), “Барви нашого слова” (1989). Проблемам культури мовлення присвячені книги “Чи правильно ми говоримо?” (1997), “Складні випадки правопису та слововживання” (1998). Зовсім доступними, але не менш цікавими є науково-популярні публікації Є.Чак: “З біографії слова” (1976, 1979). “Мандрівка в країну слова” (1981, 1986), “Таємниці слова” (1991).

**Ведучий:** Дякую учасницям змагання за цікаві, змістовні твори. Гадаю, що всі почули для себе багато корисного й невідомого. Дуже раджу прочитати усі згадані книжки, щоб ще раз осягнути, яку величезну глибу наукової, словникарської, письменницької, просвітницької праці вивершили в минулому тендітні, шляхетні, незламні українські філологині. Багато дослідниць відроджують занедбані джерела рідної мови сьогодні. А Ви – українські філологині майбутнього. Тож будьте гідними спадкоємицями цих славетних жінок: перейміть від них любов до рідної мови й до рідного краю, навчіться мудрості, незламності й шляхетності, так само станьте всебічно розвиненими, високодуховними словесницями, одержимими своїм фахом. Продовжіть їхню справу Україні на славу.

## Сценарій лінгвістичного конкурсу для хлопців

### “Український філолог-2023”

**Ведучий:** Добрий день, шановне товариство! Сьогодні ми проведемо лінгвістичний конкурс для сильної, ставної, широкоплечої половини нашого навчального закладу, для наших лицарів і красенів, спортсменів і суперменів, веселунів і говорунів. Вони ніколи не втомлюються дивувати нас своєю силою і мужністю, витривалістю і впевненістю, кмітливістю й непередбачуваністю. А сьогодні спробують здивувати ще й красномовством, вмінням галантно знайомитися, дотепно жартувати, аргументовано переконувати, ніжно втішати і просто гарно, грамотно спілкуватися.

Мовну вправність гравців фахово оцінюватиме журі, до складу якого входять... Але вплинути на підсумки конкурсу можуть усі присутні в залі дівчата, що мають “право голосу” (*ним може бути квітка, листівка, кумедний календарик, які слід завчасно роздати глядачам*). Це “право голосу” в кінці змагання Ви зможете віддати тому змагальнику, чиє мовлення Вас найбільше зачарує, зворушить чи збентежить. Тож будьте уважними й вимогливими, шановні дівчата. Можливо, саме від Вас залежить, хто в цьому році здобуде почесне звання “Український філолог-2023” .

#### Конкурс № 1 “Еней був парубок моторний...”

**Ведучий:** Перший конкурс нашого змагання має умовну назву “Еней був парубок моторний...”. Пам’ятаєте:

*Еней був парубок моторний  
І хлопець хоть куди козак,  
Удавсь на всеє зле проворний,  
Завзятійший од всіх бурлак.*

Саме цими рядками відомий український письменник І.П.Котляревський представив нам героя своєї унікальної бурлескно-трагестійної поеми. Герої ж нашої гри повинні були також підготувати про себе невелику (до 1 стор.) художню розповідь. Таку собі саморекламу, можливо трішки хвальковиту, нескромну, але цікаву й словесно досконалу.

**Ведучий:** Від імені глядачів дякую нашим змагальникам за щирість і відвертість. Дуже приємно було з Вами познайомитися. Думаю, що навіть Ваші знайомі почули про Вас чимало нового й цікавого. Крім того, усі виявили і

творчий підхід, і художній смак, і своє красномовство. Хай Енеєвому роду не буде переводу!

## Конкурс № 2 “Ти моя ластівко...”

**Ведучий:** На черзі другий конкурс. Його мета – з’ясувати, наскільки галантними є наші хлопці-змагальники у спілкуванні з дівчатами. Відомо, що чоловіки люблять очима, а жінки – вушками. Отож, щоб сподобатися прекрасній половині людства, потрібно говорити їй якомога більше ніжних, пестливих, красивих слів. З цього приводу Хома Прищепка – герой роману “Позичений чоловік” Є.Гуцала – говорив своїй дружині: *“І хоч би як тоді, замолоду, називав тебе – іменами яких птахів, іменами яких квітів, іменами яких зірок небесних! – а ти вірила, а тобі подобалось, і все мало було, й ти аж трусилась, коли я вмовкав, бо так тобі вуха свербіли – слухати і втішатись... Ні разу не сказала: “Чисто бреше – і віяти не треба!”*

Шановні конкурсант! Гадаю, Ви вже пригадали, якими словами потішаєте й улещуете дівчат. Відповідатимете по черзі. І пам’ятайте: той, хто не встигатиме згадати слово, вибуватиме із змагання.

Спочатку назвіть, будь ласка, іменники в кличному відмінку, якими можна звернутися до дівчини. Просимо не називати спільнокореневих слів, хоч від багатьох іменників в українській мові, справді, можна утворити дуже багато пестливих варіантів.

*Пташечко, квіточко, сонечко, зіронько, рибонько, серденько, крихітко, любонько, зозулько, ластівко, горличко, голубонько, перепілочко, косулько, лисичко, кицю, кобручко, зміючко, кізонько, тополько, яблунько, трояндочко, цукерочко, пампушечко, чаклунко, хитрунко, вередулько, щебетушко, балакушко, пустунко, веселунко, перлинко, лукавице, звабнице, щастячко, горенько, коханнячко, весняночко, втіхо моя, чарівнице, феє, королево, принцесо, князівно, красуне, кралечко, лялечко, ладонько, дівчинко, богине, русалонько, білявко, смуглявко, малечо, мізинчику.*

**Ведучий:** Від імені всіх красунечок, квіточок і щебетушок дякую, Вам, дорогі наші соловейки, за теплі, приємні, ласкаві слова. Їх, справді, дуже багато, бо, як писав Євген Гуцало, *“кожна жінка – це загадка, до якої може бути не одна відгадка, а сто. Ці відгадки то від погоди залежать, то від доброго чи кепського настрою, або ж від того, в яких чоботях учора здибалася сусідка..., а чи від того як на неї подивився листоноша – зизом чи криво”*.

Тепер пропоную Вам дібрати прикметники, якими можна охарактеризувати кохану дівчину. Відповідати знову будете по черзі. І не

забудьте поставити свої прикметники у формі найвищого ступеня порівняння. Отож Ваша дівчина, мабуть, ...

*Найвродливіша, найкрасивіша, найпрекрасніша, найчарівніша, наймиліша, найдорожча, найрідніша, найдобріша, найсердечніша, найтерплячіша, найвірніша, найніжніша, найрозумніша, наймудріша, найталановитіша, найпотішніша, найвеселіша, найромантичніша, найстаранніша, найгарячіша, найпалкіша, найсексуальніша, найзвабливіша, найзагадковіша, найцікавіша, наймодніша, найстрункіша, найтендітніша, найбажаніша.*

**Ведучий:** Дякую за таке розмаїте намисто означень. Сподіваюся, що Ваша фантазія ще не вичерпалася, бо наразі найскладніше завдання – описати дівчину Вашої мрії за допомогою порівнянь. Пам’ятаєте, як це робили герої повісті І.Нечуя-Левицького “Кайдашева сім’я”:

*– Якби на мене, то я б сватав Палажку, – сказав Лаврін. – В Палажки брови, як шнурочки; моргне, ніби вогнем сипне. Одна брова варта вола, другій брові й ціни нема. А що вже гарна! Як намальована!*

*– Коли в Палажки очі витрішкуваті, як у жаби, а стан кривий, як у баби.*

*– Сватай Олену Голоквіну. Олена кругла, як цибулька, повновида, як повний місяць; в неї щоки, мов яблука, зуби, як біла ріпа, коса, як праник, сама дівка здорова, як тур: як іде, то під нею земля стугонить.*

*– Гарна... мордою хоч пацюки бий; сама товста, як бодня, а шия, хоч обіддя гни.*

*– Ну, то сватай Одарку Ходаківну: ця тоненька, як очеретина, гнучка станом, як тополя; личко маленьке й тоненьке, мов шовкова нитка; губи маленькі, як рутяний лист. З маленького личка хоч води напийся, а сама пишна, як у саду вишня, а тиха, неначе вода в криниці...*

*– Вже й знайшов красуню! Та в неї лице, як тріска, стан, наче копистка, руки, як кочерги, сама, як дошка, а як іде, то аж кістки торохтять.*

**Ведучий:** Як бачимо з цього уривку, чоловіки мають різні уявлення про жіночу вроду й досконалість. Проте за допомогою порівнянь її можна описати найточніше і найяскравіше. Тому зараз, шановні конкурсанти, прошу Вас назвати порівняння (можна усталені, а ще краще придумані самостійно), які б характеризували дівчину Вашої мрії, її зовнішність, характер, поведінку тощо. Відповідатимете знову по черзі, але якщо Ваша фантазія вичерпається, доведеться вийти із змагання. Так ми визначимо найбільш красномовного,

кмітливого й поетично обдарованого гравця. Ні порівнювані ознаки, ні порівняльні образи повторювати не можна.

*Струнка, як тополя; прекрасна, як ранкова зоря; горда, мов князівна; загадкова, як лісова мавка; довірлива, як дитина; безвинна, як ангелятко; колюча, як троянда; розкішна, мов жоржина; барвиста, як писанка; граційна, як лань; повновида, як наливне яблучко; ласкава, як кошеня; усміхнена, як сонячна днина; жвава, як гірський струмочок; солодка, як цукерочка; вперта, як кізочка; вертлява, як білочка; легенька, як пір'їнка.*

**Ведучий:** Дякую Вам, шановні учасники конкурсу, за такі поетичні й неординарні порівняння. Гадаю, що їх гідно оцінять і журі, і ваші вболівальниці. І не соромтеся вживати ні пестливі звертання, ні вишукані прикметники, ні яскраві порівняння в повсякденному спілкуванні. Щедро, але щиро пересипайте ними своє мовлення, і тоді Ваші стосунки з дівчатами стануть приязнішими, дні будуть теплішими, а справи – успішнішими.

### Конкурс № 3 “Хто в домі господар?”

**Ведучий:** А тепер від високої поезії перейдемо до побутової прози. Адже справжній українець-філолог і в побуті філолог: на назве цвяхи *гвоздями*, а гуму *резиною*, так? Ми вирішили перевірити, наскільки грамотними є наші гравці в побуті. Для цього дібрали кількадесят російських слів на позначення типових чоловічих побутових речей. Гравцям треба якомога швидше їх перекласти, але не вигукувати. Відповідатиме той, хто першим піднесе руку. Отож, як українською мовою називається...

<b>Російською мовою:</b>	<b>Українською мовою:</b>
<i>отвертка</i>	<i>викрутка</i>
<i>долото</i>	<i>зубило</i>
<i>провода</i>	<i>дроти</i>
<i>удлинитель</i>	<i>подовжувач</i>
<i>предохранитель</i>	<i>запобіжник</i>
<i>плоскогубцы</i>	<i>обцецьки</i>
<i>бревно</i>	<i>колода</i>
<i>щетка</i>	<i>тріска</i>
<i>веревка</i>	<i>мотузок</i>
<i>крюк</i>	<i>гак</i>
<i>кусачки</i>	<i>гострозубці</i>
<i>тиски</i>	<i>затискувач</i>

<i>стрем'янка</i>	<i>драбина</i>
<i>винт</i>	<i>гвинт</i>
<i>цепь</i>	<i>ланцюг</i>
<i>жерстянка</i>	<i>бляшанка</i>
<i>рычаг</i>	<i>важіль</i>
<i>тормоз</i>	<i>гальмо</i>
<i>топор</i>	<i>сокира</i>
<i>леска</i>	<i>лісочка, волосінь</i>
<i>перочинний ніжик</i>	<i>складаний ніжик</i>
<i>зажигалка</i>	<i>запальничка</i>

**Ведучий:** Спасибі! Бачу, що Ви вмієте господарювати і знаєте назви всіх інструментів. Це дуже добре, бо ремісники й робітники здебільшого не переймаються ні термінологією своєї спеціальності, ні чистотою свого мовлення. Мовляв, аби робив добре, а говорю, як хочу. Це хибна думка, бо людина, яка прагне, щоб її поважали, не повинна бути байдужою до свого мовлення. Адже воно найточніше відбиває те, наскільки людина освічена, вихована, шляхетна. Будьте такими скрізь і завжди!

#### **Конкурс № 4 “Маю охоту до всякої роботи”**

**Ведучий:** З наступного конкурсу, який називається “Маю охоту до всякої роботи”, ми дізнаємося про звички й уподобання учасників конкурсу і водночас перевіримо, чи знають вони деякі колоритні, але чомусь рідко вживані українські слова. Кожен конкурсант зараз одержить список дієслів і назве ті з них, що позначають дії, які він часто виконує сам. Можливо, не всі слова будуть Вам знайомими. Тоді спробуйте здогадатися, що вони означають.

*(Гравцям слід дати кілька хвилин для виконання цього завдання. Слухаючи відповіді конкурсантів, доцільно ненав'язливо запитувати їх, як і коли вони виконують ті чи інші дії. Така розмова виявить, чи правильно гравці розуміють значення слів і чи вміють вводити їх до контексту. Особливо детально слід проаналізувати значення помилково обраних дієслів).*

<b>Можливі дієслова</b>	<b>Значення дієслів, синоніми</b>
<i>гарувати</i>	<i>важко працювати</i>
<i>гасати</i>	<i>жваво рухатися в різних напрямках, бігати, ганяти</i>
<i>гацати</i>	<i>танцювати</i>

<i>зарятовувати</i>	<i>допомагати, сприяти, підтримувати, виручати</i>
<i>метикувати</i>	<i>думати, міркувати, гадкувати</i>
<i>норовити</i>	<i>намагатися, прагнути чогось усупереч переешкодам</i>
<i>ошиватися</i>	<i>блукати без потреби, тинятися</i>
<i>паленіти</i>	<i>ставати збудженим, спалахувати, червоніти</i>
<i>пасталакати</i>	<i>говорити багато й без потреби, базікати, патякати</i>
<i>пантрувати</i>	<i>1) стежити, пильнувати; 2) турбуватися, піклуватися</i>
<i>потерпати</i>	<i>1) побоюватися, хвилюватися; 2) страждати, бідувати</i>
<i>потурати</i>	<i>балувати, панькати, дозволяти комусь будь-що</i>
<i>потрафити</i>	<i>вдало зробити, досягти, попасти, змогти</i>
<i>приндитися</i>	<i>чванитися, хизуватися</i>
<i>снити</i>	<i>мріяти, марити про щось</i>
<i>торопіти</i>	<i>розгублюватися, бентежитися, ніяковіти</i>

**Ведучий:** Спасибі, панове! Сподіваюся, що відтепер Ви не будете *приндитися, пасталакати* й *ошиватися*. Але не лінуватиметеся *метикувати* й *пантрувати*. А щоб не пошитися в дурні, погодившись *гарувати*, потрібно ніколи не нехтувати незнайомі слова. Почувши чи прочитавши десь невідоме Вам слівце, обов’язково зазирніть до Словника української мови і з’ясуйте його значення, запитайте, чи знають це слово інші, використайте його в розмові з друзями. І повірте, ніхто не сміятиметься, а навпаки – заздритимуть Вам. Адже вживаючи цікаві, “незбиті” слова, Ви будете виділятися цим з-поміж інших.

### **Конкурс № 5 “Ти скажи, промов ніжними вустами...”**

**Ведучий:** В останньому конкурсі гравцям доведеться продемонструвати кмітливість, розум, гумор, вміння влучно й грамотно висловлюватися. Завдання дуже просте – дотепно й без помилок відповісти на мої запитання. Отже, що Ви скажете...

- дівчині, яка впродовж годинної прогулянки просить купити їй уже шосту шоколадку;
- незнайомці, яка не погоджується дати номер свого телефону;
- молодшому братові, який запитує, як здобути успіх у дівчат;
- мамі, яка дивується: “І в кого ти вдався такий?”;
- другові з приводу чергової поразки улюбленого футбольного клубу;
- батькам про причини пізнього повернення додому;
- ...

(Ведучий може запропонувати глядачам самим запитати гравців про те, що їх цікавить. Від цього конкурс стане жвавішим, але ведучому доведеться



*уважніше пильнувати за послідовністю запитань і відповідей та за їхньою грамотністю. Він повинен також вчасно зупинити конкурс, бо зазвичай глядачі активно ставлять питання, а конкурсанти втомлюються бути дотепними й оригінальними).*

**Ведучий:** Дякую всім, хто взяв участь у нашому конкурсі запитань і відповідей. Сподіваюся, що Ви одержали від нього задоволення. На жаль, час – не віл, його не залигаєш, біжить собі. Тому на решту запитань отримаєте відповідь приватно, але не суржиком і не жаргоном, а красивою українською мовою. Домовилися?

Час підбити підсумки нашого конкурсу в цілому. За кілька хвилин свою думку з приводу того, хто із конкурсантів найкраще володіє українською мовою, висловить журі. Але ми попереджали, що у виборі переможця важитиме й слово глядачів. Прошу вкинути таке “право голосу” (*показує умовну річ – квітку, календарик тощо*) у відповідну скриньку (*невеличкі картонні скриньки з надписаними на них іменами гравців слід поставити на видному, зручному для підходу місці або пронести їх залом*).

*Результати глядацького голосування можуть не збігатися з думкою журі, оскільки глядачки воліють підтримати якого-небудь красеня або дотепника, а не справді грамотного, філологічно обдарованого юнака. Тому доречно відзначити кількох або й усіх гравців, але різними нагородами:*

**“Українським філологом-2023”**, безперечно, можна назвати тільки того, чие мовлення було фонетично, граматично й стилістично бездоганним.

Гравець, відповіді якого були особливо дотепні й влучні, може одержати відзнаку **“Філолог-дотепник”**.

Найбільш кмітливого й винахідливого учасника змагання можна назвати **“Найхитромудріший філолог”**.

Серед гравців обов’язково виявиться студент із поетичним, романтичним світобаченням, йому пасуватиме відзнака **“Філолог-романтик”**.

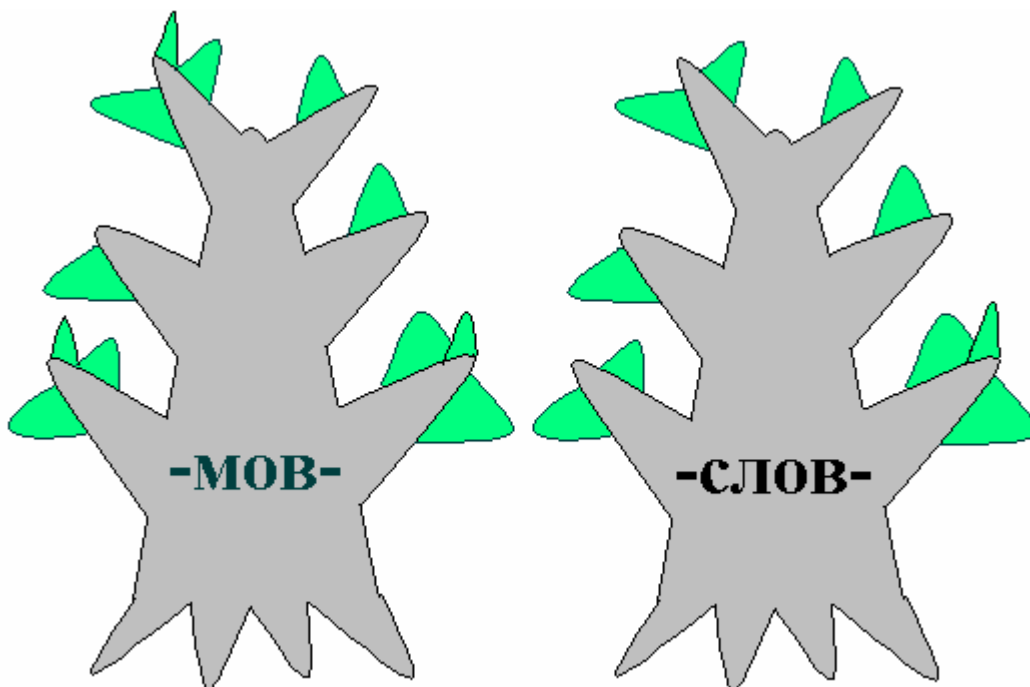
Найбільшому балагурові серед учасників можна вручити відзнаку **“Філолог-балакун”**.

І навіть найскромнішого, найпасивнішого гравця можна відзначити званням **“Філолог-скромник”** чи **“Філолог-мовчун”**

Підтриманий залом гравець може стати **“Філологом-улюбленцем”** або **“Красенем-філологом”**.



нові слова. (Для закріплення в дітей образу слів-дерев, командам можна роздати виготовлені з кольорового картону фігурки дерев з написаними на них коренями. Гравцями потрібно на кожній гіллячці дерева написати слово з цим коренем, вказавши на місці нижніх листочків префікси, а на місці верхніх – суфікси. Закінчення можна дописати довільно: для них спеціальних листочків на деревах немає). Напр.:



Можливі відповіді (зліва через верхівку): 1) *розмовляти, прмова, вимовляти, мовець, мовний, намовляти*; 2) *дослівний, вислів, прислівник, слівце, словник, висловити*.

**Ведучий:** Молодці! Кронисті, розкішні деревця у Вас вийшли. Зараз їх оцінить журі. А я хочу зауважити ще одне: дерева потрібно саджати, та більше їх потрібно любити, плекати й доглядати. Так само необхідно любити й плекати рідну мову. Лише тоді вона буде міцним красивим деревом, що вражатиме могутністю і давністю коріння-походження, стрункістю конструкцій, соковитою розкішню лексики, гнучкістю форм, свіжістю образів, трепетним звучанням і життєствердністю бруньок-неологізмів. Тож ростімо й плекаймо наші сади – вишневі, яблуневі, сливові, а особливо – словесні!

## **Конкурс № 2 “Цікавинки українського словотвору”.**

**Ведучий:** До наступного конкурсу наші команди повинні були підготувати своєрідне домашнє завдання – відповісти на непрості, але цікаві запитання про особливості афіксального словотворення в українській мові.

Гадаю, що для тих, хто скористався рекомендованою літературою (Вихованець І.Р. Таїна слова. Київ, 1990; Клименко Н.Ф. Основи морфеміки сучасної української мови. Київ, 1998; Левкова А. Спільна мова. Як народжуються і живуть слова. Київ, 2020; Губарева Г., Чуешкова О., Михайлова Т., Дишлюк І. Українська мова. Енциклопедія. Київ, 2011), хто міркував логічно і був спостережливим, ці запитання не були складними:

Запитання	Можливі відповіді
Який афіксальний спосіб словотвору в українській мові є найпродуктивнішим?	Суфіксальний (як і в більшості індоєвропейських мов). У сучасній українській мові суфіксів понад 300, тоді як префіксів трохи більше 80 <sup>4</sup> .
Який префікс найактивніше вживається в сучасній українській мові?	Префікс <i>по-</i> . Він вживається у складі 11247 слів. Трохи менш активні префікси <i>за-, з-, о-/об-, в-/у-, роз-, ви-, на-</i> . <sup>5</sup>
Скільки найбільше префіксів може мати слово в українській мові?	Чотири, напр.: <i>по-пере-роз-по-діляти, по-на-ви-з-бирувати, до-не-в-по-їду, по-на-з-до-ганяти</i> .
Які суфікси найактивніші в межах кожної частини мови?	Іменникові: <i>-ник, -ець, -нн-, -к-</i> ; прикметникові: <i>-н-, -ськ-</i> ; дієслівні: <i>-а-, -и-, -ува-</i> ; прислівниковий: <i>-о</i> .
Скільки найбільше суфіксів може мати слово в українській мові?	Шість, пор.: <i>опода-т-к-ов-ува-н-ість</i> .
Які корені найуживаніші в сучасній українській мові?	Корені <i>-біл-, -нес-, -вод-, -ход-</i> . Вони об'єднують по кілька сотень слів <sup>6</sup> .
Скільки найбільше коренів може мати слово в сучасній українській мові?	Шість, напр.: <i>ст-о-дв-а-дцят-и-п'ят-и-млі-метр-ов-ий</i> .

**Ведучий:** Отже, ми з'ясували деякі цікаві факти вживання морфем в українській мові. Проте слід зазначити, що унікальні морфемні структури є рідкістю в мові. Мова – гнучка, досконала система знаків, яка не терпить громіздкості й хитромудрості. Середня довжина слова в українській мові становить  $4 \pm 1$  морфема. Саме такі слова найбільш зручні для запам'ятання й відтворення, тому вони найуживаніші.

<sup>4</sup> Клименко Н.Ф. Основи морфеміки сучасної української мови. Київ, 1998. С. 17, 20

<sup>5</sup> Там само. С.100-101

<sup>6</sup> Там само. С.12

Прощу журі оцінити відповіді команд.

### Конкурс №3 “Роздягни капустинку”

**Ведучий:** Як ми щойно почули, слова в українській мові в середньому мають по півдесятка морфем. Але ці морфеми зростаються одна з одною не відразу, не водночас – вони поступово додаються до твірної основи. Слово віками обростає морфемами, мов капустинка листям. Як капустинка згодом стає тугою і монолітною, так і слово пізніше сприймається як єдність і цілісність. Наступний конкурс має назву “Роздягни капустинку”. Як Ви здогадалися, у ньому потрібно пояснити процес формування певних слів, виділивши в них морфеми та вказавши, у якій послідовності і до яких твірних основ вони додавалися. *(Команди одержують картки з 1-2 однаковими словами. Бажано, щоб слова мали 4-7 афіксів і їхня морфемна будова була прозорою)*. Напр.:

Здивовано ← здивован-(-ий) + -о  
                  ↑  
здивува-(-ти) + -н-(-ий)  
                  ↑  
з- + дивувати  
                  ↑  
див-(-о) + -ува-(-ти)

Неоподатковуваність ← неоподатковуан-(-ий) + -ість  
                                  ↑  
не- + оподатковуваний  
                                  ↑  
оподатковува-(-ти) + -н-(-ий)  
                                  ↑  
оподаткува-(-ти) + -овува-  
                                  ↑  
о- + податок + -ува-(-ти) + чергування о - Ø  
                                  ↑  
подат-(-ий) + -ок  
                                  ↑  
пода-(-ти) + -т-(-ий)  
                                  ↑  
по- + дати

**Ведучий:** Молодці! Чудово розписали біографію слів-капустинок. Як бачите, сучасні слова можуть мати в мові глибоке коріння. Це справжні слова-велетні, слова-дуби. І саме від Вас залежить, чи буютимуть вони і далі на мовному видноколі.

Прошу журі оголосити оцінки за третій конкурс.

#### **Конкурс №4. “Малий, маленький, ще менший”**

**Ведучий:** Характерною ознакою українського словотвору вважають наявність великої кількості суфіксів із значенням здрібнілості-пестливості. Ми не могли не згадати про цю специфічну властивість нашої мови і придумали командам таке завдання – утворити від прикметника *малий* якнайбільше похідних за допомогою синонімічних суфіксів із здрібніло-пестливим значенням, пор.:

*Малий – маленький, малесенький, малюсенький, малюсінький, малюсіньочкий, малюпусінький, малюпусенький, малюпуненький, малюпунічкий, малюпуньочкий, малюпусенький, маненький, манесенький, манюсенький, манюсінький, маненічкий, манюпуній, манюпунький, манюпусенький, манюпусінький, манюній, манюнький.*

**Ведучий:** Спасибі, що потішили своїм вмінням говорити лагідно й ніжно. Українська мова сама налаштовує нас бути сердечними і лагідними. У жодній іншій мові немає такого багатства пестливих афіксів. Пам’ятайте про це, і хай Ваше мовлення завжди буде солоденьким, м’якеньким, добреньким і приємненьким для інших. Бо якщо вола в’яжуть мотузками, то людей – лагідними словами.

Послухаймо тепер, наскільки лагідненьким і добреньким було до Вас журі в цьому конкурсі.

#### **Конкурс № 5 “Український трудівник”.**

**Ведучий:** Українська словотвірна система славна й багатьма іншими колоритними афіксами. У наступному конкурсі командам потрібно якомога швидше пригадати щонайбільше питомих українських афіксів і визначити з-поміж них найбільшого “трудівника”, тобто найуживанішого, найактивнішого афікса. Відповідь треба обґрунтувати якомога більшою кількістю слів із цим суфіксом. Наприклад:

<b>-енк-(-о)</b>	– Андрієнко, Бабенко, Богданенко, Білоноженко, Біловусенко, Василенко, Ващенко, Війтенко, Гавриленко, Гнатенко, Григоренко, Гриценко, Губенко, Давиденко, Діденко, Дмитренко, Дяченко, Іваненко, Іващенко, Карпенко, Клименко, Коваленко, Козленко, Корнієнко, Костенко, Крамаренко, Кривенко, Кузьменко, Кушніренко, Лавріненко, Лещенко, Лимаренко, Майстренко, Матвієнко, Микитенко, Мірошниченко, Панасенко, Павленко, Петренко, Пилипенко, Попенко, Полковенко, Прокопенко, Романенко, Самійленко, Симоненко, Сиротенко, Старостенко, Степаненко, Тесленко, Титаренко, Тимченко, Тищенко, Ткаченко, Устименко, Федоренко, Федотенко, Фещенко, Халимоненко, Хоменко, Царенко, Чубенко.
<b>-ець-</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>▪ <i>знавець, гравець, жнець, продавець, видавець, охоронець, оборонець, мрець, ссавець, мешканець, співець, промовець, виконавець, борець, виборець;</i></li> <li>▪ <i>боєць, податківець, злочинець, збоченець, коханець, партієць, рухівець, унсовець, динамівець, метробудівець;</i></li> <li>▪ <i>незнайомиць, сміливець, вихованець, умілець;</i></li> <li>▪ <i>іванофранківець, полтавець, чернігівець, миргородець, луганець, васильківець, хоролець, конотопець, запорожець, ужгородець;</i></li> <li>▪ <i>промінець, корінець, папірець, гребінець, камінець, кавунець, комірець, чавунець, ремінець, баранець, хлівець.</i></li> </ul>
<b>-ощ-</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>▪ <i>радощі, жалощі, хитрощі, ревнощі, заздрощі, гордощі, прикрощі, лестощі, грубощі, лінощі, дуροщі, тонкощі, крайнощі;</i></li> <li>▪ <i>любощі, пестощі, пустощі, веселощі, хвастощі;</i></li> <li>▪ <i>ласощі, солодощі.</i></li> </ul>
<b>-ій-</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>▪ <i>крутій, заводій, носій, водій, палій, колій, крадій, торохтій, тюхтій, вередій, скиглій, стогній;</i></li> <li>▪ <i>скупій, багатій, плаксії;</i></li> <li>▪ <i>бабій, грамотій, підскарбій.</i></li> </ul>

**Ведучий:** Питомими українськими суфіксами є також **-ен'-** (пор.: каченя, левеня, мишеня), **-енят-** (пор.: губенята, оченята, бровенята), **-івн-/івні-** (ковалівна, царівна, Петрівна, Чураївна), **-інь** (широчінь, голубінь), **-ість** (ніжність, щирість), **-ук(-юк)** (Іванчук, Кузьмук, Пилип'юк), **-анин-** (біганина, тяганина, шарпанина).

Прошу журі оцінити відповіді команд.

## Конкурс № 6 “Цеглинка до цеглинки”.

**Ведучий:** Кожна команда зараз одержить однаковий набір карток, на яких написано 20 різних коренів, і десяток карток з інтерфіксом -о-. За допомогою нього треба об’єднати роздані корені (напр.: *добр, від, вітр, дум, рий, сій, вод, туг, їд, мед, маз, букв, нос, гон, чорт, грай, дій, род, віри, гречк*) у відомі українські слова.

**Ведучий:** Команда ... найпершою “змурувала” із розданих цеглинок слова: *добродій, гречкосій, буквоїд, віршомаз, тугодум, вітрогон, родовід, водограй, медонос, чорторій.*

Основоскладання є дуже поширеним способом українського словотвору. Щиросердні, мрійноокі, ніжновусті, красолюбні українці утворили основоскладанням не слова, а справжні шедеври, пор.: *падолист, горицвіт, небосхил, будимир (про сонце), Стожари, Великдень.* Більш хитромудрі й гостроязичі предки подарували нам словечка на кшталт: *паливода й варивода, песиголовець і голодранець, лихочвар і віршомаз.* Герої українських народних казок зветься *Вернидуб, Крутивус* та *Котигорошко.* Імена українських князів теж були утворені основоскладанням, пор.: *Святослав, Ярослав, Ярополк, Володимир* тощо. А чого варті незрівнянні українські прізвища *Нетудихата і Полатайхата, Тягнирядно і Недампаски, Чортійогобатька* або *Держийогохвіст.* Що не кажіть, а основоскладання є чи не найколеритнішим словотвірним явищем в українській мові. Воно яскраво відображає ніжну, поетичну вдачу українців, їхній дошкульний, іскрометний гумор, природну спостережливість та винахідливість.

Ще раз Вітаю з успішно виконаним завданням і передаю слово журі для оголошення оцінок за цей конкурс.

## Конкурс № 7 “Слова епохи НТР”

**Ведучий:** Наступний конкурс присвячено наймолодшому способу словотвору, а саме ...? Так, аббревіації. Перші аббревіатури виникли відносно недавно – у кінці XIX ст., але вже в XX ст. вони набули великої популярності. Минуле століття навіть вважають століттям аббревіатур. Пригадуєте, це був час розвитку високих технологій і тотальної автоматизації. Стрімкі зрушення в науковій і технічній сферах вимагали чітких, лаконічних і зручних мовних засобів. Саме аббревіатури й дають змогу назвати складні поняття лаконічно, просто, чітко. Мовці настільки до них звикають, що іноді забувають, що означає та чи інша аббревіатура. Наприклад, всі знають тканину *лавсан*, але не всі пам’ятають, що її назву складено з ініціальних літер словосполучки *Лабораторія високомолекулярних сполук Академії наук ССРСР*, в якій було створено технологію виготовлення цієї тканини.



Отож наступний конкурс має на меті перевірити, чи знають гравці, що означають аббревіатури нашого сьогодення. *(Командам можна запропонувати самим завчасно дібрати своїм суперникам аббревіатури для розшифрування. Проте слід обов'язково наголосити, що аббревіатури повинні бути українськими і стосуватися українського суспільного життя).*

Наприклад:

ЗУНР – Західно-Українська Народна Республіка,  
УПА – Українська повстанська армія,  
ОУН – Організація українських націоналістів,  
ЗСУ – Збройні сили України,  
НРУ – Народний рух України,  
УНА-УНСО – Українська національна асамблея – Українська національна  
самооборона,  
СДПУ(о) – Соціал-демократична партія України (об'єднана),  
УПЦ КП – Українська православна церква Київського патріархату,  
УАПЦ – Українська автокефальна православна церква,  
УГКЦ – Українська греко-католицька церква,  
НБУ – Національний банк України,  
МВС – Міністерство внутрішніх справ,  
УНІАН – Українське незалежне інформаційне агентство новин,  
НАН України – Національна академія наук України,  
УКРОП – Українське об'єднання патріотів;  
СУМ – Словник української мови,  
ДПС – Дорожня патрульна служба (колишнє ДАІ),  
ВВІР – Відділ віз і реєстрацій (а не ОВІР!),  
УЗД – ультразвукове дослідження (а не УЗІ!),  
ЗНО – Зовнішнє незалежне оцінювання,  
ЗВО – заклад вищої освіти,  
НУБіП – Національний університет біоресурсів і природокористування,  
ДПА – державна підсумкова атестація,  
ДСТУ – Державні стандарти України,  
БпЛА – безпілотний літальний апарат,  
ТОВ – товариство з обмеженою відповідальністю  
ЮНЕСКО – Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і  
культури

**Ведучий:** Попри очевидні переваги аббревіатур, ними не варто зловживати, бо вони роблять наше мовлення неприродним, незрозумілим,

закодованим. Більшість із них є не вельми естетичними й милозвучними. Пам'ятаєте слова Ліни Костенко:

*О мово, ти іще жива.  
Тяжкі твої тортури.  
Колись творилися слова,  
тепер – абрєвіатури.  
Читаєш: “СНід”, і давишся сніданком,  
В чім порятунок? Гумор – не Гомер.  
Як тій дитині зватися Богданком,  
Коли епоха зветься НТР?!*

Тому вживаймо абрєвіатури лише в разі потреби, не лінуймося їх розгортати, пам'ятаймо, що природне осмислене слово завжди сильніше, красивіше й соковитіше за коротенькі механічні замітники слів.

Слово має журі для повідомлення остаточних підсумків гри.

#### **Прикінцеве слово ведучого:**

Шановне товариство! Ось і скінчилася наша розважальна-випробувальна екскурсія до дивовижної країни, ім'я якої Словотвірна система української мови. Як бачите, є в ній велетенські, старовинні вежі, стіни яких відображають усю історію народу-мовотворця. Є химерні барокові побудови з кількох основ, що засвідчують надзвичайно веселу вдачу та дотепність своїх господарів. Є позначені чужомовним впливом, але досить обжиті слова-котеджі. І є виплекані буйною молодечою фантазією модерні словесні новобудови. Не будьте гостем чи випадковим перехожим у цій країні. Вона надійно зведена, терпляче шліфована й любовно прикрашена Вашими батьками, дідами, прадідами. Тож бережіть її, шануйте, любіть і розбудуйте для наступних поколінь

## Сценарій підсумкового заняття-гри з розділу “Фонетика”

**Ведучий:** Добрий день, шановне товариство! Сьогодні в нас останнє заняття з розділу “Фонетика”, тому проведемо його нетрадиційно – у формі гри. Для участі в ній, а ще більше – для перемоги, Вам знадобляться знання з фонетики, здобуті на попередніх заняттях, а також кмітливість, винахідливість, творче натхнення і добрий гумор, бо фонетика – не така вже й суха, педантична наука. Сподіваюся, що після сьогоднішньої гри Ви в цьому остаточно переконаєтеся.

Отже, у грі беруть участь такі команди...

Оцінюватиме їхні відповіді компетентне журі, до складу якого входять...

### Конкурс №1 “Хто швидше?”

**Ведучий:** Перший конкурс розминкового характеру. Пропоную гравцям пригадати артикуляційні й акустичні характеристики звуків, тому що зараз я попрошу назвати слова, які б містили звуки певного типу. Журі враховуватиме, хто це робитиме швидше й даватиме точніші відповіді або більше відповідей:

Назвіть слово...	Варіанти відповідей
...що має 2 дзвінкі приголосні звуки	<i>Зуб, дуб, джаз, Буг, база, газ</i>
...що має 2 глухі приголосні звуки	<i>Сито, сапа, паща, каша, хакі, хек</i>
...що має 3 глухі приголосні звуки	<i>Шапка, шахта, сопка, тиск</i>
...що має 4 глухі приголосні звуки	<i>Хустка, пуста, капуста</i>
...що має 2 приголосні звуки, які відрізняються лише за ознакою дзвінкості-глухості	<i>Діти, туди, дуги, дати, СІзо, хуга</i>
...що має 2 сонорні приголосні звуки	<i>Віл, мило, рій, мир, лев, вал, лови, міра, рана, лама, віра, ліра</i>
...що має 3 сонорні приголосні звуки	<i>Мальва, милий, малина, ранній, левеня</i>
...що має 4 сонорні приголосні звуки	<i>Вільний, вірний, рівний, манюній, варений, ламаний, лимонний</i>
...що має 5 сонорних звуків	<i>Ревнивий, манірний, рвійний, наївний, ванільний, ливарний, оманливий</i>
...що має 6 сонорних звуків	<i>Мрійливий, намальований</i>
...що має 2 власне-зімкнені приголосні звуки	<i>Бак, кат, кіт, тік, пік, так, ПЕК, бук</i>

...що має 2 щілинні приголосні звуки	<i>Віл, лис, сало, воля, вал, лови, воли, зал</i>
...що має 3 щілинні приголосні звуки	<i>Загал, васал, сльози, сазан, вазон</i>
...що має 2 м'які приголосні звуки	<i>Няня, ринь, тинь, сіль, зілля, рілля, сить, дія, Яся</i>
...що має 3 м'які приголосні звуки	<i>Лідія, діяння, стій!</i>
...що має 4 м'які приголосні звуки	<i>Злість, літній, стільці, сірість</i>
...що має 2 голосні верхнього піднесення	<i>Мудрість, дурість, суфікс, бігун, літун, фікус, куліш, рубіж</i>
...що має 2 голосні середнього піднесення	<i>Село, весло, море, горе, ребро, деко, перо, зерно, ромен, бетон</i>
...що має усі голосні переднього ряду	<i>Пісенний, різьблений, вертихвіст, німецький, січеник, небіжчик</i>
...що має усі голосні заднього ряду	<i>Котушка, подушка, правнучок, павучок, пакунок, дарунок</i>
...що має 3 однакові голосні	<i>Розгolos, холодно, колобок, загадка, балачка, барабан, велетень</i>
...що має 4 і більше однакові голосні	<i>Саламаха, перевертень, голодомор, стоголосо, одногolosно</i>

*(Конкурс можна скоротити, запропонувавши гравцям простіші чи складніші завдання залежно від їхньої фахової підготовки чи віку).*

**Ведучий:** Молодці! Характеристики звуків пам'ятаєте. А що вже слів знаєте! Гадаю оцінки журі будуть такими ж щедрими, як і Ваші відповіді. Надаю йому слово.

## **Конкурс №2 “Ох ці шифрувальники!”**

**Ведучий:** І ще один конкурс на знання класифікації звуків. Зараз команди одержать картки з однаковими нісенітницями на них і спробують швидше за інших перетворити незрозумілий текст на зрозумілий. Правила розшифрування такі:

- 1) дзвінкі приголосні потрібно замінити глухими відповідниками і навпаки (африкати [дж], [дз] підкреслено);
- 2) голосні переднього ряду слід замінити відповідниками заднього ряду (якщо вони є) і навпаки.
- 3) решту звуків змінювати не потрібно.
- 4) звуки треба записати літерами, враховуючи пом'якшення приголосних, йотацію голосних і наявність літери щ в українській мові.

(Ці правила слід написати на картках із зашифрованим текстом. Його можна дібрати самостійно залежно від фахової спрямованості навчального закладу, від віку гравців тощо. Але текст має бути цікавим, розважальним, не дуже великим і не дуже відомим (щоб гравці справді розшифровували, а не вгадували). Наприклад:

Зашифрований текст	Розшифрований текст
<p>Грайуна “Джігрон”, йаг бре дзо звутджд’ мадоруяли, снайтону бри ресгебаг хрепнидзу джіграйунз’техе дзар’а Бороторимадн’іруегера, ресл’ахал’ас’а на джималуї брездеруну вут пуплуйз’гейу руджги Зені аш те пуплуйз’гейу руджги Т’ані. Пул’а руджги Т’ані брезд’ахалез’а базме даг сваниг Гирбадиг хур. Дзо на Сагету...</p> <p style="text-align: right;">Е.Вижн’а</p>	<p>Країна “Чукрен”, як про це свідчать матеріали, знайдені при розкопах гробниці чухраїнського царя Передериматнюріохора, розлягалася на чималій просторіні від біблійської річки Сону аж до біблійської річки Дяну. Біля річки Дяну простягалася пасмо так званих Кирпатих гір. Це на Заході...</p> <p style="text-align: right;">О.Вишня</p>
<p>Е л’ітз’гий йасиг! Імуйож бад’агади, варн’агади, пл’ахісгади, дередждиди... Дагехе імуйож наворсди, ждже й гіби но торшид’за, ждже у в хелеваг нис’ге, пе волигий маздаг гизолом млиндзу бемасади й беджобиди на баргану зіжидиз’. А ждже вшо гасади бре двейо вмунн’а бороливади с біздехе в берешн’о, піпнуди, йаг здарий т’аг і біздуй дзоргву, визвиздівади біздим вудрем і гелхезбнемі белу, жджоподади шапейі-ребігейі на пеледнуї гібину...</p> <p style="text-align: right;">Йо.Хідзале</p>	<p>О людський язик! Умієш патякати, варнякати, блягузкати, торочити... Такого умієш наверзти, що й купи не держиться, що і в головах низько, бо великий мастак киселем млинці помазати й почепити на паркані сушитись. А що вже казати про твоє вміння переливати з пустого в порожнє, бубніти, як старий дяк у пустій церкві, висвистувати пустим вітром у колгоспному полі, щебетати жабою-ропухою на болотній купині...</p> <p style="text-align: right;">Є.Гуцало</p>

**Ведучий:** Тепер і я, і журі цілковито переконалися, що Ви блискуче знаєте класифікацію голосних і приголосних звуків української мови. Найшвидше це довела команда ..., тоді як гравці інших команд трішки замешкалися. Послухаймо, як журі оцінило Ваші знання і Вашу вправність.

### **Конкурс №3 “Бо то не просто звуки!”**

**Ведучий:** Отож артикуляційні й акустичні характеристики звуків ми повторили. Проте вчені дослідили, що фізична природа звука зумовлює й певне його значення, певний асоціативний зміст. Зокрема, звуки [х], [ш], [ч], [ф] у мовців асоціюються з чимось непривабливим, старим, злим, а звуки [з], [л] – з чимось молодим і ніжним. Особливо тонко значеннєві відтінки звуків відчують майстри художнього слова. Послухайте, як характеризував деякі звуки російський поет К.Бальмонт у своїй лекції “Поезія як чаклунство”:

*“А – найясніший, найголосніший звук, що без усякої перегороди виходить з рота... А – перший основний звук розкритого людського рота, як М – закритого. М – болісний звук глухонімого, стогін затравленої, здавленої муки. А – голосіння надмірного страждання. Два первні в однім слові, що повторюється трохи не в усіх народів – МАМА. Два первні в латинському АМО – люблю.*

*О – це горло. О – це рот. О – звук захоплення. Урочистий розлог, просторінь є О: поле, море, обшир. Чому ми кажемо ОРГІЯ? Тому, що в Оргії – стогін захоплення. Все величне, хоч і темне, визначається через О: стогін, горе, похорон, сон, море... Гострозоре око ворога, вовка і око сліпе бездомної півночі. Бездонне О”.*

Цікаво, як Ви відчуваєте звуки, що вони для вас символізують? Саме про це Ви мали написати вдома у міні-творі “Бо то не просто звук!” (*Бажано завчасно організувати гравців так, щоб вони написали про різні звуки*).

**Ведучий:** Спасибі! Молодці! Творчо поставилися до цього завдання і створили дуже поетичні мініатюри. Ми обов’язково їх опублікуємо в нашій університетській (шкільній) газеті або на стенді, присвяченому проблемам фонетики, у кабінеті української мови. Погодьтеся, що від таких творів навіть слово ФОНЕТИКА, яке через надмір глухих приголосних здавалося сухим і безбарвним, стало м’якшим і барвистішим. Прошу журі оцінити таке вправне чаклунство наших гравців.

### **Конкурс №4 “Нема діва в тому, що і наголос вершить дива!”**

**Ведучий:** Відомий український мовознавець І.Р.Вихованець у захопливій, вартій Вашої уваги книзі “У світі граматики” зауважив: *“Нема діва в тому, що і наголос вершить... дива!”*<sup>7</sup>. Наголос – справді цікаве фонетичне явище. Він ніби впорядковує, оздоблює звуковий потік нашого мовлення. В українській

---

<sup>7</sup> Вихованець І.Р. У світі граматики. Київ: Рад.школа, 1987. С. 98

мові наголос особливо діяльний, бо ще й розрізняє значення близьких за звучанням слів, пор.: *áтлас* і *атлáс*, *зáмок* і *замóк*, *лáсо* і *ласó*. У цьому конкурсі за 3(5) хв. Вам треба пригадати таких слів якомога більше, а потім з кожною парою різнонаголошених слів скласти 1 речення, використавши в ньому обидва слова. Наприклад:

*Ми дуже хотіли побувати в тому зáмку, але на його вхідній брамі висів величезний замóк.*

*Брáтова дружина називається братовá.*

*Хоч навесні цю місцевість заливають повеневі вóди, влітку селяни часто потерпають від браку водí у криницях.*

*Бáтьківщина, щедро скроплена батьківським потом, є найдорожчим серцю куточком Батьківщíни.*

*Розділовий знак лапкí називають так не випадково, адже він схожий на звірячі ла́пки.*

*Ввечері запáх бузок і притлумив зáпах риби.*

*Прошú Вас перепитувати українським вигуком “Прóшу?!”, а не російською калькою “Шо-шо?”.*

*Якóсь ми пішли до лісу й заблукали, аж під вечір 'якось вийшли до лісничової хатинки.*

**Ведучий:** Дякую. Послухаймо журі, скільки балів Ви одержали за свої хитромудрі речення.

### **Конкурс № 5. “Оце торохтійко!”**

**Ведучий:** Для наступного конкурсу команди визначили по одному гравцеві, які зараз змагатимуться за почесне звання найбільшого торохтійка (групи) класу. Його здобуде той, хто найшвидше і найчіткіше розповість скоромовки. (Викладач може сам дібрати скоромовки, щоб вони були посильними й однаковими для всіх гравців. Проте командам буде цікавіше і корисніше понижпорити у фольклорних збірниках і власноруч дібрати якомога “зубастіші” скоромовки для своїх суперників.

*Важливо також зорієнтувати гравців на питома українські колоритні скоромовки, відкинувши набридлі, кальковані з російської мови штампі: “На дворі трава, на траві дрова” чи “Розкажу вам про покупки, про покупки, про покупочки мої”. Ці “дровá” і “накупкі” такі вже штучні для українців, хоч методисти й далі бездумно рекомендують їх у нових посібниках для вчителів).*

### Можливі скоромовки:

- Ходить посмітюха по сміттю з маленькими посмітюшенятами.
- Бук бундючивсь перед дубом, тряс над дубом жовтим чубом.  
Дуб пригнув за чуба бука – буде букові наука.
- Наш паламар усіх паламарів перепаламарив, перевипаламарив, нашого паламаря жоден паламар не перепаламарить, не перевипаламарить.
- Босий хлопець сіно косить,  
Роса росить ноги босі.
- Бабин біб розцвів у дощ  
Буде бабі біб у борщ.
- Женя смажив смаженю –  
Замість смажені сажа у Жені.
- Через грядку тхір гріб ямку.
- Це куце цуценя на цепку таке цікаве.
- Усіх скоромовок не перемовиш, не перескоромовиш

*Можна запропонувати гравцям повторити найдовшу скоромовку українською мовою – аж з 724 слів! Вона увібрала у себе понад 70 українських скоромовок. Автор і виконавиця – Анастасія Смахова.*

У четвер четвертого числа о четвертій дня у центрі столиці садівник розсадівникувався. Та так розсадівникувався, що разом з садом троянд висадив ще й сад азалій, сад каприфолій та розарій у садочку навпроти, потім ще навпроти, та ще навпроти. Там, де росла липа біля Пилипа, який жив із Пилипицею та пилипеленятами. Якраз із пилипеленятами у цей час пиляв Пилип поліна з лип. Притупив пилку Пилип. А потім Пилип і Пилипко поливали липки. Виросли липки й у Пилипа, й у Пилипка.

А Пилипиця напекла пироги перепечені, перцем переперчені. Бо була засмучена, змучена та вимучена тим, що всю ніч миші в шафі шаруділи, шість шарфів шерстяних з`їли. І хотіла влізти в шафу кішка, там де шурхотить у шафі мишка. Але мишка раз прийшла до кішки, уклонила кішці в ніжки, кішці – смішки, мишці – нітрішки. Та обидва потім так вимокли-перемокли під жахливою зливою під кущем, з жуком та джмелем, що здружилися. Тому був собі коточок, украв собі клубочок – та й сховався в куточок. А Пилипиша плакала-неплакала, їй плакати – нема коли. Та так з відчаю, що шарфи з`їли,



голосила-переголосила, що заболіло горло в господині, бо багато говорила, переговорила, перенаговорювала на мишку, кішку, й сусідську кішку й мишку, та ще й шишки на сосні та шахи на столі. І побігла стежинами, поміж ожинами, туди, де у діброві – дуби, під дубами – гриби, трава – між грибами, хмарки – над дубами. Й млин стоїть, скоро не вистоїть. Прилетіли горобці – говорили про крупці; не про крупці, не про крупіцю, а про круп'ячко.

От і набрала Пилипиця на млині борошна та крупячка жменями й торбинами. А на пагорбі одна торба впала та котилася з високого горба, в торбі паляниця Пилипу й Пилипиці. Пилип знизу верещить, Пилипиця зверху пищить, торбина тріщить. Одначе котилася вона, не перекотилася, тріщала, та не тріснула. Як раз у цей час їхала Хима до Максима візком-тарадайкою; тарадайка торохкоче, сива кобила везти не хоче. Бо підкова клокаче. Наче лелека до лелеченят летіла й клекотіла. От біля тарадайки з її хазяйкою й спіймала Пилипиця торбицю. А поруч чорно-білий чорногуз у болото чорне вгруз і чапля сохла, чапля чахла, чапля здохла. Дорогою Пилипиця зупинилася біля броду, біля саду, там, де бабин виораний город. Де барабанять по городу бараболя та горох. А горох у городі виріс небувалий, одначе горобці город пограбували. Одне втішило, що бабин біб розцвів у дощ. Буде бабі біб у борщ. Набрала й бобів собі господиня, й гороху. А трохи далі в горішнику горішенька горішками обвішана. Обтрушують горішки Орішка та Тимішка. Попросила в малих малу жменю малих горіхів для милих своїх малих. Їхній батько Гриць ніс горіх через поріг. Став на горіх, упав на поріг. Тому що всю ніч пильно поле пильнував, перепелів полював.

А Пилипиця згадала, як приснивсь сьогодні сон сусідці, що приніс їй сусіда сік з суниці. То вона вже за суницю не питала, лише горіхів повну жменю набрала. Й побігла знов Пилипиця поміж ожинами назад стежинами додому, щоб напекти для синів-молодців свіженьких млинців, пироги ж були – перепечені, перцем переперчені. А вона ж, мов та квочка, що ходить коло кілочка, водить діточок коло квіточок, над своїми синами носить без устану. Тому за годину були у печі смачні та гарячі пшеничні калачі. Зі свіжою ожиною, бабиними бобами, горохом та сиром з горіхами з горішника, що збирали Тимошка й Орішка. І хвалили молодці ті млинці на молоці і гарячі калачі, що пеклися у печі. Коржі – з медом, коржі – з маком, і смаження – з пастернаком, і галушкі – з лютим перцем, господиню з добрим серцем, що ще й сусідам усім за спасибі дала ще й хрону, дала риби, мАківку – до мачини, перченятко – до перчини. А потім чорним вечором пригощала й синів, і гостей

чаєм з печивом. А дідусь Опанас купив ананас. Кликав: “Приходьте до нас – почастуємо вас!”.

А Пилипиця стільки наготувала-переготувала, що не до ананасів їй було, і вона кликала-перекликала усіх сусідів та їхніх сусідів із сусідніх дворів до себе, та накликала усе місто. Їли-їли – не переїли, та ще й на завтра лишилося. Тож хочеш їсти калачі – не лежи на печі! От такий вийшов бенкет на весь світ, а все через того садівника, що розсадівникувався своєю розсадою троянд.

**Ведучий:** Молодці! Торохтіли щодуху! Про таких у народі кажуть: “*торохтить, як діжка з горохом*” або “*клямцає язиком, як терницею*”, або “*орудує язиком, як гайдамака ножем*”. Трішки підсміювалися люди над тими, хто швидко говорить. Мабуть, заздрили, що самі так не вміють. Хоч найважливішою ознакою досконалого мовлення є не швидкість, а чіткість, виразність, правильність вимови. Отож завжди стежте за своєю дикцією.

Прошу журі оголосити оцінки.

*(Найшвидшого і найчіткішого торохтійка варто відзначити кумедним призом – дитячим калатальцем з відповідним надписом на ньому).*

### **Конкурс № 6. “Які слова! Неначе спів!”**

**Ведучий:** Скоромовки є гарною і корисною розвагою, але вони створюють позірне враження громіздкості й непривабливості нашого мовлення. Насправді українську мову вважають дуже мелодійною, м’якою, співучою. Ми говорили про це раніше. А зараз я попрошу команди пригадати чи придумати невеличкий художній уривочок, який би яскраво демонстрував милозвучність української мови. Потрібно не просто його прочитати, а й назвати ті мовні особливості, що роблять цей текст милозвучним для людських вух.

*(Для виконання завдання командам слід дати кілька хвилин. Паузу в грі можна заповнити читанням ліричних поезій чи слуханням приємної музики).*

*Крім того, ведучий мусить спрямовувати гравців так, щоб фонетичний коментар текстів не затьмарював їх естетичної принадності).*

**Суперконкурс** *(Його доцільно проводити у навчальних закладах лінгвістичного спрямування, коли гравці вивчають кілька іноземних мов).*

**Ведучий:** Фонетична підсистема – найбільш застигла і монолітна з-поміж інших підсистем мови. Вчені доводять, що характер звуків, мелодика, акцентуація кожної мови залежить від геологічних та біоенергетичних особливостей існування її носіїв. Саме тому звучання української мови є настільки відмінним від звучання, наприклад, німецької, японської чи навіть

російської мови. Для останнього конкурсу команди повинні були підготувати невеликі повідомлення, у яких потрібно порівняти фонетичні системи української та якоїсь іноземної мови. Послухаймо спостереження наших гравців.

*(Для дуже вправних і лінгвістично підготованих гравців цей конкурс можна провести спонтанно. Але краще попередити про нього завчасно і порекомендувати їм відповідну літературу.*

*Звісно, від учнів і студентів дарма вимагати ґрунтовних порівняльних досліджень. Але навіть старанно викладені й проілюстровані прикладами власні спостереження гравців сприятимуть формуванню в них дослідницьких навичок, лінгвістичної допитливості й обізнаності.*

*Узагальнюючи відповіді команд, ведучий може сам навести якісь цікаві факти із зіставної фонетики).*

#### **Прикінцеве слово ведучого:**

Ось і закінчилося наше ігрове заняття. Дякую всім за участь, за старання, за те, що були активними й допитливими. Сьогодні ми досить успішно повторили матеріал із розділу “Фонетика”. Насамкінець хочу наголосити: так, про звукову будову своєї мови треба знати, але ще важливіше любити звучання рідної мови, плекати його, пишатися ним і на своїй землі, і в чужих краях.

## Сценарій лінгвістичного конкурсу “Народ скаже – як зав’яже”

**Ведучий:** Добрий день, шановне товариство! Наша сьогоднішня зустріч присвячена осяйним перлинкам українському фольклору – прислів’ям і приказкам. Ці невеликі, але влучні й дотепні вислови відображають світоглядні й моральні орієнтири українського народу, його характер, темперамент, звичаї і вподобання. Вони роблять нашу поведінку мудрішою, а мовлення – багатшим, колоритнішим, експресивнішим.

Команди різних факультетів (класів) наразі змагатимуться, хто з-поміж них знає більше українських прислів’їв і приказок, пригадає найдотепніші, найяскравіші зразки народної мудрості, найкмітливіше й найдоречніше їх використає.

Відповіді гравців оцінюватиме журі, до складу якого входять...

Отож бажаю учасникам змагання, щоб їхні слова були неспинні, як ріка, точні, мов стріла, солодкі, наче мед, і багаті, як море на пісок чи небо на зорі. Бажаю, щоб ми сьогодні слухали один одного й не могли наслухатися барвистої, іскристої української народної мудрості.

### Конкурс № 1. “Студент скаже – як зав’яже”.

**Ведучий:** Прислів’я й приказки – дуже дієвий, впливовий мовний засіб. Ними легше переконати співрозмовника або дати йому здачі. За допомогою народних афоризмів можна перемогти в словесній дуелі чи викрутитись у неприємній розмові. Як кажуть у народі, *вдарив у губу – перебив рахубу* або: *прислів’я – мудре слово, не слухатись його – безтолково*. Важливо лише дібрати найточніший, найдоречніший для мовленнєвої ситуації афоризм. Саме таким буде перше завдання для команд: відповісти на мою репліку найдоречнішим, на їхню думку, прислів’ям. (*Гравцям можна давати небагато часу на обдумування, тоді їхні відповіді будуть точнішими. Кмітливим і тямковитим гравцям варто запропонувати відповідати одразу, це надасть грі гостроти й жвавості*). Наприклад:

Репліка	Можливі відповіді
<i>Іваненко говорить, що він знає 7 іноземних мов й може виконувати ними оперні партії!</i>	<i>Хвали мене, моя губонько, бо роздери тебе до вух. Хвалилася вівця, що в неї хвіст, як у жеребця.</i>

	<p><i>Сам себе не похвалиш – ходиш, як обпльований.</i></p> <p><i>Нема кращого за мене та за попову свиню.</i></p> <p><i>Любується собою, мов чорт писанкою.</i></p> <p><i>Не показуй пугачеві дзеркало – він і сам знає, що красень.</i></p>
<p><i>Двієчникові Петренку таки вдалося викрутитися на іспиті.</i></p>	<p><i>Такого і в ложці не впіймаєш.</i></p> <p><i>Такого і в ступі не влучиш.</i></p> <p><i>Такий і з-під стоячого підошву випоре.</i></p> <p><i>Такий і кішці хвоста зав'яже.</i></p>
<p><i>Кажуть, що з нового року студентам платитимуть таку стипендію, як у викладачів платня.</i></p>	<p><i>Дурень думкою багатіє.</i></p> <p><i>Обіцянка – цяцянка, а дурневі радість.</i></p> <p><i>Хіба як рак свисне чи виросте трава на помості.</i></p> <p><i>Таке говорять, що й собака з маслом не з'їсть.</i></p>
<p><i>Збірна України з футболу таки стане чемпіоном світу.</i></p>	<p><i>Дай Боже нашому теляті вовка з'їсти.</i></p> <p><i>Не святі горшки ліплять.</i></p> <p><i>Діждемося пори, що й ми виліземо з нори.</i></p>
<p><i>Кажуть, що цьому викладачеві скласти іспит на “відмінно” неможливо.</i></p>	<p><i>Такий без ножа заріже, без солі посолить, без вогню засмажить і без ложки з'їсть.</i></p> <p><i>Не такий страшний чорт, як його малюють.</i></p> <p><i>Впіймав чи не впіймав, а погнатись можна.</i></p> <p><i>Очі бояться, а руки вже роблять.</i></p>
<p><i>Вчора весь день просидів у бібліотеці а потім усю ніч читав конспект.</i></p>	<p><i>Наука – не пиво: у рот не ввіллєш.</i></p> <p><i>Нема науки без муки.</i></p> <p><i>Ніхто ще не народився вченим, як хліб не родить печеним.</i></p>
<p><i>Ще зовсім недавно було тепле літечко, море, сонечко, канікули.</i></p>	<p><i>Минулася котові масниця.</i></p> <p><i>Час – не віл: його не налигаєш.</i></p> <p><i>День не прив'яжеш за пень.</i></p> <p><i>Одне літо краще за сто зим.</i></p>

**Ведучий:** Таким гравцям пальця до рота клади та й за словом вони до кишені не лізуть. Сподіваюся, що й журі балів від серця не відриватиме. Отож послухаймо оцінки за перший конкурс.

### **Конкурс № 2. “Кінець – усьому вінець”.**

**Ведучий:** Правила наступного конкурсу такі: я зачитую початок прислів'я, а команди змагаються між собою, хто швидше й точніше, а може й, дотепніше його закінчить:

*Вола в'яжуть мотуззям, а людину... (...словом).*

*Голова без розуму, як... (...ліхтар без свічки).*

*Мудрому хочеться вчитись, а дурному... (...вчити інших).*

*Хто більше знає, той найбільше ... (...питає).*

*Шия з намистом, а голова зі... (...свистом).*

*Вчення – ясний світ, а невчення – ... (...маків цвіт).*

*До торби грамоти треба ще й мішок ... (розуму).*

*Сила без розуму шаліє, а розум без сили ... (...мліє).*

*Чоловік – як сірник, жінка – як ... (...ціла пожежа).*

*Не рада коза торгу, а курка... (...весіллю).*

*У кого в голові капуста розсада, тому не додасть розуму й ... (посада).*

*Як погано співати, краще гарно... (...свистати).*

*У дружбі будь, як мед, у сварці ... (...як сіль).*

*Чуже лихо за ласощі, а своє – за ... (...хрін).*

*Ласа коза до солі, а дівчина до... (...нової любові).*

**Ведучий:** Спасибі, за всі-всі відповіді: і за точні, і за не дуже точні, за трішки кумедні, і за надто чудернацькі. Видозміна прислів'їв – поширене явище. Деякі з них мають по кілька варіантів, бо народ постійно шукав найбільш влучні, дотепні вислови. Отож прошу журі оголосити, наскільки влучними й дотепними були відповіді команд.

### **Конкурс № 3. “Най-, най-, най-...”.**

Думаю, Ви вже пересвідчилися, що народні вислови можуть бути дуже дотепними й емоційними. Відтак ми пропонуємо гравцям визначити українські прислів'я, що, на їхню думку, є най-, най-, най-. Безперечно, відповіді будуть досить суб'єктивними, але ж сьогодні ми прагнемо не нудної однозначності, а навпаки – до збурення безмежного й бездонного моря українських прислів'їв. Тож гравці можуть навіть називати кілька варіантів відповіді.

<b>Завдання</b>	<b>Можливі відповіді</b>
Найкумедніше прислів'я	<p><i>У бороді гречка цвіте, а в голові й на зяб не орано.</i></p> <p><i>Добрий, як із курки молоко, а з верби петрушка.</i></p> <p><i>Хоч вовки коня з'їли, та ми воза не дали!</i></p> <p><i>З одної мухи язиком зшиє два кожухи.</i></p> <p><i>Білолиця, як мазниця, чорнобрива, як руде теля.</i></p>
Найоптимістичніше прислів'я	<p><i>Журба під серце – а ти її під ніс перцю!</i></p> <p><i>Аби розум – щастя буде!</i></p> <p><i>І в наше віконце загляне сонце!</i></p> <p><i>Щастя й на печі знайде.</i></p>
Найтолерантніше прислів'я	<p><i>Хтось із нас таки в дурного ночував.</i></p> <p><i>Не будь тією людиною, що догори щетиною.</i></p> <p><i>Не свисти, бо у твоєї жінки буде дурний чоловік.</i></p>
Прислів'я, що найточніше передає українську ментальність	<p><i>Як на ноги зіп'явся, то й за працю взявся.</i></p> <p><i>Роботу не робити – дарма жити.</i></p> <p><i>Якби знаття, що в кума пиття.</i></p> <p><i>Скрізь добре, де нас немає.</i></p> <p><i>Молодим, бувало, сорок вареників з'їдав, а тепер хамелю-хамелю, ледве п'ятдесят умелю.</i></p>
Козацьке прислів'я	<p><i>Береженого Бог береже, а козака шабля стереже.</i></p> <p><i>Бог не без милості, козак не без долі.</i></p> <p><i>Відвага мед п'є, а обережність воду дудлить нахильці.</i></p> <p><i>Пан чи пропав, а дві смерті не буде.</i></p> <p><i>Степ та воля – козацька доля.</i></p> <p><i>Нащо в Бога день, як у козака місяць.</i></p>
Найактуальніше для студентського життя прислів'я	<p><i>Нема науки без муки.</i></p> <p><i>У голову, як у торбу: що знайдеш, те й сховаєш.</i></p> <p><i>Головою працювати не легше, ніж лопатою махати;</i></p> <p><i>Знання на плечі не тиснуть і з рук не виснуть.</i></p>

Влучне прислів'я про кохання	<i>Кохання, як перстень, не має кінця. Любов – не пожежа, займеться – не погасиш. Де любов у хаті, там люди багаті. Кохання не втайш, як і шило в мішку. Закохався, мов чорт у суху грушу.</i>
Модерне або осучаснене прислів'я	<i>Не кажи гоп, поки не проїдеш Чоп. Любиш кататися – люби і в поліцію штрафи платити. Багато будеш знати – не дадуть постаріти.</i>
Ваше улюблене	

**Ведучий:** Спасибі, що поділилися з нами улюбленими прислів'ями. Гадаю, що у Вас їх тепер побільшає, хоч на колір і смак товариш не всяк, але красне словечко тішить сердечко. А тепер журі потішить Вас своїми оцінками.

#### **Конкурс № 4 “Своя піч найліпше гріє”**

**Ведучий:** Прислів'я й приказки відображають народні уявлення про добро і зло, про норми поведінки й закони існування. Але кожен народ з огляду на специфіку своєї мови, свого побуту й історії по-різному формулює свої думки, знаходить різні слова й образи для ствердження загальнолюдських цінностей. Зокрема, українці кажуть: “Такого наговорив, що і в торбу не збереш”, росіяни з цього приводу зауважують: “Много говорено, да мало сказано”, індійці ж іронізують: “Базікає, мов собачого мозку наївся”. Що більше людина знає “своїх” і “чужих” прислів'їв, то багатшим, колоритнішим є її мовлення. Проте не слід зловживати прислів'ями і приказками інших народів тоді, коли своїх без ліку. Питомі національні прислів'я завжди звучать природніше, їхні образи є для нас ближчими, гумор – дошкульнішим, а висновки – очевиднішими. Своя піч найліпше гріє!

На жаль, десятиліття русифікації в Україні спричинилися до того, що люди мимохіть вживають типові російські або кальковані з російської мови, часто неоковирні, немилозвучні прислів'я, забуваючи про свої дотепні і влучні афоризми. Саме цій проблемі ми присвятили наступний конкурс. У ньому гравцям потрібно до загальновідомих, але ненормативних образних висловів дібрати повноцінні українські відповідники.

*(Завдання можна дати окремим гравцям кожної команди за 10-15 хв до конкурсу, а можна оголошувати їх усно для всіх. Тоді команди змагатимуться не тільки за те, хто підбере правильний відповідник, а й хто зробить це швидше).*



<b>Кажуть:</b>	<b>Треба казати:</b>
<i>Здрасте, я ваша тьотя</i>	<i>На городі бузина, а в Києві дядько. Добриденень на Великдень, будьте здорові з Новим роком! Приший кобилі хвіст.</i>
<i>Два сапоги – пара</i>	<i>Обоє рябоє. Яке їхало – таке й здибало.</i>
<i>Не в свої сани не сідай</i>	<i>Швець, знай своє шевство, а в кравецтво не втручайся. Коли не коваль, то й кліщів не погань.</i>
<i>Без труда не виловиш і рибку із пруда</i>	<i>Щоб рибку їсти, треба у воду лізти. Треба нахилитися, щоб з криниці води напитися. Без праці і милостині не заробиш. Не побігаєш – не пообідаєш. Печені голуби не летять до губи.</i>
<i>Не даром говориться, що діло майстра боїться</i>	<i>То не даремна слава, що мастака боїться справа. У майстра в руках ремесло не дримає. Діло майстра величає.</i>
<i>Моє діло – сторона</i>	<i>Моя хата скраю – нічого не знаю. Не моє просо, не мої горобці, не буду відганяти. Наше діло півняче: прокукурікали, а там хоч і не розвидняйся. Про мене хоч вовк траву їж. Не наше діло – попове, не нашого попа – чужого.</i>
<i>Тихий води, нижчий трави</i>	<i>Такого й кури загребуть. У такого б і сметана на голові встоялася. Святе та боже, хоч в золоті рамиці став.</i>
<i>Чия б корова мичала, а твоя б мовчала</i>	<i>Чуже видно під лісом, а свого не видно під носом. Сміялася верша з сака, хоч сама така. Чужі гріхи перед очима, а свої – за плечима. Пильнуй носа свого, а не кожуха мого.</i>
<i>Не ликом шитий</i>	<i>Не в тім'ячко битий. Має голову на плечах.</i>
<i>Насильно мил не будеш</i>	<i>До милування нема силування. Не допоможуть і чари, коли хто кому не до пари.</i>

**Ведучий:** Молодці! Добре виконали це завдання. Будь ласка, й надалі стежте за своїм мовленням, уникайте набридливих штампів-покручів, які першими спадають на думку, замулюючи в нашій пам'яті невичерпні поклади власної народної мудрості. Не питайте розуму в інших народів – плекайте свій!

### **Конкурс № 5 “Слово – не полова, язик – не помело”.**

**Ведучий:** В останньому конкурсі пропонуємо гравцям пригадати й по черзі назвати так звані “філологічні” прислів'я і приказки, у яких сформульовано уявлення нашого народу про роль мови в житті людини, про культуру спілкування, про типові вади мовної поведінки. Цей конкурс має назву “Слово – не полова, язик – не помело”.

*Слово – не горобець, вилетить – не спіймаєш.*

*Більше слухай, а менше говори.*

*Що вимовиш язиком, того не виб'єш і кілком.*

*Що вимовиш язиком, того не витягнеш і волом.*

*Умій сказати, умій і змовчати.*

*Не завжди говори, що знаєш, але завжди знай, що говориш.*

*Дурний язик голові не приятель.*

*Гостре словечко ранить сердечко, а красне словечко тішить сердечко.*

*Від теплого слова й лід розмерзається.*

*Шабля ранить тіло, а слово – душу.*

*Слово – не стріла, глибше ранить.*

*Слова ласкаві, а думки лукаві.*

*Слова масні, а пироги пісні.*

*Словом, як шовком вишиває, а ділом як шилом, шпигає.*

*Щебече, як соловейко, а кусає, як гадюка.*

*Говорить, мов шовком гаптує.*

*На словах, як на цимбалах.*

*Слово старше, ніж гроші.*

*Добре слово краще, ніж готові гроші.*

*Не роби з писка халяву.*

*Не кидай словами, як пес хвостом.*

*Довгим язиком тільки полумиски лизати.*

*Нащо нам музики, коли в нас довгі язики.*

*Отакого б язика та на підшви!*

*Не рот, а ціла верша!*

*Торохтить Солоха, як діжка з горохом;*

*Таке говорить, що й собака з маслом не з'їсть;  
Верзе, що й купи не тримається;  
Стільки наговорив, що і в шапку не збереш;  
Торочить, мов дратвою строчить;  
Намолоти сім мішків гречаної вовни, та й ті неповні;  
Балакала-говорила сім мішків гречаного Гаврила.*

**Ведучий:** Дякую. Сподіваюся, що всі згадані прислів'я будуть корисними Вам у повсякденному спілкуванні. Дотримуйтеся цих простих народних порад.

**Суперконкурс** (*Його можна провести серед найбільш активних, вправних гравців або серед капітанів команд, якщо важко визначити команду-переможця*)

**Ведучий:** Учасникам цього конкурсу потрібно побудувати розмову на будь-яку тему так, щоб кожна їхня репліка (а це 1-2 речення) або була прислів'ям, або містила його.

Можливо, завдання трішки заскладне. Але послухайте, як дотепно сиплють прислів'ями герої роману Є.Гуцала "Позичений чоловік, або ж Хома невірний і лукавий":

– *Що тобі, Мартохо, треба? – питаю. – Чого вертишся, як чорт у баклазі?*

– *А хіба я завжди не верчусь перед тобою, як сорока на тину? ...*

– *Буває, що коло носа в'єшся, а в руки не даєшся...*

– *Ой Хомонько-дукачику! Ой Хомонько-карбованцю! Та хіба вже я така слизька, що й обома не вдержиш?.. Добра тобі хочу.*

– *Якого добра? Чи не отого добра, від якого шукають другого добра?*

– *Одарку Дармограїху знаєш?*

– *Оце ота хитра, мов щука, та все ж таки не з'їсть йоржса з хвоста?*

– *Вона, Хомонько! Спить, а кури бачить... Дуже мене просила за тебе. Просила, вмовляла, золоті гори обіцяла. Щоб я тебе позичила їй на літо й на осінь, на якогось півроку.*

*Очі мої стали рогом, як в отого чортополоха, що з телячим хвостом надумав у вовки сунутись.*

– *Як то позичити? Чи я підрешіток, щоб позичати?.. Мартохо, схаменись, бо ти вже так допозичалась, наче тебе дурний старорежимний піп хрестив, тільки намарне в воду не впустив...*

– *Не дивись на мене, Хомонько, мов собака на висівки... Трохи поживеш у Дармрграїхи, тебе не убуде, а в нашій хаті прибуде.*

**Ведучий:** Отож гадаю, гравці нагострили свої язички й готові довести, що гідні бути праправнучками нечуївських баби Палажки та баби Параски. Тільки ж пам'ятайте, що “слова – не полова, а язик не помело” – не сваріться. Хай переможе не сварливіший, а кмітливіший і дотепніший!

**Прикінцеве слово ведучого:**

Сердечно вітаю переможців – справжніх знавців мудрого народного слова. Дякую усім учасникам за те, що грали – нас прислів'ями і приказками засівали. Хай цей засів міцно вкорениться у Ваших душах, шановні слухачі, і рясно зійде у Ваших творах, публічних виступах та повсякденних розмовах. Кохайтеся в народній мудрості. Пам'ятайте, що *“прислів'я йде з розуму, а розум за прислів'ям”*, і що *“правду в приказках шукають і до себе приміряють”*.

Підписано до друку 02.07. 2023р. Формат 60x84 1/16  
Папір друк. № 1 Спосіб друку офсетний. Умовн. друк. арк. 9,81  
Умовн. фарбо-відб. 9,92 Обл.-вид. арк. 9,92  
Тираж 100. Зам. № 23 – 128

---

Видавничий центр КНЛУ  
Свідоцтво: серія ДК 1596 від 08.12.2003 р.

---

Віддруковано "Видавництво Ліра-К"  
03115, Київ, вул. Василя Стуса 22/1  
Свідоцтво про внесення до державного реєстру  
Серія ДК № 3981.